

Dr. o MILAN ŠETKA

TUČEPSKA SPOMENICA

TUČEPI 1968

Naslova strana:

Rijedak primjerak stečka naden 1962.

Posljednja strana korica:

Medaljon posvete župske crkve 1891.

Dr. o MILAN ŠETKA

TUČEPSKA SPOMENICA

PRIGODOM 300-GODIŠNJICE MATIČNIH KNJIGA

Tučepi 1968.
Reizdanje AD 2013.

S dopuštanjem crkvenih i redovničkih vlasti
Izdaje i odgovara Dr. o. Milan Šetka, Tučepi

P R E D G O V O R

Na 24. kolovoza 1967. navršilo se trista godina (1667-1967) otkako se u ovoj župi pišu matice rođenih i krštenih. Budući da je to važan događaj za mjesto, odlučio sam napisati ovu »S p o m e n i c u«.

Nije laka stvar dati detaljan prikaz jednog mjesta u svim pravcima, i to radi pomanjkanja pisanih dokumenata i radi malog opsega knjige. Ipak sam nastojao pružiti okvir iz koga će nam izbiti na svjetlo slika župe-mjesta. Nadam se da će drugi pojedinačne članke nadopuniti i dotjerati. Posebno sam pazio da sve, što sam donio, bude ispravno, objektivno.

Dužnost mi je da zahvalim o. Karlu dru Jurišiću, profesoru, na mnogim podacima; o. Anti dru Jadrijeviću i dru Jozi Laliću na savjetima; o. Jeronimu dru Šetki na pregledu svega materijala; mnogim mještanima koji su mi ispričali tolike detalje i dali mnoge podatke. Neka je od srca svima hvala!

Želja mi je da ovo djelce posluži starijima na ponos, a mladima na pobudu da u svakom pravcu rade na dobrobit svoga mjesta.

Tučepi 1967.

Dr o. Milan ŠETKA, župnik

Prvi dio
OPĆI POGLED

1. TUČEPI

U Makarskom primorju, koje se proteže od Vrulje (geograf. širina 43°21.1' i istočna dužina 16°53.3') do ušća Neretve (geograf. širina 43°02.4' i istočna dužina 17°24.8') nalazi se selo i franjevačka župa sv. Ante - Tučepi. Sa zapadne je strane Makarska, a s istočne Podgora. Sa sjevera selo zakriljuje biokovski masiv, a s juga ga oplakuje plavi Jadran. Radi mnoštva maslina i borovine, zimi i ljeti je u zelenilu, iako je to zelenilo ljeti ljepše i ugodnije. Od Makarske prema Podgori siječe ga Jadranska magistrala i jedan kolni put, a sa sjevera prema jugu može se proći jedino seoskom oputinom.

Tučepi se prvi put u povijesti spominju dne 12. kolovoza 1434. g., i to u povelji kojom Juraj, sin Hrvojina brata, vraća sela Makarskog primorja starim vlasnicima vojvodi Pavlu, knezovima Nikoli i Vlatku Jurjeviću te knezu Vuku Vukičeviću. Taj je dokumenat najprije izdao Miklošić, ali je krivo pročitao ime Tučepi, pa je ustvrdio da su se one prije zvale Tučevi, što ne odgovara istini.¹⁾

Dva su mišljenja o podrijetlu imena Tučepi. Stojković navodi Skarića koji piše: »Ime Tučepi, selo južno od Debra, blizu Elbasanu, na Crnom Drinu; selo u okolini Peći (zapisano u listinama kralja Milutina, 13. vijek), čini se dakle ilirsko ime.«²⁾ Prema tome bi ime Tučepi bilo ilirsko podrijetla.

Smodalka zastupa drugo mišljenje. Po njemu je ime Tučepi slaven-skog podrijetla. On piše: »Ima i sela koja su sačuvala staro neobično ime doneseno iz Zakarpatskih strana, kao na primjer, Tučepi, selo kod Makarske koje nosi isto ime kao jedno selo u Galiciji što se i danas maloruski zove i piše Tučepi.«³)

Zanimljivo je da u Jugoslaviji postoji još jedno ime istog podrijetla: Tučep, općina Iistok, Srbija (APKM), p. Rakoš. Također u Češkoj, nedaleko Čeških Budjevica, nalazi se mjesto Tučapy, a na Moravi drugo mjesto koje glasi Tučepy.

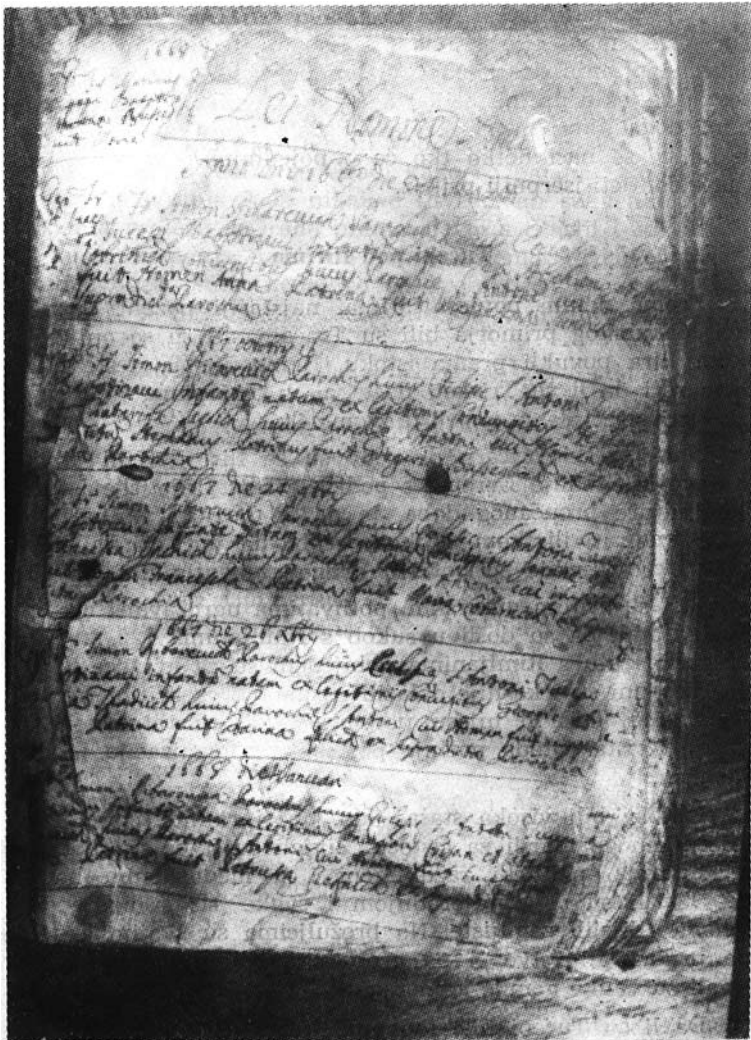
Prema tome teško je zaključiti da li su Tučepi ilirskog ili slaven-skog podrijetla. Još je teže odgonetati što znači sama riječ Tučepi. No stalno je jedno da je to ime vrlo staro i da se uvijek zvalo Tučepi.

Mnogi se danas varaju u sklanjanju riječi Tučepi. Da se to izbjegne, treba imati na umu što piše Smodlaka: »Na razmjerno male-nom prostoru jedne same primorske općine (Makarske) imaju četiri sela s imenima u množini, i svako od tih imena sklanja se na različiti način: Drašnice kao žene, Igrani kao jeleni, Brela kao sela, Tučepi kao stvari.«⁴) Iz toga slijedi da imenica Tučepi u sklanjanju ima samo dva oblika, i to: Tučepi za nominativ, genitiv, akuzativ i vokativ, a Tučepima za dativ, lokativ i instrumental.

Tučepi se od davnina dijele na više zaseoka ili komšiluka. Prema šematizmu splitske i makarske biskupije za 1897. g. Tučepi su se tada dijelile na Podpeč, Sridu sela, Murenu malu, Podstup, Kraj, Čoviće, Lađanu, Mali Vrh, Lemišini Doci i Šimiće. Iz toga slijedi da su planin-ski zaseoci: Lađana, Mali Vrh i Lemišini Doci bili tada dosta naseljeni, a sada su uglavnom samo ruševine. Jednako danas ne postoji Murena ili Murvena mala. Taj je zaseok bio u današnjim Šimićima. Sama riječ dolazi od riječi murva, a riječ mala može biti hrvatski pridjev, a može dolaziti i od turske riječi mahala što znači komšiluk. U to je vrijeme u Šimića bilo mnogo murava i njihov su plod jeli ljudi i životinje, a na lišću su se uzgajale svilene bube.

Danas se Tučepi dijele na Podpeč, Sridu sela, Šimiće, Podstup, Čoviće i Kraj. Svaki od tih zaselaka ima po više podzaselaka.

Otkako su Hrvati naselili ove krajeve i primili kršćanstvo, u Tučepima je do drugoga svjetskog rata bio samo jedinstven hrvatski narod i jedinstvena katolička vjera.

Faksimil prve stranice matice krštenih

2. POVIJESNO - ARHEOLOŠKE CRTICE

Nije poznato da je itko dosada pokušao napisati povijest Tučepi. Ni meni nije to nakana. Ipak na temelju arheoloških nalaza i pisanih dokumenata želim pokazati kako je ovo selo postojalo još u prethistoriji i kako je u svim važnijim povijesnim događajima ovoga kraja odigralo svoju ulogu. Nadam se da će se naći netko tko će o pojedinim povijesnim etapama donijeti iscrpniji prikaz.

Tučepi pod Ilirima

Prema nekim povjesničarima, najstariji poznati stanovnici Makarskog primorja bili su Tračani, ali su se oni dolaskom Ilira povukli prema istoku. Nemoguće je nešto određeno reći da li su Tračani nastavali u Tučepima. Tek se za Ilire može reći da su živjeli u ovom selu.

Neki prethistoričari drže da su se Iliri doselili u ove krajeve iz Srednje Evrope, s područja tzv. Unjetičke i Lužičke kulture brončanog doba, te da se Lužička kultura već može smatrati ilirskom. Njihove seobe na jug, na Balkanski poluotok, uslijedile su potkraj drugog milenija prije Krista.

Iliri su svojim gusarskim pothvatima ugrožavali trgovinu na Jadranu, pa su došli u sukob s Rimljanima 229. g. prije Krista. U ratu s Rimljanima pobijedeni su za kraljice Teute. No Rimljani su i kasnije dolazili u sukob s različitim ilirskim plemenima, dok ih nijesu potpuno skršili u ratu 6 - 9. g. poslije Krista. Otada počinje postepena romanizacija ilirskih plemena.

Iliri su bili visoka stasa, jaki, dobri ratnici, odani piću. Nijesu mnogo marili za čistoću. Živjeli su u patrijarhatskim zajednicama, politički razdijeljeni i u međusobnim borbama. Bavili su se zemljoradnjom i svake su osme godine ponovno dijelili zemljište. Na brežuljcima su svojim bogovima prikazivali žrtve, a na grobove svojih pokojnika navaljivali su velike gomile kamenja.

Da li su Tučepi bile tada naseljene? Kad pomislimo na geografski položaj ovog sela, odmah nam se nameće misao da su Iliri živjeli i u Tučepima. Nije moguće, pomišlja čovjek i nehotice, da Iliri nijesu nastavali mjesto u kome su mogli obrađivati zemlju i baviti se gusarenjem.

No osim toga imamo i drugih indicija. Iliri su živjeli u utvrđenim

gradinama. Gradina je kod nas u nauci prihvaćen termin za prehistorijsku utvrdu. Postanak gradina ide uglavnom u brončano i željezno doba, a manji je broj nastao već potkraj mlađeg kamenog doba. U Tučepima još i danas postoji Gradina iznad puta koji vodi iz Srijede sela u Podpeč. Iznad Gradine podiže se Grad, kako se i danas nazivlje. Na Gradu ne postoje sada nikakve utvrde, ali se velike gomile kamenja protežu s Grada prema sjeveru. Stariji ljudi pričaju da su ta kamenja nosili na vrh kažnjenici. Također postoji Gradac blizu mora, nedaleko od groblja, sa zapadne strane. Sva su ta mjesta zgodna za utvrdu, pa nam se nameće misao da su tu živjeli stari Iliri.

Već sam spomenuo da su Iliri na brežuljcima prinostili bogovima žrtve, a na grobove pokojnika navaljivali velike gomile kamenja. Gomila u prehistorijskoj terminologiji zove se veći ili manji humak od zemlje ili nasuta kamenja pod kojim se nalazi jedan ili više grobova. Mrtvac je pokopan izravno na površini zemlje, u iskopanoj raki ili sagrađenoj grobnoj komori.

U Tučepima postoji više takvih gomila. Ovdje ću spomenuti jednu koju sam obišao 25. V 1967. s Miroslavom Šimićem. Ta se gomila nalazi na Stazi, nedaleko crkvice sv. Ilije. Gomila je promjera oko 12 metara. Kad se g. 1964. pravila cesta do Sv. Jurja, radnici su samljeli i tu gomilu. Nasred gomile se nalazi grob veličine 180 za 75 centimetara. U grobu se vide još sačuvane kosti čovjeka. Takvih gomila ima tu više; još su sačuvane.

Kad uzmemo u obzir, kako postoji mišljenje da je ime Tučepi ilirskog podrijetla, te da se u Tučepima nalaze gradine i gomile, koje su tipični ostaci Ilira, možemo zaključiti da su Tučepi bile naseljene još u ilirsko doba, tj. u prehistorijsko doba.

Tučepi pod Rimljanima

Kad je g. 9. poslije Krista car Oktavijan definitivno ugušio posljednji veliki ilirski ustanak, Ilirik, tj. kraj koji je nastavalo pleme Dalmata i njemu srodna, ponajviše ilirska plemena, podijeljen na dva dijela: Panoniju i Gornju provinciju Ilirik, koja se od drugog stoljeća redovito naziva Dalmacijom. Toj su provinciji pripadali i svi otoci od Kvarnera do Boke. Na tom prostranom planinsko-primorskom području, koje su nastavala mnogobrojna ilirskokeletska plemena, postojao je stoljećima prije rimske okupacije niz većih naselja. Uz to su i sami Rimljani po-

digli neka naselja u kojima su živjeli zapovjednici i vojska.

Smještanje rimskih vojnih posada i naseljavanje kolona na teritoriju Dalmacije dovelo je dosta naglo do jezično-kulturne romanizacije zemlje, a uz stara naselja dolaze po Rimljanima do značenja i novi centri. Na području provincije Rimljani su izgrađivali i dobru mrežu strateško-trgovačkih cesta. Jedna je takva cesta prolazila i kroz Tučepi, te povezivala Salonu i Naronu. Salona je glavni grad provincije. Tu je isprva sjedište carskog namjesnika, a kasnije vojnog zapovjednika i civilnog guvernera.

Za Justinijanova rata protiv Gota (535-554) Dalmacija dolazi pod Istočno-rimsko carstvo. Teritorijalno je i dalje udružena s Panonijom. U to vrijeme Slaveni i Avari provaljuju u područje Dalmacije.

Iz tog doba imamo jasnih dokaza da su Tučepi bile naseljene. Imamo pače dokaza da je tada i kršćanstvo bilo u Tučepima vrlo razvijeno. Sve to zaključujemo po arheološkim iskopinama.

G. 1901. nađena je na zemlji pok. Križana Lalić pok. Mate ispod brežuljka Sutvid nadgrobna ploča koja je duga 0,75 m, široka 0,64 m i debela 0,11 m. Na toj ploči piše: "D(is) M(anibus). L(icius) Oc(tavius) Sabinus, vet(eranus) c(oh)ort(is) oc(tavae) vol(untariorum) (e)t Aelia Titia (vi)vi sibi fece(ru)n(t) et (H)aemi(lio R)ufo f(ilio) et li(ber) tis suis.« To znači: »Bogovima pokojnika. Lucij Oktavij Sabin, veteran osme kohorte dobrovoljaca i Elija Ticija živi učiniše sebi i Emiliju Rufu sinu i svojim oslobođencima.«

Tu je ploču ondašnji župnik o. Ante Gilić poklonio splitskom arheološkom muzeju. Smatram da je to najstariji pisani spomenik koji je nađen na teritoriju Tučepi.

Godinu dana kasnije nađene su još dvije ploče. Na nadgrobnoj ploči, koja je duga 1,10 m, široka 0,58 m i debela 0,04 m, piše: »D(is) M(anibus). Clevate Clevat(i) Lic(inia) Vera aviae b(ene) m(erenti) p(osuit).« To znači: »Bogovima pokojnika. Klevati Klevatovoj, zaslužnoj babi, Licinija Vera postavi.«

Na drugoj ploči, koja je duga 1,00 m, široka 0,48 m i debela 0,07 m, piše: »D(is) M(anibus). Octaviae Severinae, Octava Secundina nepotiae.« To znači: »Bogovima pokojnika. Unuci Oktaviji Severini Oktavija Sekundina.«

U to su vrijeme također nađeni rimski novci koje je o. Ante Gilić dao arheološkom muzeju u Splitu. Novci su cara Konstantina Velikog i

njegovih sinova, cara Valentinijana i cara Konstantina Porfirogenita.5)

Kod crkve sv. Jurja nalazi se nadgrobna ploča koja po mišljenju stručnjaka potječe iz rimskog doba. Jednako je kod te crkve otkopan jedan grob za koji se drži da potječe iz istoga vremena.

Vrijedno je napomenuti i to kako talijanski povjesničar Alberto Fortis piše da se grad Laurentum, o kome piše grčki povjesničar Prokopije, nalazi u Tučepima na mjestu Javorak.

Početkom 1967. g. obišao sam mjesto iznad današnjega hotela »Jadran« s profesorima o. Antom drom Jadrijević i o. Karlom Jurišić i tu smo našli komade cigle koje su rimskog podrijetla.

Držim da bi se i na mjestu zvanom Okrumnica, koje se nalazi između župskog stana i brdašca Sutvid, dalo naći ostataka iz rimskog doba.

U muzeju franjevačkog samostana u Sinju postoje dva vrča iz rimskog doba koji su nađeni u Tučepima.

U doba Rimljana stanovnici Tučepi su primili kršćansku vjeru. Prvi su se tragovi kršćanstva pojavili u Dalmaciji pred kraj prvoga stoljeća. No tada se može govoriti samo o pojedinim općinama koje su se u drugoj polovici trećega stoljeća udružile u biskupiju sa sjelom u Saloni. Poslije Konstantinova edikta 313. g. kršćanstvo se počelo naglo širiti Dalmacijom i svakako je još u četvrtom stoljeću steklo svoju trajnu organizaciju. G. 533. spominje se i makarska biskupija.

Kad su zapravo starosjedioci Tučepljani primili kršćanstvo? O tome je teško nešto pozitivno reći. No činjenica je da su prilikom rušenja crkve na groblju iza potresa 1962. g. nađeni ostaci starokršćanske bazi-like iz V-VI stoljeća. Tu su kapiteli, umolci stupova, vrata, nadgrobni ploča i oltarne pregrade. Prema tim ostacima čini se da je crkva bila dosta velika, a velika se crkva ne radi ondje gdje nema dosta vjernika. To znači da je u V-VI stoljeću u Tučepima bilo dosta kršćana, te da se kršćanstvo tu raširilo prije toga vremena.6)

Hrvati u Tučepima

Početkom VII stoljeća Slaveni su dosegli najzapadniju točku u svom prodiranju na Balkanskom poluotoku, te su se g. 600. - prema svjedočanstvu pape Grgura I - našli u Istri pred vratima Italije. U to vrijeme oni prodiru zajedno s Avarima i dalje na jug prema Dalmaciji, gdje su oko 614 - 615. g. razorili glavni grad rimske provincije Dalmacije - Salonu.

Malo poslije razorenja Salone nestali su Avari s Balkanskog poluotoka. I otada su jedino Slaveni nosioci daljnjih zbivanja u ovom kraju.

Romanizirani stanovnici rimskih gradova u Dalmaciji sklonili su se pred došljacima na susjedne dalmatinske otoke: Šoltu, Brač, Hvar, Vis, Korčulu i dr. Kako su Slaveni naselili samo prostore izvan gradova, Romani su se počeli vraćati s otoka u ostavljene domove. Na taj su se način u VII stoljeću na prostoru gradova Zadra, Trogira i Splita i u njihovu zaleđu na istom teritoriju našla dva društva različita po etničkom podrijetlu, po društvenom uređenju, po vjeri i po jeziku.

No zbog geografske i teritorijalne povezanosti bila su ta dva društva upućena jedno na drugo. Ona su se ekonomski nadopunjavala. Romani su trebali stočarske i poljodjelske proizvode od Slavena, a Slaveni zanatlijske proizvode i trgovačke usluge Romana. Prema tome je bilo logično da ta dva društva stupe u svojevrsnu ekonomsku simbiozu. Slaveni su podlijegali utjecaju romanske kulture i civilizacije, ali su etnički nadjačavali.

Velike su promjene nastale na prijelomu VIII i IX stoljeća. Oko 800. g. izvori spominju kneza Višeslava sa sjedištem u Ninu, od koga se sačuvala krstionica koja je dokaz da su se tada viši slojevi slaven-skog društva već pokrstili. Tako su pogani Slaveni postali kršćanima.

Kad su tučepski Hrvati postali kršćanima? Istina je da su oni kao pogani došli na teritorij Tučepi i da su svojini bogovima prikazivali žrtve. S druge je strane također istina da su u dodiru sa starosjediocima kršćanima prihvatili kršćansku vjeru.

Kraj između Cetine i Neretve naselilo je pleme Neretvana koji su se prihvatili ilirskog zanata - gusarenja. Za vladanja hrvatskog kneza Branimira oko 880. g. i Neretvani su prigrlili kršćansku vjeru. U to su vrijeme počeli dizati crkve i odgajati domaći kler. Iz toga vremena vjerojatno datira i crkva na Sutvidu.⁷⁾

Okolo 1200. g. našim je Primorjem počela vladati bogumilska ili paterenska hereza. Ona se još više ojačala kad je oko 1326. Bosna zauzela Makarsko primorje. Iz tog vremena datiraju nadgrobne ploče koje se se čuvaju na našem groblju.

G. 1434, prema zaključku bosanskih velikaša na saboru u Kreševu, našim područjem zavladao su hrvatski plemići Jurjević-Vlatkovići. Oni su bili dobri katolici, pa su zamolili bosanskog vikara fra Ivana Korčulanina

da im pošalju fratere, reda sv. Franje, da vode i uče vjerni puk. Tako su došli franjevci i u naše krajeve i postali pastiri u našoj župi.

Pod franačkom vlašću

Sukob između Bizanta i franačkog kralja Karla Velikog, koji se g. 800. okrunio za zapadnorimskog cara, protekao se je i na Dalmaciju, koju je Karlo želio podložiti svojoj vlasti. Karlo Veliki (768-813) i bizantski car Mihajlo Rangaba (811- 813) sklopili su g. 812. mir u Aachenu, po kome je Bizant priznao Karlu carski naslov i zadržao u Dalmaciji samo primorske gradove, dok je pristao da slavenska pozadina dođe pod franačku vlast.

Pod franačkom vlašću nalazila su se i plemena koja su obitavala u Donjoj Panoniji sa središtem u Sisku. Tim je plemenima u drugom deceniju IX stoljeća vladao vojvoda Ljudevit. Ovaj je zbog franačke okrutnosti digao protiv svojih gospodara budu 819. g. koju su Franci ugušili 822. g. U tom je sukobu sudjelovao na franačkoj strani, a protiv Ljudevita, dalmatinski vojvoda Borna. Borna je postao i korisnik franačke pobjede nad Ljudevitom koji je 823. g. ubijen.

Čini se da su u to doba i Tučepi potpale pod franački utjecaj. Franci su širili kult sv. Martina, a vjerojatno da baš iz toga doba potječe crkva sv. Martina na Grebišću, iznad Knezovih kuća, a ispod samog Biokova.

U sukobu s Mlečanima

Mlečani su imali svoje sjedište u Veneciji, u sjevernoj Italiji, na sjevernozapadnoj obali Jadranskoga mora. Budući da je geografski položaj upućivao Mlečane na posredničku trgovinu između Istoka i Zapada, prvi im je politički cilj bio da dobiju u ruke Dalmaciju koja je imala zgodnu obalu za plovidbu. Nedovoljno jaki ispočetka da silom osiguraju neometanu plovidbu uz istočnu obalu Jadrana, pristaju potkraj IX stoljeća da plaćaju danak hrvatskim i neretvanskim vladarima. No kad su se ekonomski ojačali, a tako i vojnički, nastojali su da vojnom silom osiguraju prometne veze po Jadranu i da se oslobode plaćanja danka.

Da li su Tučepljani sudjelovali u borbama protiv Mlečana? Povijesna je činjenica, kako tvrdi dr fra Juraj Božićković, da je mletački dužd Petar I Candiano 17. IV 887. otpremio u naše more flotu koja se je povratila bez uspjeha. Zatim sam dužd na čelu mletačke flote zaplovi

mjeseca kolovoza g. 887. i dođe krajem istoga mjeseca sa 12 brodova ispod Tučepi. Bitka se vodila na kopnu i na moru na neretvanskom tlu. U toj su bitki Neretvani istegli tanji kraj. Iza kako ih je dužd natjerao u bijeg, sjekirama dade sasjeci pet neretvanskih lađa. Neretvani se iza prvog poraza povukoše, te okupivši se i uredivši u bojne redove po svoj prilici na prostranoj obali, dugoj preko tri kilometra, ispod sela Tučepi, sa svim silama udariše na neprijatelja. U bitki na 18. rujna 887. Neretvani pobijediše Petra I Candiana i poraziše njegovu flotu. U boju pogine sam dužd.

Zatim dr Božićković tvrdi da je dužd mrtav ostao u rukama Neretvana i da je pokopan kod crkvice sv. Jurja u Tučepima, iako ova današnja tada nije postojala. Kasnije su Istrani, koji su se borili pod Mlečanima, mrtve duždove ostatke ugrabili i potajno ih odnijeli i sahranili u predvorju stolne crkve sv. Eufemije u Gradu.

Ovdje je potrebno upozoriti da je crkvice sv. Jurja doista sagrađena na prijelazu XIII-XIV stoljeća, ali je po nađenim grobovima može tvrditi da je tu već u rimsko doba bio sakralni objekat. Iako ploča, o kojoj su neki pisali, nije resila grob Petra I Candiana, ipak to ne znači da on nije bio tu pokopan.⁸)

U sukobu s Turcima

Do konca 16. stoljeća Turci su zauzeli svu Bosnu, Hercegovinu i Slavoniju te pretežni dio Hrvatske i skoro svu Dalmaciju. Od Hrvatske su ostali »ostaci ostataka nekad slavnoga kraljevstva Hrvatske«. Te ostatke Hrvati su branili neopisivom srčanošću. Zagreb, premda je bio samo 50 km daleko od turske granice, nije nikada pao pod tursku vlast.

Makarsko je primorje još krajem 15. stoljeća palo pod tursko gospodstvo. Tada je ono pripadalo bosanskom pašaluku, hercegovačkom sandžaku i imotskom kadiji. U Makarskoj je bio turski emin, zakupnik poreza, a drugi Turčin nije tu smio prebivati. Stanovnicima u Makarskom primorju bilo je vrlo teško snositi turski jaram, pa su nastojali da ga se oslobode.

Za Kandijskog rata (1645-1669) Makarsko se primorje borilo na strani Mlečana protiv Turaka. Turci su neprestano navaljivali na Primorje, a Primorci nijesu ostajali dužni. Četovanja su bila vrlo razvijena.

G. 1671. mirovnim ugovorom Primorje je opet pod turskom vlašću, a konačno se oslobodio 1684. g.

Harambaša Grgo Bušelić

Tučepljani su aktivno sudjelovali u sukobu s Turcima. Neki povjesničari ističu dvije kule koje su služile za obranu sela: Bušelića i Lalića. No postojala je i postoji i treća: Šarića kula. U sve tri kule tučepski su se junaci sakrivali i branili protiv neprijatelja. I danas postoje sve tri kule, iako u ruševnom stanju.

O. N. Gojak u svojoj kronici spominje kako je 16. VIII 1663. Ali paša Čengić došao sa 6.000 vojnika na Primorje i popalio Kotišnu, Tučepi i Podgoru, a u Tučepima zauzeo dvije kule: Bušelića i Lalića.

U sukobu s Turcima istaklo se više junaka, a najpoznatiji je Grgo Bušelić, harambaša (vođa seoske milicije). O njemu govore ljetopisi, o njemu pjeva narodni pjesnik fra Andrija Kačić:

Rodi majka golema junaka,
Po imenu Bušeljić Grgura
U Tučepi, selu malenomu,
U Primorju, mistu kamenomu.

Arambaša od vojnika biše
On u četu često odlaziše,
Krajinu je tursku porobio,
Još i ruse glave odsicao.

Junaci ga u pismi spominju,
Kada gorom zelenom putuju:
Slavit će se vazda od junaka
I u kolu još od divojaka.9)

Fra Andrija pjeva i o vitezu Marku Vojiniću iz Tučepi. Pleme Vojinića ne postoji danas u Tučepima, ali je vjerojatno da se je jedna grana Šimića zvala Vojinići. Evo što pjeva Kačić o Marku:

Viteza je porodila majka,
Po imenu Vojinića Marka,
U Tučepi, selu malenomu,
Slavu daje duždu mletačkomu.

Viteški je Marko vojevao,
Svitlu sablju krvce napojio;
To se zgodi rata od Kandije,
Kadno bihu na svitu delije.10)

O. P. Šilobadović u kronici o četovanju u Primorju spominje Grgu Bušelića kao hrabrog junaka. Evo dva mjesta iz kronike:

»1664., miseca svibnja na 31. otiđe naša četa 130 ljudi zasisti Zadvarje, ali prvo prodoše nego jim zasidoše, tako naši i porobiše Blace u Radobilji i dognaše male živine 230, a konja 20, a goveda 20, i svi zdravo; ali Grgura Bušeljića harambašu ujide zmija u ruku, jedva priboli.«11)

Na drugom mjestu piše: »1665., miseca listopada na 8. otiđoše primorske harambaše k Mosoru, 136 druga, Grgur Bušeljić, Ivan Galijot, Jure Slipica, Ivan Katić i zarobiše goveda 100, konja 35, i udariše za njim Mostarani u potiru, stigoše ji na Vučjaci, onde se pobiše vrlo. Turaka uhitiše živi 16, ubiše 4, a raniše ji 5, a Turci našega jednoga ubiše a raniše 3. Tako se tira iz Mostara na Vučjake, hotijući plino ote-ti, tako i nabasaše, pazi se vrlo svak.«12)

Postoji vrlo lijepa slika Grge Bušelića, ali na njoj pogrešno piše da je rođen 1667. Još prije te godine Grgo je vojevao.

U vrijeme sukoba s Turcima zbile su se u Makarskom primorju važne promjene. Starosjedioci sela u Makarskom primorju počeli su se seliti na otoke, a drugi su iz Bosne i Hercegovine počeli naseljavati ovaj kraj.

Pod Francuzima

Nakon konačne pobjede nad Turcima 1684. Tučepi su s Makarskim primorjem potpale pod Mlečane i ostale su pod njihovom vlašću sve do 1797. g. Mirom u Kampoformiju 17. X 1797. Tučepi su, kao i cijela Dalmacija, došle pod Austriju.

Početakom 19. stoljeća Napoleon je zauzeo i naše krajeve. Mirom u Požunu (26. XII 1805) potpala je Dalmacija pod Francusku. Napoleon je htio da ima Dalmaciju kako bi došao u dodir sa Srbima, Grcima i Turcima da smeta Englezima i Rusima. Dalmaciju je imao okupirati general Molitor čije su čete 19. II 1805. ušle u Zadar, a 8. III 1805. zauzele Makarsku.

To je bilo teško Rusima, pa su nastojali da pobune Dalmatince protiv Francuza. I zbilja 4. VI 1807. digoše Rusi ustanak u Poljicima, a taj je ustanak odjeknuo i u Makarskom primorju. Deset ruskih brodova dođe u Primorje pozivajući stanovnike na ustanak. Zaustavili su se pred Drašnicama da zauzmu Makarsku s kopna i mora. No francuski pukovnik Bonte zauzme Stazu. Stanovnici su ostali mirni, pa Rusi odoše prema Omišu, a samo jedan ruski brod ostane da buni Primorce.

Dne 12. VI 1807. Ivan Antičić, harambaša Igrana, pođe na ruski brod i obeća da će podignuti ustanak. Primi oružje i digne na ustanak Živogošće, Igrane, Drašnice i Podgoru. Ustanici se sukobe s jednim odredom Francuza koji je preko Staze došao iz Imotskog. Tom je prigodom palo pola vojnika francuskog odreda, a dva seljaka iz Tučepi, koji su za taj odred gonili hranu, bili su prisiljeni da sve odvedu u Drašnice.

Pet dana kasnije ruski brodovi odoše prema Podgori i iskrcalo se 900 vojnika između Tučepi i Podgore te udariše na Francuze koji su bili na Stazi. Borba se vodila na Rudinama. Ruse su pomagali Podgorani i Drašničani, ali svi podlegoše. Mnogo se Rusa utopilo a 150 je ostalo mrtvih na bojnom polju. Primoraca je izginulo i više. Francuski je general Delson kaznio ustanike i popalio im kuće.

Budući da Tučepljani nijesu sudjelovali u borbi protiv Francuza, Rusi na 20. VI 1807. zapale 5 kuća u Tučepima - Kraj.

Francuzi su kaznili pobunjenike. Deset ih je osuđeno na smrt, ali su pomilovani i odvedeni u zatvor u Francusku. Župnik Igrana fra Augustin Delić je strijeljan na Donjoj Luci u Makarskoj što je tobože

sudjelovao s pobunjenicima, a samostan sv. Križa u Živogošću je uništen.13)

Iza odlaska Francuza

Odredbom Bečkog kongresa 9. VI 1815. Makarsko je primorje vraćeno Austriji s ostalom Dalmacijom. Tako je čitava Dalmacija ostala u sklopu Austrije sve do prvog svjetskog rata.

Rapalskim ugovorom 12. XI 1920. Dalmacija je (izuzevši Zadar, otoke Lastovo i Palagružu) pripala državi Srba, Hrvata i Slovenaca. Zanimljivo je da su na Solunskom frontu među jugoslovenskim dobrovoljcima bila i četiri Tučepljana.

Dne 29. XI 1945. proglašena je Federativna Republika Jugoslavija. Tada su i Tučepi s čitavim Makarskim primorjem ušle u sastav nove socijalističke države.

Budući da ne pišem povijest Tučepi, nego donosim neke povijesno-arheološke crtice, to se ne osvrćem na povijest iza odlaska Francuza. Što je kroz to vrijeme značajnije napravljeno u župi, spomenuto je na drugom mjestu.

3. RAZVOJ PUČANSTVA

Iako smo mogli zaključiti da su Tučepi, bile naseljene za Ilira i Rimljana, ipak ne možemo ni na blizu ustanoviti koliko je tu bilo stanovnika i odakle su konkretno došli. Kroz povijest neki su se useljavali u selo, a drugi su iseljavali. Različite pogodne i nepogodne prilike poticale su seljake na seljenje.

Pučanstvo u Makarskom primorju

Usporedimo li štokavsko-ikavski govor u Makarskom primorju s govorom u Bosni i Hercegovini s jedne strane i s govorom susjednih otoka s druge strane, možemo lako zapaziti da je naš govor mnogo sličan s govorom u Bosni i Hercegovini te da se razlikuje od govora na susjednim otocima.

To znači da je pučanstvo po svom podrijetlu mnogo bliže s pučanstvom u Bosni i Hercegovini, nego s pučanstvom na otocima. Uz

to imamo i pisanih dokumenata da su se stanovnici iz Bosne i Hercegovine selili u Makarsko primorje i u Tučepi.

Padom Bosne (1463) i Hercegovine (1482) nastale su jake seobe u Hrvatsku i Dalmaciju. Te su seobe nastale zbog vjerskih progona i zbog straha od Turaka. A kad su Turci zauzeli Makarsko primorje 1499. g., seobe su se nastavile na susjedne otoke. Tako su g. 1646. franjevci iselili s dosta naroda iz Makarskog primorja na otok Brač gdje su osnovali Sumartin i Selca. Franjevci iz samostana Živogošće i Zaostrog iz istih razloga prijedohše sa trista porodica na otok Hvar.

Budući da su mjesta u Primorju ostajala pusta, u njih bi se naseljavali stanovnici iz Zagore. G. 1688. mnogo je katolika krenulo iz okoline Prološkog Jezera kod Imotskog te se nastanilo oko Zadvarja i po ostaloj Zagori, a neki su išli dalje u Makarsko primorje i u Poljica. Na taj način bi se naseljavala primorska mjesta, a ostajala pusta zagorska. Tako je koncem 17. stoljeća vrgorski kraj bio posve razrijeđen. Tada hercegovački župnici dovedohše nekoliko kršćanskih obitelji u naselja oko Vrgorca i dalje na zapad, a redovnici iz Živogošća dovedohše iz Mostarskog Blata 21 obitelj i naseliše ih u Zavojanima.

To znači da su četovanja između kršćana i Turaka prisilila pučanstvo da se seli iz Zagore u Primorje, a iz Primorja na otoke gdje su mislili da će biti mirniji. Kad bi nastalo mirnije doba, neki su se s otoka vraćali u Primorje. No događalo se i to da se pučanstvo ne bi zaustavilo ni na otocima, nego bi išlo dalje na Apeninski poluotok. Tako neki drže da su stanovnici između Cetine i Neretve krajem 15. st. naselili naselje Acquaviva i još neka sela u provinciji Kampobaso u Italiji.¹⁴⁾

Najstariji popisi

Najstariji popis kuća u selu imamo iz 1624. g. Ibrahim-paša Meninbegović, koji je upravljao hercegovačkim sandžakom, dao je te godine sastaviti popis kuća u Makarskom primorju. Prema tom popisu od Omiša do Neretve bilo je 21 selo osim utvrđena grada Makarske. Od tih sela Podgora je imala 80 kuća, Brela i Tučepi po 30 kuća, a neka druga sela (kao Bast, Igrane, Drvenik, Zaostrog i dr.) po 20 kuća.¹⁵⁾

G. 1690. Mletačka je republika naredila da se popiše sav puk u Makarskom primorju. Tada je u Tučepima bilo 30 obitelji. Glavne su obitelji bile: Grubišići, Rudanovići, Bušelići, Lalići, Viskovići, Čobrnići,

Vidakovići, Mravičići.16)

Od 1667. do 1730. nalazimo u Tučepima 102 plemena. Među tim plemenima nalazimo i današnja živuća plemena: Brbiće, Bušeliće, Čobrnjiće, Čoviće, Deliće, Dragičeviće, Grubišiće, Jakiće, Laliće, Luketinoviće, Marase, Mihaljeviće, Mravičiće, Novake, Ostojice, Pašaliće, Šariće, Ševalje, Šestiće, Šimiće, Tomaše (Tomašević), Viskoviće, Vitliće i Vodanoviće.

Među navedenim plemenima iz tog doba ne nalazimo plemena koja danas žive u selu: Jakobiće, Janko, Jukiće, Klariće, Marinčiće, Oklopčiče, Šabiće, Turiće, Vladiće. No ako prihvatimo predaju da se je Janko prije zvao Knezović, tada je i Janko onda postojao, jer se Knezović spominje. Za ostala plemena znamo da su se tek u novije doba naselila u Tučepi.

Evo plemena koja se spominju od 1667-1730. g., a danas ne postoje u selu: Antičević ili Antičić, Aramutić, -ović, Ba-lonjan, Bandurić, Bašić, Borić, Brkić, Buronić, Čempović, Čur-čijić, Glavičić, Grlin, -ov, Grubić, Gruičić, Ilijašević (možda od Čobrnjić), Ivanišević (po Ivanišu Marasoviću), Ivetić, Jajinović, Jujnović, Juranović, Jurjević, Karlušić, Katić, Kezić, Knezović, Kovačević, Lobojević, Lobojević rečeni Moto, Lovrić, Lučić, Ljubetić, Ljubičić, Marković, Matijašev, -ević, Matijaš, Matijević, Mietić, Mihočević, Miočević, Motelja, Mravičić ili Stustakić, Musić, Pakić, Pavlov, -ović, Petričević, Porobić, Pribisaljević, Puratić, -ović, Radić, Rankušić, Rudanović, Rudanović rečeni Serić, Rudanović rečeni Šarić, Rudanović rečeni Vidić, Sapetić, -ović, Sapitović, Sapić (?), Skoknić, Slavić, Srškapolo, Šokadić, Šokadijin, Šubetić, Šupetić, Šundić, Tadiić, Tolić, Tomičić, Tomičić ili Buložić, Tomić, Uhonjić, Uonić, Vuhonić, Varilošić, Valilošić, Vidaković, Vlauce (?), Vuić, Vuletić, Vušković, Žderić, Želetović, Žeravić.

Iz navedenog popisa plemena ne možemo odrediti koje su obitelji starosjedilačke, koje su naseljene, niti iz kojega su kraja i vremena.

U maticama krštenih iz tog vremena ima više djece krštene, a za oca im piše odakle je. Tako se kaže da su iz Kozice: Bušelić, Jujnović, Katić, Miočević, Mirakušić, Mravičić, Puginović, Šubetić, Tadijić, Uhnjić i Vuletić; iz Vrdola: Anić, Barić, Lendić, Salopić; iz Župe: Pavlinović; iz Vinice: Vitlić.

Pavlinovića je bilo u Podgori i u Tučepima 2-3 obitelji. Od

1683-1684. bio je u Tučepima kapelan fra Bonaventura Pavlinović. Vodanovići su bili prije u Tučepima nego u Podgori, a jedni su i drugi iz Zagorja. Jedan rod Borića, koji se nalazio u Tučepima, vjerojatno je iz Podgore.17)

G. 1815. bilo je u Tučepima 806 duša; g. 1849. bilo je 125 obitelji i 843 duše; 1887. bilo je 225 obitelji i 1520 duša. To nam svjedoči da se je žiteljstvo u Tučepima u 19. st. naglo množilo.

Obiteljsko stanje početkom 20. stoljeća

Prema ljetopisu ove župe početkom 20. st. bila su u Tučepima slijedeća plemena i broj njihovih članova:

1. Brbić - 33 člana	17. Mravičić - 88 članova
2. Bartulić - 6 članova	18. Mihaljević - 11 članova
3. Brstilo - 2 člana	19. Novak - 4 člana
4. Bušelić - 99 članova	20. Ostojić - 6 članova
5. Čović - 212 članova	21. Pašalić - 148 članova
6. Čobrnić - 24 člana	22. Prgomet - 9 članova
7. Delić - 10 članova	23. Šarić - 120 članova
8. Dragičević - 15 članova	24. Šestić - 37 članova
9. Grubišić - 85 članova	25. Ševelj - 55 članova
10. Janko - 11 članova	26. Simić - 168 članova
11. Jukić - 11 članova	27. Tomaš - 76 članova
12. Jakić - 29 članova	28. Tolić - 4 člana
13. Lalić - 111 članova	29. Vidić - 13 članova
14. Luketina - 16 članova	30. Vodanović - 32 člana
15. Maras - 19 članova	31. Visković - 97 članova
16. Mijačika - 47 članova	32. Vitlić - 49 članova

Iz tog se popisa vidi da je početkom 20. st. bilo u Tučepima 32 plemena i 1657 duša. Najbrojnije je pleme bilo Čovići, zatim Šimići.

Uz navedeni popis u Ljetopisu se navode i neke opaske koje su značajne, pa ćemo iz navesti i ovdje.

Za Bušeliće se kaže da su starinom bili Bandurić. Predaja veli da je živio neki jogunasti mladić, bandur u časti, pravo strašilo. Nikomu

se nije dao u ruke, a nitko mu nije mogao izmaknuti, pa je po njemu plemensko ime Bandurić-Bušelić.

Za Čobrniće se navodi da je iz tog plemena živio kanonik sus-tolne crkve u Makarskoj koji je ustanovio zakladu za odgoj misnika iz njegova plemena po muškoj krvi, a kad tih ne bi bilo, tada po ženskoj krvi. Najposljednji koji se je redio pripomoću iz te zaklade jest fra Jere Kovačević iz Kotišne.

Iz plemena Grubišić živio je kanonik Grubišić koji je posjedovao crkvu sv. Mihovila. On je imao i svoj nepokretni posjed, zemalja u Primorju i u planini te kuću kraj mora s domaćom kapelom. Posljed-nji je baštinik, koji je živio početkom 20. st, bila gđa Margarita ud. Grubišić nastanjena u Zadru. Ona je kuću prodala, a zemlje, po svom punomoćniku preč. don Stipanu Boriću, kanoniku i kapitularnom vikaru u Makarskoj, predala župskoj crkvi sv. Ante uz dužnost odsluživanja stanovitog broja sv. Misa, koje bi crkovinarnstvo davalo odslužiti svake godine. No kad kmeti nijesu htjeli priznavati župsku crkvu za vlasnika niti davati dohotke, prestalo je i odsluživanje sv. Misa.

Za pleme Janko se tvrdi da su starinom Knezović iz Raščana, Imotskog kotara.

O Lalićima predaja kaže da je neki Lalić iz Ljubuškog kotara ubio Turčina i prebjegao u Primorje te se nastanio u Tučepima.

Za Luketine se kaže da su starinom Matijevići; Maras starinom Marasović; Mijačika starinom Vuletić; Novak starinom Tadić iz Župe, Imotskog kotara; Ostojić pridičkom Knez; Pašalić starinom Skoknić iz mostarske okolice; Prgomet iz Slivna, Imotskog kotara; Šarić - jedna grana od tog plemena starinom se zvala Rudanović; Tomaš starinom Antičević; Vidić starinom Rudanović-Vidić.

O Šimićima se napominje da se jedna grana tog plemena zva-la Vojnić (Vojinić). Predaja veli da je neki Vojnić iz mostarske oko-lice, ubio Turčina i prebjegao u Primorje i nastanio se u Tučepima, u komšiluku Šimića. Otuda pleme Vojnić-Šimić.18)

Obiteljsko stanje sredinom 20. stoljeća

Početakom 1958. g. župnik o. Ivan Abrus napravio je statistiku župe. Vrlo je značajna ta statistika, jer uz popis pučanstva u župi dono-si i popis Tučepljana izvan župe, u zemlji i u inozemstvu.

Prema statistici o. Abrusa na 1. siječnja 1958. u župi je bilo 1.416 duša: 638 muških i 778 ženskih; izvan župe u zemlji 294 duša: 196 muških i 89 ženskih; u inozemstvu 307 duša: 230 muških i 77 ženskih.

O. Abrus je skrupulozno izradio tu statistiku. U stavci »u župi« ubrojio je sve koji su na 31. XII 1957. bili nastanjeni u župi, a u stavci »izvan župe« nabrojio je sve koji su izvan župe, a rođeni su u župi. Nije brojio djecu Tučepljana koja su rođena izvan župe.19)

G. 1965. učinio sam popis pučanstva u župi. Tada je bilo u selu 303 obitelji starosjedilaca i 5 nadošlih obitelji te 1.245 duša starosjedilaca i 16 duša nadošlih. To znači da je nakon sedam godina u selu bilo 15 obitelji manje i 155 duša manje nego je bilo 1. I 1958. Manjak se očituje po tome što su neke obitelji i pojedinci odselili u daleki svijet, u Makarsku ili u druga mjesta u zemlji. Vrlo je zanimljivo da je te godine u župi bilo 32 obitelji s jednim članom i 51 obitelj s dva člana, a tek jedna obitelj s deset članova.

Neke napomene

Kad promatramo razvoj pučanstva u župi, zapažamo da je 1931. g. bilo najviše duša u selu - 2080. Do te se godine žiteljstvo povećavalo, a otada je počelo opadati.

Za kuge 1815. g. u Tučepima je bilo .806 duša, a od toga je umrlo 363 osobe i 26 obitelji je potpuno nestalo.

U prvom svjetskom ratu poginulo je iz Tučepi 10 vojnika, a 7 ih je umrlo u vojsci.

G. 1918. harala je i u Tučepima španjolska bolest. Od te bolesti umrlo je u Tučepima 18 osoba.

U drugom svjetskom ratu poginulo je ukupno iz Tučepi 112 osoba.

Važno je napomenuti i to da su Tučepljani u staro doba imali po nekoliko djece, a da ih danas imaju redovito dvoje, a rijetko troje ili četvero. Ta pojava više ništi porast pučanstva, nego ratovi i bolesti.

Prema mrtvaru župe u zadnjih sto godina umrlo je oko 1.840 Tučepljana. U taj broj nijesu ubrojena djeca. Najviše ih je umrlo u ožujku, a najmanje u kolovozu. Po 15 ih je umrlo na 24. siječnja i 27. veljače, a 10. lipnja i 10. rujna nije umro nitko u župi kroz sto godina.

4. RELIGIOZNI PROFIL ŽUPE

Da možemo dobiti što vjerniju sliku o religioznom životu župe, pogledat ćemo župnike koji su vršili vjersku pastvu u župi, mjesta u kojima su se vršili bogoštovni čini, crkveni namještaj za vjerske čine, zaštitnike pojedinih komšiluka, vjerska društva, pobožnosti, misije i hodočašća koja su budila vjerski život.

Župnici kroz zadnjih 300 godina

Ovdje ćemo donijeti popis župnika u Tučepima kronološkim redom kako ga donosi Ljetopis župe, a nadopunit ćemo ga novijim podacima.

- 1667 - 1673. P. o. Šimun Ribarović, a zamjenjivao ga je fra Mate Radovinović, fra Jerolim Radić, fra Mate De Vrdol, drugdje se piše Vrdoljanin (Vrdol je u današnjoj Župi u kotaru Imotskom), fra Stipan de Cetina ili Cetinjanin.
- 1673 - 1700. P. o. fra Lovre Matošić, zamjenjivao ga je fra Marko Batošić, fra Miho Stipić, fra Jerolim Budalić, fra Pavao Pabričević, fra Andrija Borovičanin, fra Stipan Pavlović, fra Augustin Macarguscit, fra Bonaventura Pavlović, fra Marko Vuletić, fra Mate Juranović, fra Luka Jurković, fra Grgo Ko-kić, fra Pavao Petričević, fra Štipan Lovretić, fra Pavao Bulatović, fra Grgo Čović, fra Ludovik Lalić, fra Mate Marković, fra Petar Zivalac, fra Marko de Cresevo, fra Jure Margetić, fra Filip Rubčić, fra Ante Puarić.
- 1700 - 1702. P. o. Šimun Aničić, zamjenjivao ga je fra Stipan Lovretić.
- 1702 - 1710. P. o. Jure Margetić, zamjenjivao ga je fra Frano Radić.
- 1710 - 1717. P. o. Jure Živonović, zamjenjivao ga je fra Bernard Dobrotić, fra Andrija Zviretić, fra Marko Rognić, fra Jakov Visković, fra Marko Tomasović, fra Lovro Ivančević, fra Miho Bogović, fra Frano Dorotić, fra Jerolim Lalić.
- 1717 - 1718. P. o. Šimun Aničić, zamjenjivao ga je fra Miho Kulinović.

- 1718 - 1722. P. o. Jerolim Lalić, zamjenjivao ga je fra Šimun Aničić i fra Jure Kokić.
- 1722 - 1723. P. o. Šimun Perić, zamjenjivao ga je fra Lovre Ivančević i fra Miho Rudanović.
- 1723 - 1724. P. o. Lovro Ivančević.
- 1724 - 1730. Za ove godine nema nikakvih podataka.
- 1730 - 1733. P. o. Frano Bašić, zamjenjivao ga je fra Jure Stipić i fra Frano Dorotić.
- 1733 - 1734. P. o. Ivan Bastensis (Cvitanović).
- 1734 - 1736. P. o. Frano Bašić, zamjenjivao ga je fra Ilija Roglić.
- 1736 - 1742. P. o. Frano Parunović, a malo kasnije piše se Parun; zamjenjivao ga je fra Petar Antulović.
- 1742 - 1743. P. o. Andrija Staničić.
- 1743 - 1745. P. o. Petar Gabrić.
- 1745 - 1749. P. o. Frano Parun.
- 1749 - 1755. P. o. Petar Gabrić, zamjenjivao ga je fra Frano Parun i fra Bernardin Pavlović.
- 1755 - 1757. P. o. Bernardin Pavlović.
- 1757 - 1758. P. o. Šimun Batinić.
- 1758 - 1760. P. o. Ante Puarić, zamjenjivao ga je fra Frano Parun i fra Felix Batošić.
- 1760 - 1761. Šimun Lozenović. Iste godine nastupio je fra Frano Bašić-Kovačević.
- 1761 - 1765. P. o. Jozo Bašić, zamjenjivao ga je fra Frano Lalić.
- 1765 - 1768. P. o. Augustin Lovrinčević.
- 1768 - 1772. P. o. Silvestar Pavlinović, zamjenjivao ga je fra Frano Lalić.
- 1772 - 1774. P. o. Jere Ravlić.
- 1774 - 1782. P. o. Silvestar Pavlinović.
- 1782 - 1784. P. o. Grgo Ivanović-Urlić, a kadikad se piše Urlić.
- 1784 - 1786. P. o. Silvestar Pavlinović.
- 1786 - 1788. P. o. Grgo Ivanović-Urlić, nekada samo Urlić.
- 1788 - 1789. P. o. Frano Puarić.
- 1789 - 1791. P. o. Silvestar Pavlović.
- 1791 - 1798. P. o. Grgo Ivanović-Urlić, a nekada samo Urlić, a zamjenjivao ga je fra Ante Ravlić, fra Ante Milas, fra Lovro Pavlinović, fra Marko Bašić, lector provicia-

- lis, fra Ivan Radonjić, fra Sipan Čović, fra Sebastijan Jurišić. God. 1798. zamijenio ga je fra Jozo Dragoević.
- 1798 - 1814. P. o. Grgo Ivanović-Urlić, zamjenjivao ga je fra Vincen-
tin Stanković, fra Bartul Antončević (Antonović), fra
Stipan Čović.
- 1814 - 1816. P. o. Ante Soić.
- 1816 - 1819. P. o. Martin Šutić.
- 1819 - 1833. P. o. Bartul Antončević, zamjenjivao ga je fra Šimun
Pavlinović.
- 1833 - 1836. P. o. Frano Talijančić.
- 1836 - 1849. P. o. Ivan Cvitanović, zamjenjivao ga je fra Bartul
Antončević.
- 1849 - 1855. P. o. Augustin Grimani.
- 1855 - 1859. P. o. Petar Peko, kasnije se potpisiva Kačić-Peko,
zamjenjivao ga je fra Ivan Milinović, fra Stanko
Staničić, kanonik Ivan-Pio Šveljević, don Marin
Krstulović.
- 1859 - 1861. Don Josip Luetić, zamjenjivao ga je don Miho
Pavlinović.
- 1861 - 1862. P. o. Stanko Staničić.
- 1862 - 1867. P. o. Augustin Gojak.
- 1867 - 1874. P. o. Petar Antonović, nekad se piše Antunović.
- 1874 - 1881. P. o. Vladimir Staničić, zamjenjivao ga je don Šimun
Brbić.
- 1881 - 1882. P. o. Ante Gilić, zamjenjivao ga je fra Ciprijan Luetić i
fra Injat Oluić.
- 1882 - 1884. P. o. Stanko Borić.
- 1884 - 1892. P. o. Vice Letica, zamjenjivao ga je don Šimun Brbić,
fra Vjekoslav Donelli, fra Ante Alač, fra Luka Aničić, fra
Ante Gojak, fra Petar Gnječ, fra Frano Lulić.
- 1892 - 1903. P. o. Ante Gilić, zamjenjivao ga je fra Nikola Bilić.
- 1903 - 1905. P. o. Frane dr Lulić.
- 1905 - 1906. P. o. Vladimir Staničić.
- 1906 - 1908. P. o. Konrad Rudan.
- 1908 - 1921. P. o, Anđeo Cvitanović.
- 1921 - 1927. P. o. Petar Glavaš.
- 1927 - 1928. P. o. Vice Grujica.

- 1928 - 1929. P. o. Vice Rosandić.
 1929 - 1936. P. o. Krsto Radić.
 1936 - 1937. P. o. Bernardo Radonić.
 1937 - 1942. P. o. Bonifacije Šipić.
 1942 - 1955. P. o. Kruno Vukušić.
 1955 - 1958. P. o. Ivan Abrus.
 1958 - 1961. P. o. Joakim Friganović.
 1961 - 1976 P. o. Milan dr Šetka.20)
 1979 - P.o. Dominik Radić

To je popis župnika i jedan dio njihovih pomoćnika koji su vršili pastvu u ovoj župi. Njihovim je radom oblikovan religiozni život u Tučepima.

Sveta mjesta

Za vršenje vjerskih čina i za procvat vjerskog života u jednom mjestu potrebna su mjesta, crkve. Tučepi su od pamtivijeka imale takva mjesta, a imaju ih danas. Evo tih mjesta:

1. Župska crkva sv. Ante;
2. Crkva Porodenja Bl. Dj. Marije ili Gospina crkva na groblju;
3. Crkva sv. Jurja blizu mora, kod sadašnjeg hotela »Jadran«;
4. Crkva sv. Kate iznad Šarića kuća;
5. Crkvica sv. Mihovila u Podpeći;
6. Crkvica sv. Roka iznad župskog stana.

Osim crkava imamo i kapela u kojima se nijesu vršili sv. obredi, ali su poticali vjernike na pobožnost. Evo tih kapela:

1. Kapela Gospe Sinjske ispod Gospine crkve na groblju. Napravio ju je Šimun Šimić p. Mije;
2. Kapela sv. Kate kod crkve sv. Kate. Napravio ju je neki Šarić, vjerojatno Luka Šarić;
3. Kapela sv. Ante na Malom Vrh. Sagrađio ju je Božo Šarić, rečeni Škerle. Novac mu je poslao sin Mate iz Australije, oko 1910. g.
4. Gospina kapela na Lađani. Sazidana je 1904. g. kako to piše na njoj. Kad je sagrađena ta kapela, župnik o. Frano Lulić na svetkovinu sv. Ivana Usikovca (29. VIII) nakon Mise u župskoj crkvi pošao je s vjernicima na Lađanu noseći Gospin kip.

Crkveno ruho i posuđe

Za vršenje vjerskih obreda potrebno je crkveno ruho i posuđe. Kad je 1891. g. izgorjela župska crkva, uništeno je sve ruho i posuđe. Kaleži od srebra su se rastopili, samo je ostala jedna plitica i čaša sa stalkom, ali je to tako stradalo da je izgledalo kao ogorina bez vrijednosti. Ogorine su prodane zlataru Vicku Čuliću za 33 krune. Od crkvenog ruha ostale su samo tri stare i odrpane paramente koje su bile van uporabe u župskom stanu.

Župnik o. Ante Gilić, budući da nije imao u čemu vršiti vjerske obrede, obratio se molbom na mnoge ustanove i pojedince kako bi dobio na dar potrebno ruho i posuđe. Molba mu je uslišana. Sam car Franjo Josip I poslao mu je ruha i ostenzorij.²¹⁾

I drugi su se župnici brinuli za ures crkve. Tako je župnik o. Frano Lulić milodarima Tučepljana iz Novog Zelanda nabavio novu crkvenu zastavu, a milodarima mještana, Makarana i Tučepljana iz Novog Zelanda nabavio je novi baldahin.²²⁾

O. Bonifacije Šipić pozlatio je dva kaleža, nabavio dvojna vrata na ogradi oko crkve te raznovrsnog ruha.

O. Ivan Abrus je nabavio tri nova antipendija za oltare koje su izradile sestre Anćele u Splitu za 96.000 Din.

Na molbu o. Joakima Friganovića, mještanim o. Mirko Čović poslao je crkvene robe za potrebe crkve. Roba je bila upotrebljavana, ali u dobrom stanju. Za to je zaslužan i o. Stanko Bušelić u Rimu. Također o. Friganović je nabavio i drugog ruha.

Župnik o. Milan Šetka je u više navrata nabavio dosta ruha i posuda za crkvu. Osobito je vrijedno spomenuti ono što je 1962. i 1967. donio iz Rima te drugo što je nabavio doprinosima župljana.

Nema sumnje da su i drugi župnici nabavljali, ali na žalost to nije zabilježeno u Ljetopisu.

Od svega posuda najvredniji je kalež od srebra. Na njemu piše; »Calice della Madonna in Tucepi 1745«. Na jednom drugom kaležu u župskoj crkvi piše: »Ex dono Sag. Cong. is de Prop. a Fide«.

Orgulje i harmonij

Župska crkva sv. Ante dobila je krasne orgulje 1912. g. Izrađene su u prvoj hrvatskoj tvornici orgulja, harmonija i glasovira kao opus

215. od M. Heferera. Novac za orgulje poslali su Tučepljani iz Amerike i Novog Zelanda, a zapale su sa prenosom i smještajem 4.315 kruna. Crkovinarstvo je sa svoje strane potrošilo za plafon i za dvije željezne šine te drvenu građu za sigurnost kora oko 240 kruna.²³⁾

Orgulje su dva puta popravljane. Prvi put za župnikovanja o. Ivana Abrusa 1955. g. Na popravku je radio biskupov tajnik iz Šibenika vlč. Veljko Jadronja sa župnikom dva dana i tri noći skoro bez odmora.

Drugi su put popravljene u prosincu 1962. g. Popravio ih je g. Ante Jenko iz Ljubljane s dva radnika. Tada je uspostavljen i novi motor za duvanje. Sav je trošak zapao 155.000 Din.

Kad su orgulje nabavljene, iz župe nije imao tko svirati na njima. Zato je na veće blagdane dolazio bogoslov iz Makarske i svirao. No župnik o. Petar Glavaš poslao je mladića Stanka Brbića u makarski samostan da se nauči svirati. Stanko je išao dva puta sedmično. Uspio je. Na Božić 1921. g. prvi je put nastupio u crkvi te od tada redovito svirao. Poslije njega naučili su i drugi mladići i djevojke svirati. Prije bi se za svirača sakupljao dar u novcu za novu godinu.²⁴⁾

Osim orgulja župska crkva ima i lijep harmonij. Iako je već 1921. g. postojao domaći orguljaš u crkvi, ipak nije bilo crkvenog zbora. U crkvi su pjevali muškarci svoju tradicionalnu pučku Misu koju i danas pjevaju, a uz to su imali i napjeve za druge pobožnosti. Za pjevanje crkvenih pjesama mnogo je pridonio tamburaški zbor. Tamburaški je zbor nastupao sviranjem i u crkvi.

Poslije Drugog svjetskog rata osjećala se oskudica u pjevačima, pa je župnik o. Ivan Abrus osnovao u studenom 1955. g. ženski pjevački zbor. Ujedno je naučio i neke ženske svirati. Od tada mjesto muškaraca u crkvi redovito pjevaju ženske.

Zaštitnici plemena

Svako pleme u Tučepima, kao i po drugim mjestima Makarskog primorja, ima svoga zaštitnika. Na blagdan svoga zaštitnika pleme ima zajedničku sv. Misu, iza Mise odriješnje za mrtve. Prije se na taj dan nije radilo ili bi samo iza podne radili po koji lakši posao. Također bi svečari na taj dan pozvali na ručak ili večeru svoju rodbinu i prijatelje. Koji slave svoga zaštitnika, skupe milostinju župniku za Misu.

Evo zaštitnika pojedinih plemena:

1. Vodokršće ili Sv. Tri Kralja (6. siječnja) - Bušelići
2. Glavosjek sv. Ivana Krstitelja ili Sv. Ivan Usikovac (29. kolovoza) - Brbići, Delići, Dragičevići, Grubišići, Lalići, Janko, Marasi, Ostojići, Novaci, Pašalići, Šestići, Šimići, Tomaši, Viskovići, Vodanovići;
3. Sv. Bruno (6. listopada) - Ševelji;
4. Sv. Luka (18. listopada) - Šarići, Vidići i Vitlići;
5. Sv. Martin (11. studenoga) - Čovići, Jakići, Luketine, Mijačike i Tolići;
6. Sv. Jure (31. kolovoza) - Mravičići.

Pobožna društva

Šematizam splitske i makarske biskupije za 1911. g. navodi da u Tučepima postoje četiri pobožna društva: Apostolat molitve, Bratovština sv. Ante Padovanskoga, Bratovština presv. Sakramenta i Bratovština presv. Ružarja. No uz to treba spomenuti društvo Kćeri Marijinih i Treći Red sv. o. Franje.

Ne znamo kad je osnovana **Bratovština apostolata molitve**, jer nemamo nikakvih podataka.

Bratovština presv. Sakramenta postoji od davnina. U tu je bratovštinu bilo učlanjeno više obitelji iz župe. Članovi su svake godine plaćali članarinu od čega su se kupovale svijeće koje su članovi držali zapaljene u nedjelju presv. Sakramenta i kod sprovoda pokojnog člana. Kad bi umro koji član, ostali su članovi korporativno išli u sprovod. Bratimi su također imali strat kojim su se pokrivala kapsela.

Od davnina je također i Bratovština duža od pragatorja (očišćenja). Ta je bratovština bila pod upravom župnika i posebnih crkvinara. Svrha je bratovštine bila uzdržavanje, popravljanje i izgradnja groblja. Sredstva su za to davali mještani u vinu, ulju i novcu. U vrijeme jematve crkvinari bi bratovštine pošli po selu i sakupljali vino koje se ulijevalo u bačve koje su bile u konobama iznad Kačolinih kuća, kod današnjeg transformatora. Na svetkovinu sv. Marka (25. IV) otvorilo bi se vino. Oni seljaci, koji su dali vino u jematvi, dobili bi besplatno po tri litra vina, a ostatak bi se prodao. Također bi se prodalo i sakupljeno ulje. Na sv. Marka bi se sakupilo mnogo ljudi iz sela, Makarske i drugih sela, pekli bi se janjci na ražnju, prodavao se mladi sir i vino. Dobiveni

se novac upotrebljavao za potrebe groblja. Tako je tim novcima 1907. g. popravljena Gospina crkva na groblju, a 1932. god. napravljena su dva reda novih grobova i stepenice s mora do crkve. Bratovština je funkcionirala do Drugog svjetskog rata. Talijanska vojska porazbijala je bačve i kamenice u konobi. Konoba je sada u ruševinama.

Bratovština presv. Ružarja postoji od davnina. Obnovljena je za župnikovanja o. B. Šipića 1940.

Zadruga kćeri Marijinih osnovana je 1907. Ljetopis župe bilježi: »Na 6. 6. 1907. osnovana je zadruga kćeri Marijinih.

U istu je stupilo odmah do 100 djevojčica. Namjera osnove bila je da se u njima uzgoji čuvstvo poštenja, a s druge strane da se uzmogne stati nekim zlima na put.«25) Društvo je prestalo djelovati, pa je ponovno oživljeno na 13. VI 1921. Treći Red sv. o. Franje osnovan je 1928. No zbog ratnih i poratnih prilika spao je na najniže grane. Nastojanjem župnika o. J. Friganovića obnovljen je 4. X 1958. i započeo novim redovitim životom.

Pobožnosti, misije i hodočašća

U župi se preko godine održavaju mnoge pobožnosti: procesije oko crkve od sv. Marka do Rožarice, blagoslov s Presvetim Sakramentom, Križni Put, dvije procesije na Veliki petak, svibanjska pobožnost (uvedena 1937. i obnovljena 1956), trodnevnicu sv. Anti, listopadska pobožnost, trodnevnicu za Dan mrtvih (uvedena 1955), božićna i uskrсна ispovijed vjernika, provizija bolesnika za Božić i Uskrs, blagoslov blaga u planini, blagoslov kuća (uveden 1958) itd.

Za vrijeme **blagoslova** s Presvetim, dok svećenik drži Svetotajstvo prema vjernicima, pjeva se lijepa pjesma, koja se drugdje ne pjeva:

Nas, Isuse, blagoslovi
I blagoslov svoj ponovi,
Svrhu puka ovdje tvoga
Sad pred Tobom skupljenoga.

Za Boga Te priznajemo
I prostrti svi klanjamo,
Želeć da Te svatko štuje
I poklon Ti iskazuje.

Daj nam svetu milost Tvoju
Krepke čineć nas u boju,
Pak u svetih da u broju
Uživamo slavu tvoju. Amen.

Kad svećenik blagoslovi vjernike i stavi Presveti Sakramenat na oltar, pjeva se dva puta: »Isuse, Bože moj, ostavit nas Ti nemoj.«

Na **Veliki petak** izjutra drži se pokornička procesija ovim redom: župska crkva - Šimići - groblje - sv. Juraj - sv. Mihovil - sv. Kata - Sutvid - Brus - župska crkva. Uveče se drži procesija s Presvetim. Prije se držala iz župske crkve prema Moći te ispod sv. Roka prema raskršću za Šimiće i natrag u crkvu. Sada se drži oko crkve.

U **Prosne dane** procesija je prije išla ovim redom:

1. dan: Iz crkve - Moća - Šestići - Jozanova gomila (1. stajalište) - Dragičevići - Podašćice (2. st.) - ispod Pa-šalića kuća (3. st.) - sv. Mihovil (4. st.);
2. dan: Iz crkve - Moća - Šarići - Lozine (1. st.) - sv. Kata - Družina Briga (2. st.) - Moćica - Kozarovica (3. st.) - Kolovrat (4. st.);
3. dan: Iz crkve - Okrumnica (1. st.) - Brus (2. st.) - iznad Šimića kuća (3. st.) - Laza (4. st.).

Sada procesija na Prosne dane ide samo oko crkve.

Najpoznatije su misije održane 1888, 1901, 1920. i 1965. Na uspomenu misija 1888. bio je podignut križ koji se nalazio između župskog stana i crkvene kuće. G. 1901. bili su misionari o. Pio Poljak i o. Andrija Matutinović, a 1965. o. Ljudevit Gregov i o. Bono Mazić.

Tučepski vjernici najradije **hodočaste** u Sinj, Podgoru, a u novije vrijeme i u Vepric. Hodočaste pojedinačno i a skupinama. O. B. Šipić vodio je tri puta župsko hodočašće u Sinj: 2. IV 1937, 29. V 1938, 18. V 1939. O. M. Šetka vodio je župsko hodočašće u Sinj dne 2. IV 1967.

Tučepski vjernici hodočaste u Podgoru na blagdan sv. Vicenca koji se svetkuje u nedjelju iza Velike Gospe, a u Vepric na Blagovijest (25. III).

Osim toga Tučepljani su išli skupno i na euharistijske kongrese. Poznata su takva hodočašća u Zagreb, Orebić, Omiš i Vrbosku.

5. CRTICE IZ PROSVJETNO-KULTURNOG ŽIVOTA

Iako je preko pet stoljeća da se Tučepi spominju, iako su one mnogo prije toga bile naseljene, ipak možemo pratiti prosvjetno-kulturni rad u selu tek kroz posljednja dva stoljeća, a i to neće biti iscrpno radi pomanjkanja podataka. Uza sve to ove crtice iz prosvjetno-kulturnog života sela pokazat će nam nastojanje mještana da se prosvjetno i kulturno podignu.

Školovanje prije otvorenja škole

Kaer, pišući o nastavi u Makarskoj, dotiče se i školovanja u čitavom Makarskom primorju. To nam pripomaže da upoznamo i školovanje u našem mjestu.

Za vladavine Mlečana u našim krajevima, ne može se govoriti o školovanju u našem mjestu, iako su makarsko-primorski knezovi sklopili s mletačkom republikom 1646. ugovor po kome knezovi na svojim zborovima mogu birati liječnika, vidara, ljekarnika i učitelja. Mlečani su prihvatili savjet Pavla Sarpi koji je govorio: »Ako želite imati vjerne Dalmatince, držite ih nezalicama.«

Ni pod turskom vladavinom nije se moglo misliti na školovanje, jer su se Turci tome protivili, a s druge strane narod je u Makarskom primorju morao misliti više na nož i pušku, nego na knjigu.

Prva austrijska uprava u Dalmaciji (1797-1806) bila je kratkog vijeka, pa nije bilo moguće urediti školstvo.

Bolji dani svanuše za Makarsko primorje kad su došli Francuzi 1806. Oni se iznenadiše kako su Mlečani malo marili za izobrazbu u našim krajevima, pa se dadoše na podizanje školstva. Dandolo je izdao »Osnovu općeg nauka u Dalmaciji«. Po toj je osnovi određeno da se u Makarskoj uz pučku školu osnuje i gimnazija, obrtnička škola i sjemenište. Po selima je francuska uprava poticala župnike na poučavanje djece u čitanju i pisanju.

U »Kraljskom Dalmatincu« (br. 10 od 1808) obećana je župnicima nagrada za poučavanje školske djece. Neki su to činili i ne reflektirajući na plaću. Tako »Kraljski Dalmatin« donosi primjer župnika Podgore i Igrana, a fra Martin Šutić, župnik Basta, izvješćuje kanonika Pavlovića

Lučića, nadzornika u Makarskoj, da on besplatno podučava 32 đaka u župskom stanu. Uz to nadodaje kako je neke đake obukao, nekima davao nešto hrane, a neke darivao da ih privuče u školu. Župnik u Podgori podučavao je 33 đaka pod stablom, jer nije imao prostoriju u svome stanu.

No školovanje djece ni tada nije išlo kako treba radi nedostatka školskog prostora i radi nerazumijevanja naroda. Tako g. 1810-1811. u Makarskom okružju bilo je na 31.613 stanovnika samo tri škole, i to u Makarskoj, Imotskom i Opuzenu. Zanimljivo je da je 1811. od 270 rekrutovanih mladića bilo samo dvojica koji su znali dobro čitati i pisati.²⁶⁾

S odlaskom Francuza počeo je padati i rad oko podizanja i uzdržavanja školstva. Ako su negdje i postojali učitelji, nijesu bili sposobni za svoju službu, niti ih je bilo dovoljno.

Kako se iz toga može vidjeti prvi su učitelji u Makarskoj i po Primorju bili zaslužni oci franjevci, koji su po samostanima i župama sakupljali djecu i učili ih čitati, pisati i računati.

Učenju čitanja i pisanja u Tučepima je mnogo pomoglo što je iz mjesta bilo dosta svećenika i redovnika koji su svoju braću i rođake učili. Osobito oni svećenici, koji su bili na župama, držali bi kod sebe momka iz svog roda koga bi učili čitati i pisati. Neki su od njih kasnije bili glavari u selu i mnogo učinili za svoje mjesto.

U to vrijeme, a i kasnije, oni koji su znali čitati i pisati čitali bi i pisali pisma drugim mještanima. Osobito za zimskih večeri oni bi čitali ili pjevali »Kačića«, a ostali bi pomnjivo slušali. Na taj bi način seljaci učili svoju povijest i jačali se u nacionalnom i vjerskom pogledu.

Otvor pučke škole

Pučka je škola u Tučepima otvorena 1. prosinca 1892. Ljetopis župe piše o tom događaju:

»Danas svečano otvorila se je pučka škola. Prisustvovao je pris. g. Stipan-Benedikt Pavlović Lučić, pomoć, biskup, obćeni vikar; C. K. poglavar Narcis Blessich; C. K. kotar, školski nadzornik don Miho Pavlinović; obćinski načelnik g. Ivo-Marija Ševeljević; svi učitelji građanske i pučke škole u Makarskoj i dvorazredne u Podgori; članovi mjestnoga škol. vieća; glavar sa ostalim seoskim častima; članovi crk-ovinarstva; roditelji i djeca i ostali narod. Iza službe Božje i pjevanja »Priđi Duše Prisveti« župnik je držao prigodno slovo o koristi škole za

moralni i materijalni napridak sela. Potaknio je roditelje na redovito šiljanje svoje djece u školu i na zahvalnost i poštovanje prema učitelju koji njih zamjenjiva u njihovim najprešnijim dužnostima. P. P. Biskup blagoslovio je dvoranu tumačeći važnost ovoga blagoslova. Poglavar Blessich, škol. nadzornik Pavlinović izrekli su nekoliko zgodnih rieči, zatim učitelj Nikola Kirinčić, sa otoka Krka, zahvalio je na povjerenju koje se u nj polaže obričući da će sve sile uložiti za uzgoj povjerene mu djece, pak završio trokratnik usklikom Nj. Veličanstvu C. i K. Frani J. I. Zatim se je ispjevala prva kitica Carevke. Svu gori spomenutu gospodu, post. Gilić počastio je u žup. kući, kako je bolje znao i mogao uz dobru kapljicu opola i domačega šapanjca. Za vrijeme objeda pjevalo se je i nazdravljalo, osobito prisvt. Biskup Pavlović-Lučić poznatom svojom ričitošću, a g. poglavar Blessich razigran i pun zadovoljstva radi ove rietke svečanosti pokazao je svoju vrijednost u pjevanju a solo sa svojim gromkim baritonom.«27)

G. 1892. bila je otvorena samo jednorazredna pučka škola, a tek 1898. otvorena je dvorazredna. U Ljetopisu od 15. listopada 1898. g. piše:

»Jednorazredna pučka škola bila je podignuta na dvorazrednu mješovitu. Danas je ovaj drugi razred bio svečano otvoren. Iza službe Božje i pivanja »Priđi Duše prisveti« poštov. žup. Gilić blagoslovio je školsku dvoranu i držao prigodno slovo, našto je gosp. učiteljica Marija Car odgovorila obričući da će djevojčicama biti druga majka i sve sile uložiti da u njima naknadi i popuni materinske dužnosti. Prisustvovali su: majke djevojčica; članovi mjest. Vieća; seoske časti i mnogo naroda.«

Dvorazredna pučka škola je 1902. g. podignuta na trorazrednu. Kronika župskog ureda na 25. listopada 1902. g. piše: »Odlukom Pokr. Škol. Vieća od 16. tek. mj. br. 5582. mjestna dvorazredna mišovita škola podignuta je na trorazrednu.«

Jednorazredna pučka škola održavana je u Bušelića kući, a kad je osnovana dvorazredna, držala se je i u Lalića kući. To je bilo tako dok se nije napravila nova školska zgrada.

Školska zgrada

Kako smo vidjeli nastava pučke škole sa vršila u privatnim kućama. No te kuće nijesu građene za školu, pa nijesu ni odgovarale

uvjetima školske nastave. Stoga je trebalo izgraditi novu zgradu. Nova zgrada za školu počela se graditi 1905. g.

Rad na izgradnji škole nije sretno uspjevao. Bilo je dosta nepri- lika. Navest ćemo samo nešto što spominje Ljetopis župe.

»Glede ove zgrade mnogo bi se moglo pisati, ali nećemo, nego ćemo se osloniti samo na glavnije zgode. Već samo mjesto gdje da se gradi, bilo je burno. Lalić sa sridom sela hteli su na Moći ali okrajci ne dali, te goni danas, goni sutra, moralo je ispasti po volji okrajaka da se gradi ondje gdje je danas. Započeta je graditi se mjeseca kolovoza 1905. Zakupnikom bio je Špiro Ribarović iz Makarske, ali za njega nije bilo, kako je dokazalo vrijeme građenja. Isti je bio drvodjelac, ali zidar ne. Našao je za graditi Popovce koji malo ili bolje rekuć ništa nisu se razumili, te radi toga dogodilo se je više nevolja tokom rade. Najprvo, u početku pukla je sa zapadne strane na donjem kantunu. Poslie tekom zidanja srušila su se dva pilona od ponistara. Svod gdje je soba za upraviteljstvo srušio se je dva puta. Tekom ovih nezgoda bilo je prigovora, tužaba, preko općine na zemaljski odbor, ali isti je spavao. Narod uobće nije bio zadovoljan sa slabom radom, radi toga vikao je neprestano na nadgledače rade koji doista malo ili nimalo nisu se brigali kako će rada ispasti... Pri stavljanju pokrova opet se nesreća desila: u večer stavili drveće kad ujutro drveće polomljeno, istočni učelak srušen, raznila bura tamo i amo. Što sada?! Komisija od koje mala korist, pače šteta, jer opet lopovskim načinom šteta na selo. Tim padom selo uzbunjeno, općina presiljena, obustavi radu misleći štogod selu pomoći, ali se prevari. Radu povjeri Tončiću Kamilu komu bi dosta koliko potroši. Na žalost općina se prevari, jer Tončić povjeri svojim radnicima koji opet radiše ko ni sebi ni svomu, jer mnogo trošiše, a malo radiše. Isti tavane ne urediše po nacrtu, i tu selo zaboli jedna 1.000 kruna. I tako ciela zgrada zapadne do 40.000 kruna - 16.000 više nego je bilo predračunavano. Ovliko a kada bi se htjelo sve potanko, cielu knjigu, mogao bi napisati.«28)

Školska je zgrada bila između crkvene kuće i župskog stana gdje se sada nalazi spomenik palim borcima. Nije bila duga vijeka tek oko 40 godina. Radi sklizava terena i radi slabe radnje nije mogla odgovarati svojoj svrsi kako treba. Sravnili su je sa zemljom Nijemci pri koncu drugog svjetskog rata.

U novoj školskoj zgradi bile su tri učionice. A kad je bila potrebna i četvrta učionica, nastava se je držala i u crkvenoj kući. Na taj način moglo je svih šest razreda pohađati nastavu za vrijeme stare Jugoslavije.

Kad je porušena školska zgrada, selo je ostalo bez školskih prostora. Zato je nastava odmah iza rata započela u crkvenoj kući i u Lalića kući. Budući da je uveden osmogodišnji sistem školovanja, nastava se je držala do podne i poslije podne. Tako je to bilo sve do velikih potresa 1962. g. U školskoj 1962-1963. g., budući da je i Lalića kuća stradala od potresa, nije se mogla sva nastava održavati u crkvenoj kući. Radi toga su dva razreda išla u Zagreb da završe školsku godinu. Godinu dana kasnije djeca su viših razreda počela ići u Makarsku, a četiri niža razreda nastavili su školovanje u crkvenoj kući. Ujedno su otvorena i četiri niža razreda na Kraju u uljarskoj kući. Problem je školske zgrade ostao i dalje vrlo akutan.

Svećenici i redovnici iz sela

Iako je škola u Tučepima otvorena tek koncem 19. stoljeća, ipak je mnogo prije bilo iz mjesta svećenika i redovnika. Toj je činjenici pomogla okolnost što su u mjestu prvi učitelji čitanja i pisanja bili župnici koji su nadarenije đake slali u svećenički stalež i što je nedaleko mjesta bio franjevački samostan u Makarskoj u kome su se odgajali kandidati za svećenički stalež.

Već u 17. stoljeću nalazimo svećenika iz Tučepi, i to o. Grgu Čovića, o. Marka Čovića, o. Ludovika Lalića i o. Marka Vuletića. To znači da su Tučepljani davno dali iz svoje sredine svećenike.

Evo popisa svećenika i redovnika iz Tučepi:

1. Brbić o. David, umro u Živogošću 19. VI 1961. u 83. g. života.
2. Brbić don Marin, bio je franjevac pa se sekularizirao, umro u Rogotinu 13. X 1942. g.
3. Brbić don Šimun, koralni vikar u Makarskoj, gdje je i umro 1891, a pokopan u Tučepima. G. 1895. kosti su mu prenesene u novu misničku grobnicu.
4. Brbić o. Toma, umro od kapi u Živogošću 22. II 1932. života.
5. Bušelić o. Božidar, umro u Zaostrogu 4. VII 1926. u 49. g. života.

6. Bušelić o. Stanko, rod. 2. VI 1913.
7. Bušelić o. Šimun, umro u Trstu 22. V 1901. u 41. god. života. Tijelo mu je preneseno u Tučepi i sahranjeno u misničku grobnicu.
8. Čović o. Filip, umro 5. V 1784. u 30. g. života od zarazne bolesti.
9. Čović o. Frano, umro u Starom Gradu 22. II 1832. u 30. g. života od zarazne bolesti.
10. Čović o. Grgo, pomagao župniku u Tučepima 1676- 1680. g.
11. Čović o. Marko, župnik u Tučepima 1695. g.
12. Čović o. Mirko, rođ. 26. XII 1908, završio na fakultetu književnost južnih Slavena i hrvatski jezik kao glavni predmet, a narodnu povijest, češki i talijanski kao sporedni; diplomirao i profesorski ispit položio u Zagrebu, a doktorirao u Grazu 1948. g.
13. Čović o. Stipan, umro u Makarskoj 12. II 1849. u 76. g.
14. Grubišić o. Lovro, utopio se u Vrulji kao mladomisnik vozeći se brodom za Makarsku 1737. g.
15. Grubišić o. Paškal, profesor na bogosloviji, provincijal, umro u 60. g. života dne 21. VI 1797. g.
16. Lalić o. Frano, umro u Makarskoj 14. II 1786. u 52 g. života.
17. Lalić o. Jere, umro u Makarskoj 1721. g.
18. Lalić o. Ludovik, pomagao u Tučepima 1680-1690.
19. Lalić o. Šimun, stariji, umro u Makarskoj 1723. g.
20. Lalić o. Šimun, mlađi, umro u Zaostrogu 31. VIII 1814. u 90. g.
21. Loboević o. Miho, umro u Živogošću 1775. Ljetopis o njemu piše da mrtvar makarskog samostana bilježi da je isti rođen u Tučepima, ali da nema pisanih dokumenata da je to pleme postojalo u Tučepima. No iz popisa plemena od 1667. do 1730. vidi se da je to pleme bilo u Tučepima.
22. Luketinović fra Petar, laik, umro u Makarskoj 1811.
23. Mravičić fra Frano, klerik, umro u Sinju 23. XI 1928. u 18. g. života.
24. Mravičić fra Jakov, klerik, umro u Makarskoj 1724. g.
25. Mravičić fra Nikola, klerik, umro u Zagrebu 28. IV 1948. u 21. g.
26. Rudanović o. Miho, rečeni Šarić, umro u Imotskom 1754. g.
27. Šarić o. Ilija, umro u Zaostrogu 16. X 1904. g.

28. Šarić o. Klement, umro na Lovreću 24. IX 1896. u 61. god. života.
29. Šimić o. Anđelko, rođ. 1. XII 1920.
30. Šimić o. Božidar, poginuo kod Opuzena 9. IX 1943.
31. Šimić o. Ivan, stariji, umro u Kninu 18. VII 1839. u 56. g. života.
32. Šimić o. Ivan, mlađi, umro u Živogošću 10. XI 1896.
33. Šimić o. Vjekoslav, poginuo 1945.
34. Šimić o. Mate, umro u Živogošću 6. XI 1926. u 79. g. života.
35. Šimić fra Zdravko, klerik, poginuo 1945.
36. Visković fra Filip, klerik, poginuo 17. VII 1722. dok je zvonio protiv nevremena u Makarskoj.
37. Visković o. Jere, umro na Braču 24. XI 1779. u 65. g. života.
38. Visković o. Josip, rođ. 21. III 1915.
39. Vuletić reč. Mijačika fra Marijan, laik, umro 5. XII 1819. u 60. g. života.
40. Vuletić reč Mijačika o. Marko, pomoćnik u Tučepima 1695. g.29

Iz Tučepi su neke obitelji preselile u Makarsku. Iz tih obitelji imamo nekoliko svećenika koje možemo smatrati svojima. Evo nekih:

1. Čobrnić don Josip (1789-1852), doktor teologije, kanonik u Makarskoj, studirao u Padovi, predavao retoriku u Asolu, klasične jezike u Zadru i Splitu, promicatelj prosvjete u Makarskoj.
2. Čobrnić don Mate, župnik u Makarskoj 1775.
3. Čović don Andrija, rođ. u Makarskoj 1794.
4. Čović-Bego o. Ivan, umro 4. XI 1777.
5. Grubišić don Augustin (1810-1882), profesor i poznati govornik, Grubišići su iz Olova, a nastanili se u Tučepima odakle su prešli u Makarsku.
6. Grubišić don Klement (1725-1773), opat, posljednje je godine proveo u Tučepima. Napisao djelo o glagolici. Prijatelj A. Fortisa.
7. Grubišić don Josip, rođ. u Makarskoj 28. III 1782.
8. Ševeljević don Ivan, rođ. 20. VIII 1783. Vjerojatno i on starijom iz Tučepi.

Zanimljivo je da je 1848. bilo u Makarskoj četiri kanonika: Josip

Čobrnić, Josip Grubišić, Ivan Ševeljević i Andrija Čović koji su starijom iz Tučepi. Nije poznato da od njihovih obitelji postoji više itko u Makarskoj.

Časne sestre

Iz Tučepi je bilo malo časnih sestara. Evo njihovih imena:

1. Brbić s. Evandelista (Emilija) r. 21. XII 1938.
2. Brbić s. Mihaela (Mara) r. 14. IX 1914.
3. Čović s. Lucijana (Matija-Mara) r. 1. X 1890, umrla 22. I 1961.
4. Čović s. Paulina (Kornelija) r. 17. I 1910.

K ovima možemo pribrojiti još s. Terezu Čobrnić, sestru kanonika Čobrnića.

Civilna zvanja

Prije drugog svjetskog rata završili su fakultet: 1. Jukić Ante p. Mije (1898-1928), filozofski fakultet; 2. Lalić Jozo p. Nikole (r. 1897), medicinu, specijalizirao internu medicinu, napisao nekoliko studija s polja medicine, surađivao kod izgradnje odjela za zarazne bolesti u Šibeniku, Splitu i Dubrovniku, počasni član zbora liječnika Hrvatske; 3. Lalić Miloš p. Ivana (1905-1943), pravo; 4. Lalić Paško p. Stipe (1908-1933), veterinu. Uz njih možemo spomenuti Lalić Vukosavu Vicinu i Bušelić Marije (r. 1917) koja je završila učiteljsku školu.

Osim navedenih bilo je prije drugog svjetskog rata desetak Tučepljana koji su učili ili završili neku srednju školu te su bili službenici i dvadeset mladića koji su završili različite zanate kod Hrvatskog radiše.

Iza drugog svjetskog rata do 1967. g. ima oko 15 Tučepljana koji su završili neki fakultet ili neku višu školu, 10 učitelja i učiteljica te više njih koji su završili tehničku, ekonomsku, trgovačku školu ili koji zanat.

Kulturne ustanove

Još za Austrije osnovano je u Tučepima kulturno-prosvjetno društvo »Pučka Prosvjeta« koje je djelovalo do drugog svjetskog rata. Imalo je svoju čitaonicu i vrijednih knjiga.

G. 1922. o. P. Glavaš osnovao je Hrvatsko omladinsko društvo

»Domagoj«. Društvo je imalo radio na baterije i gramofon. Češće je održavalo priredbe i plesove.

Župnik o. Vice Rosandić osnovao je tamburaški zbor koji je kasnije proširio o. Krste Radić. Zbor je imao preko 20 instrumenata. Često su nastupali u selu i izvan njega.

Poslije drugog svjetskog rata djelovalo je kulturno-umjetničko društvo »Budućnost« koje je imalo pjevački i tamburaški zbor te dramsku sekciju.

G. 1960. o. J. Friganović osnovao je župsku biblioteku. Također i Osnovna škola ima svoju biblioteku.

Poštanski ured

Poštanski je ured u Tučepima uveden 1911. Obavljao je listovnu, paketnu, uputničku i čekovnu službu kao i službu poštanske štedionice. Brzovjav je odobrio ministar pošta na molbu župnika o. Anđela Cvitanovića 20. XI 1920. g., a telefon je uveden 1932.

Poštanski je ured bio najprije u kući p. Petra Brbića, a 1914. je premješten u kuću p. Stipe Lalića. Od 20. XI 1920. stalno je u crkvenoj kući.

Pošta je u selu redovito funkcionirala osim kroz dva svjetska rata, i to od 1914-1918. te od 1942-1945. Kroz to je vrijeme poštanske pošiljke dijelio listonoša iz Podgore.

Prvi je službenik pošte u Tučepima bio neki činovnik od Zadra, a zatim Mate Matutinović iz Zaostroga. Bila su 4 službenika i iz Tučepi. Listonoše su bili samo Tučepljani. Nekada je i sam službenik raznosio poštu.

U prvo se vrijeme pošta dovozila iz Makarske »dilandžansom« s tri konja, a u nju su mogla stati 4 putnika. »Dilandžansa« je saobraćala dva puta sedmično iz Makarske za Vrgorac. U isti bi se dan dijelila pošta po selu. Kasnije se poštanske pošiljke prevozile autobusom kao i danas.

U staro je doba listonoša imao trubu kojom bi pozivao narod da se sakupi kako bi lakše razdijelio poštu.

Općinsku su poštu nosili čauši.

6. PRIVREDA

Pod privredom sela podrazumijevamo ukupnost proizvodnje, razmjenu i raspodjelu materijalnih dobara na njegovu području. Postignuti nivo razvitka privrede najbolje nam pokazuje razvijenost sela. Od oblika i načina privređivanja ovise u osnovi i drugi odnosi među seljacima.

Nije mi namjera da dadem iscrpan i sistematski prikaz privređivanja u župi, nego samo da pokažem na pojedine grane privređivanja u povijesti i danas. Ovdje ću govoriti o raspodjeli tla, stočarstvu, maslinarstvu, vinogradarstvu, vrtlarstvu, žitaricama, uzgoju smokava, višanja i levande, ribarstvu, turizmu, trgovini, te kako su neki išli trbuhom za kruhom, pa o vodi, elektrifikaciji, putovima, nekim starim mjerama i nekim vjetrovima.

Raspodjela tla

Prva je mapa za Tučepi izrađena 1802. g., a izradio ju je geometar Ivanišević.

Prema jednoj statistici iz 1887. g. čitav posjed Tučepi imao je 3934 jutra i 591 hvat. Privatni je posjed obuhvatao 1040 jutara i 434 hvata, a ostalo je bio općinski posjed. Od tog općinskog posjeda bilo je šuma 807 jutara i 1170 hvati, pašnjaka 2024 jutra i 33 hvata, raznogojnog zemljišta 44 hvata, neplodnog zemljišta 7 jutara i 161 hvat, putova 30 jutara i 1178 hvati, potoka 24 jutra i 571 hvat, ukupno 2893 jutra i 1157 hvati.³⁰⁾

Do danas se je taj razmjer izmijenio. Tada nije bilo borove šume, a danas prekriva mnoge predjele. Borova se šuma počela saditi 1894. g. za glavara p. Petra Brbića i lugara p. Mate Šestića, a zatim p. Bože Šimića p. Nikole i p. Stipe Vidića p. Mate. Također tada nije bilo višanja ni levande, a i izgradnja kuća i putova mnogo je izmijenila raspodjelu posjeda.

Zemlja se kopala mašklinom i motikom. Iza drugog svjetskog rata kopa se redovito duplašom (mašklinom s 2 kraka). G. 1967. nabavljen je prvi mali traktor od 6 KS.

Stočarstvo

Stočarstvo je do u najposljednje doba bilo vrlo razvijeno u selu i bilo je najglavnija grana privrede. To je i razumljivo, jer su ljudi stanovali daleko od mora, ispod samog Biokova, gdje je bilo dosta paše

za blago.

Pred prvi svjetski rat bilo je u selu mnogo obitelji koje su uzgajale po više koza i ovaca, te su svaki dan u vrijeme sezone pile mlijeko i pravile po nekoliko grudica sira, a u zimsko doba bi zaklale 15-20 koza i ovaca.

Prema popisu iz 1887. g. u Tučepima je bilo 5 konja, 71 magare, 31 mazga, 1704 ovce, 552 koze. Goveda i svinja uopće nije bilo.³¹ Tada je u selu bilo 225 obitelji i 1520 duša.

Da su se Tučepljani mnogo bavili stočarstvom, proizlazi i od činjenice što su se još 1897. g. među komšiluke ubrajali Lemišini Doci, Mali Vrh i Lađana u Biokovu. Prema šematizmu splitske i makarske biskupije g. 1911. bilo je u tim predjelima preko 300 pastira.

Iza drugog svjetskog rata situacija se mnogo izmijenila, U ovo doba pojedine obitelji uzgajaju jedva 2-6 ovaca, a koza nema, osim po koju sansku, a tek 2-4 obitelji ljeti čuvaju blago u planini.

Starinski je običaj da župnik iz Tučepi ljeti ide u Biokovo blagoslivati blago. U staro je doba župnik pastirima darivao vina, a oni njemu sira. I danas je običaj da župnik ide blagoslivati blago u Biokovo.

Maslinarstvo

Maslinarstvo spada u najvažnije poljoprivredne grane. G. 1935. bilo je u Tučepima oko 35.000 rodnih maslinovih stabala. Izgradnja je jadranske magistrale digla oko 860 stabala.

Masline ne rađaju svake godine jednako. Prosjek iznosi od 8 do 12 vagona ulja godišnje. G. 1920. seljaci su našli oko dvije tisuće hektolitara ulja. Prema župskom Ljetopisu³²) te su godine seljaci kupili više kamenih sudova za ulje, nego otkad postoji selo. Također 1949. u selu je bilo oko 26 vagona ulja, a kiselina nije prelazila 3%. No bilo je godina kad se nije našlo ulja ni za začinu.

Seljaci prije nijesu bili upućeni u rad oko maslina, nego su sve obrađivali na primitivan način. Ipak marnim radom i dobrim stajskim gnojivom brali su dobre plodove. Mnogo su zaslužni za uzorno obrađivanje maslina opat Grubišić i sudac u penziji p. Andrija Pavlović. Obojica su imali svoje maslinike u Tučepima, zapravo Pavlović je naslijedio maslinike opata Grubišića. Oni su svoje masline obrađivali stručno, pa su se seljaci od njih učili.

Prerađivanje se maslina od davnina vršilo u starinskim turnjima.

I sada ima 6 takvih turnjeva, a prije ih je bilo i više. No sve to nije išlo kako treba, pa su neki odlučili da osnuju Uljarsku zadrugu.

Šimun Šimić p. Mate, Vjekoslav Šimić, Ante Bušelić i Petar Brbić obratili su se na o. Matu Šimića da im savjetima pomogne kod osnivanja Uljarske zadruge. On im je pomogao, te su 1911. naručili motor iz Njemačke, a hidraulične preše iz Italije. Uljarnicu su smjestili na današnjem mjestu na Kraju. Mnogi su se seljaci učlanili u Zadrugu s više ili manje udjela. Crkva sv. Ante, Šimić Šimun, p. Mate i Šimić Šimun p. Mije imali su po 4 poslovna udjela, a neki po 3, po 2 ili po jedan, prema broju maslinovih stabala.

Crkvene su se masline lijepo obrađivale. Crkvinari s mazgama išli su po selu i sakupljali gnoj od seljaka, a za uzvrat davali su kić od maslina za blago.

Na 26. srpnja 1931. proslavljena je dvadeseta godišnjica Uljarske zadruge. Proslava je bila veličanstvena. Uglavnom su proslavu vodili Ante Čović, predsjednik, i Stipe Šimić, glavar. Bili su predstavnici zadružnog života iz Beograda, Splita i Makarske. Nakon Mise, koju je u 9 sati odslužio dr Jure Božitković, profesor iz Makarske, svečanost se odvijala kod Uljarske zadruge. Izmijenile su se mnoge nazdravice u kojima se hvalio rad Zadruge i stavljao se za uzor ostalim zadrugama. Svečanost je uzveličao tamburaški zbor iz sela.³³⁾

Uljarnica postoji i danas. Neprestano je radila, osim za vrijeme prvog i drugog svjetskog rata. U početku nije bilo sve kao danas, nego se zalaganjem zadrugara neprestano radilo na usavršivanju same zgrade, motora i preša.

Vinogradarstvo

U Tučepima se od davnina uzgajaju vrlo dobre sorte loze, kao npr. mali i veliki plavac, zlatarica, mrkulja, slivarica, veliki i mali pavišak itd.

Učeni Fortis opisuje kako je opet Grubišić još u 18. st. htio da svojim primjerom podigne poljoprivredu u Primorju, posebno u Tučepima. On je proučavao klimu, vrstu tla i druge okolnosti te bi na temelju toga počeo obrađivati zemlju. Loze bi podigao za tri stope iznad zemlje te bi ih pri vezao uz koce. Red od reda loze bio je dosta udaljen te bi između njih sadio drugo povrće. Na taj bi način imao dvostruke plodove, a grožđe bi bolje sazrijevalo i bilo bolje kvalitete. Nije se bojavao bure, jer bi redove loze tako postavio da im bura ne smeta.³⁴⁾

Do prvog svjetskog rata sadila se domaća loza, a tada je počela propadati. Ljetopis župe g. 1918. bilježi: »Loza već od 3 godine zaražena od žiloždera gine sve to više i svaki dan je nestaje. Ove godine najviše je žiloždera uništila vinograda.« A g. 1920. piše: »Filoksera hara vinograde, tako da već nema ni zrna grožđa na velikom crkvenom vinogradu u kome se trgalo do 70 ektolitara mašta. Župnik za redovinu jedva nalio jednu bačvu vina. Sadi se na vas mah američanska divlja loza.«(35)

Američanska divlja loza donesena je iz okolice Šibenika i najprije se sadila na crkvenom vinogradu. Crkva je imala svoje vinograde, konobu, bačve za vino, turanj i mlin za grožđe te kotao za pečenje rakije. Prva je nabavila »makinju« za špricanje vinograda. U vrijeme kopanja vinograda crkvinari bi sa mazgama išli po selu i od seljaka sakupljali gnjoj za vinograde, a za uzvrat bi davali seljacima pruće za tovarnu stoku.

Nova je loza počela lijepo uspjevati. G. 1953. bilo je u Tučepima ako 1,300.000 čokota loze. Svaki bi čokot u prosjeku davao 40-60 dkg grožđa.

Tučepsko je vino dobre kvalitete. Osobito je poznat tučepski opolo. Ante Čović p. Jure pisao je 1936. g.: »Sada je u selu raspoloživo preko 20 vagona vina za prodaju... Naše vino je opol u po oka (poluopol), okusa vrlo ugodnog, a gradacija od 12-14% Maligana.«(36)

Uzgajanje vinove loze donosila je selu veliku materijalnu korist, ali je bilo i uzrokom mana, jer su se otvarale gostione u kojima su se mještani sastajali, igrali i opijali, te su upravo tu nicali svađe i obračuni između ljudi.

Vrtlarstvo

U Tučepima postoje mnogi vrti i vrtići u kojima se uzgaja krompir, kupus, blitva, salata i dr. Mještani uzgajaju povrće za svoje potrebe, a i za prodaju. Uzgoju povrća pomaže slatka zemlja, obilna voda i ulje kojim se začinja.

I u Biokovu, po mnogobrojnim docima, sadi se krompir i rasad kupusa koji se prenosi i sadi u selu. Šteta što seljaci ne znaju još bolje uzgajati povrće, jer bi od toga imali lijepu dobit.

Žitarice

Tučepi nijesu pogodno mjesto za uzgajanje žitarica. Ipak se u

biokovskim docima sijao ječam, raž, ozimica i zob, a u selu se sijalo nešto pšenice i kukuruza. Sada nitko ne sije pšenicu i kukuruz, a u Biokovu se još ponešto sije ječam, raž i ozimica.

Dobiveni plodovi žitarica mljeli su se u prijašnje doba u domaćim mlinovima. U starini je bilo osam mlinica: na Orašću 2, kod Šarića kuća 1, kod Tomaša 2, kod Brbića 2 i u Postupu 1. Najprije su prestale raditi mlinice u Postupu i kod Šarića kuća, zatim na Orašću, pa kod Brbića kuća i najposlije kod Tomaša (za drugog svjetskog rata). Dobiveno brašno seljaci su miješali s kupovnim pšeničnim brašnom i pekli kruh. Ušur ili najam plaćao se u naravi: svaki 15. ili 20. kilogram.

Kruh se pekao u pećima ili pod pekom (crijepom, sačurom). Neki su seljaci i prodavali kruh. Poznata je količina kruha tučepska bina ili četiri prsta. Svaki se prst za Austrije prodavao za 2 solda. Danas rijetko tko peče kruh. Redovito svi kupuju kruh u zadruzi, a dovozi se iz Makarske.

Zanimljivo je da su sve mlinice bile na istom potoku koji ide od Orašća do mora.

Uzgoj smokava

U Tučepima su najobičnije smokve: bjelice, modrulje i latinke. Mještani goje smokve za jelo i za prodaju. Neki danas običavaju od smokava peći i rakiju.

Najjači poznati urod smokava bio je 1953. g. Tada se prodalo zadruzi 68.000 kg. G. 1964. prodano je 16.188 kg za 1,865.567.- Din; g. 1965. prodano je 29.851 kg za 8,895.690.-Din; g. 1966. 41.855 kg za 8.235.120.- Din.37)

Sumporavanje smokava za prodaju počelo je između 1950 i 1960. g. Iza toga je sumporavanje zauzelo jači zamah.

Uzgoj višanja

Višnje su se u Tučepima počele saditi 1912. g. Donesene su iz rasadnika kod Dubrovnika. Za to su zaslužni: Šimun Šimić, Vjekoslav Šimić, Ivan Brbić, Ante Brbić i Ante Šarić.

Plodovi višanja su se redovito skupo prodavali. Tako su između 1920-1927. g. prodavane u suhom stanju po 15-20 dinara po kilogramu. Kasnije im je cijena pala, pa su se prodavale 3-4 dinara po kilogramu.

Poslije drugog svjetskog rata Tučepljani mnogo uzgajaju višnje. G. 1964. otkupljeno je 47.111 kg svježih višanja za 6,359.985 Din; 1965. g. 13.391 kg za 2,446.400 Din; 1966. g. . 52.803 kg za 20,593.170 Din.38)

Uz višnju uzgajaju se i trešnje, ali one ne predstavljaju veću privrednu dobit.

Uzgoj levande

Aromatična biljka - levanda počela se u selu saditi 1953. g. Inicijator za to bio je ondašnji župnik o. Kruno Vukušić. On je naprije pošao u Grablje na otok Hvar i donio levandinih stabljika te ih posadio oko župskog stana i na crkvenoj zemlji ispod puta koji vodi u Šimiće. Iza njega iste godine pošlo je 10-15 Tučepljana u isto mjesto i na zadružnom brodu donijelo oko 6.000 komada sadnica.

Levanda se lijepo primila i bujno rasla. G. 1965. otkupljeno je u selu 240 kg lavandina ulja za 2,806.780 Din.39) Šteta je što se lavandino ulje ne može svake godine prodati.

Ribarstvo

Istina je da je tučepska morska obala prikladna za uzgajanje i lovljenje ribe. S druge je strane također istina da naši pređi nijesu moga dovoljno razviti ribarstvo zbog različitih razloga. Iliri su voljeli gusariti po moru; rimski su osvajača više polagali važnosti na kopneni trgovački razvitak; nadošli Hrvati morali su braniti svoje tlo od Mlečana; u tursko doba Tučepljani su bili prisiljeni čuvati da im neprijatelj ne bi zaklao djecu, zapalili kuću i zarobili blago. Zbog toga je razumljivo da su se naši mještani malo bavili ribarenjem.

Prve pisane dokaze o ribarstvu u Makarskom primorju nalazimo kod učenog Fortisa u 18. st. On opisuje lovljenje srdjela i skuša u Primorju kao i sam način ribarenja. Spominje i ljetnikovac opata Grubišića, u kome je i sam stanovao ,a redovito su takvi ljetnikovci postali središtem oko koga bi se nastanili kmeti i lovili srdjele.

Iz jedne statistike iz 1790. saznajemo da je u Makarskom primorju od Brela do Graca bilo 118 brodova od kojih se je 108 bavilo ribarenjem. Ne znamo da li je koji brod bio iz Tučepi.

Providur u Dalmaciji Dandolo 1808. izdao je zakonik o ribarenju srdjela i da je tom lovljenju žrtvovao svako drugo lovljenje ribe. Po tom su se zakoniku Primorci vladali dugo godina. U nedjelju o Markovu rib-

ari bi se sastali u Makarskoj i bacili ždrijeb (brušket) koga će koja pošta (lovište) zapasti. U Tučepima su bile ove pošte: Greblje ispod Tučepi, Sv. Jure, Nova, Livada, Gospa, Dračevac. Lov srdjela počinjao je četvrte noći iza užbe koja je nastala iza podne 4. travnja i trajao je neprekidno 20 noći. Zatim bi se lov prekinuo za 10 noći da se opet nastavi.⁴⁰)

Našao sam da se prvi put spominje mreža u jednog Tučepijana 1743. O. N. Gojak navodi kako su te godine lopovi pokrali kuću Jakova Kačića pod Tučepima i tom su prigodom isjekli mrežu jednog Mravičića iz Tučepi.

U našem se stoljeću ribarstvo počelo naglo razvijati. Tako danas imamo za lovljenje ribe: 5 plivarica, 5 migavica, 20 ploštica u koje se riba nagoni, 15 popuna, oko 3.000 udica za parangale, 6 trtanih mreža, 1 koču i vrše zapinju dvije obitelji. Za lov ribe postoje odgovarajući brodovi i motori. Također imamo i nove pošte za migavice: Malu Slatinu, Potok, Gogolj, Smokve, Bocalj, Jamu i Kamena. Uz to Tučepijani sada idu i na druga područja da love srdjele i skuše.

Poduzeće »Riba« iz Splita otvorilo je u mjestu 15. IV 1955. otkupnu stanicu ribe. Riba se otkupljivala od ribara sa teritorija makarske općine i od ribara Neretve, Brača i Pelješca.

Te se godine počela soliti riba u selu. Prve dvije godine riba se solila u privatnim kućama, a 1958. g. započeo je rad na izgradnji suvremene solionice. Idejni nacrt za zgradu dao je mještanim Mijo Novak p. Ivana, a radio ju je Glavina Andrija iz Makarske zajedno s grupom radnika iz Tučepi. Zgrada je duga 20 i široka 10,5 m.

Od 1958. do 1966. posloženo je u toj zgradi oko milijun i po kg različite ribe. Ribu su solili sami mještani koji su se za taj posao specijalizirali. Od 1958. do 1967. isplaćeno je za soljenje ribe oko 20 milijuna dinara.

Budući da je solionica neposredno uz plažu, više se radi turizma u njoj nije smjela soliti riba. Za to je u zgradu instalirana hladnjača za smještaj 60.000 kg ribe koja će se čuvati na temperaturi -25 stupnjeva. Postrojenja za hladnjaču kupljena su 1967. u Italiji kod firme »Asco di Piceno«.⁴¹)

Turizam

Turizam se u Tučepima počeo razvijati tek iza drugog svjetskog rata. G. 1953. N. O. kotara - Makarska donio je rješenje br. 4764/53. od

17. XII 1953. kojim se osniva hotelsko poduzeće »Jadran« u Tučepima. Poduzeće je konstituirano 15. ožujka 1954.

G. 1953. osnovano je u mjestu i Turističko društvo. Godinu dana kasnije, rješenjem N. O. kotara - Makarska, Odjel za unutrašnje poslove br. 231/54. od 3., ožujka 1954. odobrena su Turističkom društvu pravila i djelovanje. Od tog vremena djeluje društvo kao društvena, dobrovoljna organizacija s društvenim zadatkom: razvijanje i unapređenje turizma prema narodno-privrednim i socijalno-političkim načelima turizma. Prvi je predsjednik društva bio Milivoj Šimić p. Vjekoslava.

Za procvat turizma i kućna radinost pridonijela je svoj udio. Mnogi su mještani sagradili lijepe i udobne stanove u kojima primaju goste, a svojom su gostoljubivošću privlačili strane i domaće goste.

Kako se turizam naglo razvio u selu. pokazuje činjenica što je 1956. u mjestu bilo 2.508 posjetilaca i od toga 1.232 domaćih i 1.276 stranih. Iste je godine bilo 25.742 noćenja, i to 16.138 domaćih i 9.459 stranih. A g. 1966. bilo je 16.343 posjetioca i od toga 5.002 domaća i 11.341 strani. Te je godine bilo 162.693 noćenja, i to 62.674 domaćih i 100.019 stranih.

Hoteli 'Kaštelet' i 'Jadran'

Akcija »Jadran 64«, koju je 1964. organizirala ekipa novinara i anketara »Vjesnika«, trajala je punih 12 tjedana i za to vrijeme ekipa je posjetila 60 turističkih mjesta. U svakom mjestu domaći i strani turisti anketirani su u hotelima, restoranima, na plaži, u prodavaonicama, ukratko u svim mjestima gdje se turisti okupljaju. Njihovi odgovori na 25 pitanja anketnog lista bili su ujedno ocjena svih turističkih usluga koje su im u mjestu pružene. Najveći broj bodova dobio je Rab, a Tučepi su bile na drugom mjestu. No 1967. u istoj akciji Tučepi su bili na 17. mjestu.

Turizam donosi selu mnoge materijalne, moralne i duhovne koristi. Mnogi su zaposleni u hotelima i u Turističkom društvu, mnogi iznajmljuju svoje stanove gostima za dobru plaću, mnogi prodavaju svoje artikle gostima, mnogi se koriste poklonima od turista itd. Uz to se širi prijateljstvo između mještana i stranih gostiju, mnogi su prisiljeni da uče strane jezike i mještani često mogu vidjeti uzorno vladanje stranca kod kuće i u crkvi itd.

Za domaće i strane turiste uvedena je svake nedjelje Misa na latinskom jeziku, čitanje evanđelja i kratka propovijed na hrvatskom, francuskom i njemačkom jeziku kod historijske crkvice sv. Jure koja se nalazi kod samih hotela. Uz to hotelsko poduzeće ima i svoju ambulantu za goste.

Nema sumnje da turizam ima i svojih negativnih strana, kako je to i svagdje, a očituje se u nečednoj nošnji, besramnim riječima i psovci, galami do u kasne sate, u pijančevanju itd.

Trgovina

Najstariji poznati način trgovanja u selu bio je tramp, zamjena dobara. Ljudi bi iz Zagore na konjima dogonili kukuruz, sirak, sir, jaja, pulestra i drugo, te bi u selu davali za ulje, smokve, vino, rakiju, srdjele itd. Slično su činili i pojedinci iz sela. To je povezivalo obitelji iz sela s obiteljima iz Zagore, te su između njih nastajali tijesni prijateljski odnosi. Zamjena se redovito vršila pred Božić.

Od davnina je također običaj u selu da se pojedinci bave kupoprodajom pojedinih artikala. Oni bi u selu ili u Primorju kupili domaće proizvode te ih gonili u Zagoru i tu ih prodavali, a gore bi kupovali zagorske proizvode i dogonili u Primorje gdje su ih prodavali.

Čini se da su prvu formalnu trgovinu u selu otvorili Joze Tomaš

rečeni Pirko i rođaci Lalići. Lalići su imali svoju trgovinu i u Makarskoj i u Trstu. Uz njih su i drugi imali svoje trgovine.

G. 1907. osnovana je u selu Hrvatska pučka blagajna. Na 15. kolovoza održana je osnivačka skupština na kojoj je izabran za predsjednika o. Konrad Rudan, a za potpredsjednika Ante Šarić, za vijećnike Ivan Visković, Šimun Čović i Ante Maras. Blagajna je počela radom 26. veljače 1908. Tada je o. Anđeo Cvitanović bio predsjednik, tajnik i blagajnik. U blagajni su redovito svi artikli bili jeftiniji nego u drugim prodavaonicama.

Iz sela je bilo i mnogo mesara, a poznate su i tučepske krčme.

Trbuhom za kruhom

Još u prošlom stoljeću, a posebno početkom našega stoljeća, počeli su Tučepļjani ići u tuđi svijet trbuhom za kruhom. U tome je mnogo zaslužan domaći sin o. Mate Šimić. Od domaće privrede ljudi se nijesu mogli prehraniti, pa su pošli tražiti zaradu u daleki svijet. Mnogi su ostavljali ženu i djecu kod kuće da steknu koricu kruha.

Tučepļjani su išli u Sjevernu Ameriku, Australiju, Novi Zeland, Belgiju, Kanadu, Italiju, Njemačku i Austriju. Prema popisu, koji je o. Ivan Abrus izradio 1958. god., proizlazi da je tada bilo u stranom svijetu 307 Tučepļjana, i to: u SAD 75, u Australiji 123, u Argentini 21, u Novom Zelandu 45, u Belgiji 12, u Africi 2, u Kanadi 8, u Italiji 6, u Njemačkoj 1, u Austriji 1, a 13 ih je nepoznata boravišta. Oko 1960. neki su išli na rad u Zapadnu Njemačku.

Voda

Tučepļi su dobro opskrbljene vodom za svoje potrebe. Selo ima mnoge izvore koji daju dovoljno vode za potrebe ljudi, blaga i vrtova.

Evo glavnih izvora: Marasa voda s jednim izvorom, Orašće s dva izvora, Orjava u Postupu, izvor u Potoku kod Postupa, Močila, Mravičića izvor, Kušac iznad Močila, Piščaci, Busilišće, Vrba, Pušijak, Moćica iznad Knezovih kuća, Kula iznad Bušelića kuća, Braduša (Draginje Brdo), Ispod Mlinice, Topol, Zavrstice, Pasike, Podgomila, Zavrblje itd. Jedni od tih izvora uhvaćeni su u rezervoare te se voda vodovodnim cijevima raznosi kroz selo, drugi služe za blago, a treći za zalijevanje vrta. U staro doba bilo je i više izvora, ali su presušili, i to redovito zbog potresa.

Najvažniji su izvori na Orašću. Voda iz tih izvora uhvaćena je u sakupljač kod samih izvora, a odatle teče vodovodom u glavni rezervoar Gornja voda ispod Čovića kuća. Iz tog se rezervoara služi poduzeće »Jadran« i Kraj. U taj rezervoar slije se voda iz Devica ispod Brbića kuća te voda iz izvora nedaleko samog rezervoara. Rezervoar je napravljen iza drugog svjetskog rata.

Drugi je važan izvor Topol. G. 1929. dovedena je voda iz tog izvora do Uljarske zadruge, a poslije drugog svjetskog rata rezervoar je kod tog izvora popravljen i povećan te je spojen s vodovodom iz rezervoara Gornja voda.

Vodom iz izvora Močila služe se Šimići i Ševelji. O toj vodi piše Ljetopis župe: »Dne 16. XII 1907. g. započeta je radnja na vodi u Močilima da se iskoristi za navodnjavanje i da se dovede do Šimića. Za tu je vodu mnogo radio župnik o. Konrad Rudan. On je pisao u Zadar i Beč preporukom. Za kratko vrijeme dodijeljena je svota od 9.400 kruna, a selo da mora sudjelovati sa 1.400 kruna. No selo nije htjelo ni da čuje za doprinos. Zato sami Šimići, kojima je voda najviše koristila, primiše na se obavezu sa molbom da im se svota, ako je ikako moguće, snizi na 800 kruna. Vlada je pristala, a Šimići su dali sumu od 800 kruna.«

Mravičića voda služi za Mravičice, a izvor Orjava za Postup. Orjava je izgrađena za vrijeme Austrije.

Danas u selu ima mnogo javnih česma: Marasi 1, Grubišići 1, Pašalići 3, Vidići 1, Dragičevići 1, Šestići 1, Vitlići 1, Tomaši Gornji 1, Tomaši Donji 1, Šarići i Bušelići 1, Bartulića obor 1, Viskovići 1, Luke-tine 1, Brbići 1, Počivala 1, Čovići 4, Postup 1, Močila 1, Šimići 1, Ševelji 1, Mravičići 1. Kraj uopće nema javne česme, a prije je imao jednu kod Uljarske zadruge.

Seljaci plaćaju vodu poduzeću »Vodovod« u Makarskoj. Zimi je voda jeftinija, a ljeti skuplja. U travnju 1967. privatnici su platili za vodu 74.825 din, a poduzeće »Jadran« i »Riba« 208.105 din.⁴²⁾

Elektrifikacija sela

Selo je rasvijetljeno strujom 11. XI 1953. g. U tu svrhu već je 1949. osnovan odbor za rasvjetu. Seljaci su učestvovali u besplatnim nadnicama i u novcu.

Sada skoro svaka kuća ima struju. Osim toga ima 95 javnih lampa, i to: Kraj 34, Postup 6, Čovići 8, Podpeč 5, Šimići 14, Srida sela 28.43)

Elektrifikacijom sela počeo je novi period u razvitku mjesta. Iščezle su iz uporabe male svjetiljke na ulje i lampe na petrolej, manje se slušaju narodne pjesme i priče, a više se slušaju radio vijesti i gledaju televizijski programi. Već mnoge kuće imaju televizore, radio aparate, frižidere, kupatila itd.

Putovi

Znamo da je već u rimsko doba kroz Tučepi prolazila cesta koja je povezivala gradove Salonu i Naronu. Kuda je ona konkretno išla kroz selo, teško je to danas odrediti.

Iz navedene knjige A. Babica proizlazi da je 1887. na području Tučepi bilo 30 jutara i 1178 hvati putova.

Osobito je za Tučepi važna cesta koja je povezala Makarsku s Vrgorcem. Ta se cesta zove Rodićeva cesta po barunu Gavru Rodiću koji ju je dao napraviti.

Cesta se započela raditi u rujnu 1876. Najteže je bilo iz Tučepi do Sv. Ilije, ali je to lijepo izveo Gustav Blondein komu je povjerena uprava radnje. Cesta je napravljena bez ikakve državne pomoći. Izgradila ju je vojska uz pomoć susjednog stanovništva. Računa se da je zapala oko 500.000 kruna.⁴⁴⁾

Dobro je spomenuti i drugu cestu koja vodi od Makarske do Dubaca i dalje do Zadvarja, jer su po njoj i Tučepi bile spojene sa Splitom. Nacrt za tu cestu izradio je ing. Čičin. Ministarstvo trgovine u Beču odobrilo je taj nacrt i dozvolilo da se počne gradnja ceste Makarska - Šestanovac 1884. Od Makarske do Brela cesta je sagrađena još 1818, a ostali se dio radio od 1884. do 1889.⁴⁵⁾

Tučepi su cestom preko Staze bile spojene s Metkovićem i Dubrovnikom, ali nije bilo veze uz more. Cesta uz more do Metkovića napravljena je u četvrtom deceniju našega stoljeća.

Od velike je važnosti za mjesto Jadranska magistrala. Kroz Tučepi je napravljena još 1962. g., a sasvim je dovršena 1965.

G. 1965. napravljen je put preko Biokova do Sv. Jure. Taj je put vrlo važan za selo, jer prolazi preko Lemišinih Dolaca, Malog Vrha i Lađane gdje Tučepljani imaju svoje staje i doce.

Još je potrebno spomenuti obalni put uz more. Taj put ide od hotela »Jadran« do groblja. Započet je 1953. g., a dovršen i asfaltiran 1967.

Na žalost putovi su kroz selo zanemareni. Najgore je što nema

jedan put koji bi povezivao gornji dio sela s Krajem.

Neke stare mjere

Tučepljani su se u davнини služili, a ponekad se i sada služe, nekim posebnim mjerama. Evo tih mjera:

1. Aršin, mjera za dužinu, iznosi 68,58 cm.
2. Barilo ima zapreminu 89.4260 litara ili 50 bukara. Tučepljani su razlikovali debelo barilo (50 bukara) i tanko barilo (36 bukara).
3. Bukara iznosi 1.7885 litara.
4. Kvarta iznosi 53.3236 litara ili 4 varićaka ili 24 bukare.
5. Oka, turska mjera za žito, u Makarskom je primorju iznosila 1.311.7463 kg.
6. Varićak, mjera za žito, iznosi 13.3309 litara.
7. Šinik, žitna mjera od 10 oka u Hercegovini, a Hercegovina je bila u vezi s Makarskim primorjem, te se i ovdje upotrebljavala.

Neki nazivi vjetrova

U staro doba kod nas su se upotrebljavali neki nazivi vjetrova koji danas iščezavaju. Evo nekih naziva:

1. Bonaca, naziv od grčke riječi bonakia, a znači zrcalnu tišinu na moru.
2. Bura, sjeverni vjetar, dolazi od grčke riječi borreas ili borras.
3. Fortuna, talijanska riječ, znači općenito vrlo jak vjetar.
4. Garbin, jugozapadni vjetar, naziv je arapskog podrijetla.
5. Levantara, hladni istočni vjetar oblika bure, običan zimi. Talijanskoj riječi levante (istočnjak) nadodan je sufiks-ara da se tim istakne jačina vjetra.
6. Maestral, vjetar sjeverozapadnjak, naziv od latinske riječi magistralis ventus.
7. Nevera, prema latinskoj riječi nivaria, prvotno je značio oluju sa sniježnim vijavicama. Prenesen na more, znači morsku oluju uopće.
8. Šijunada, bura zajedno s kišom.
9. Tramuntana, sjevernjak, prema lat. tramontana, tj. vjetar koji dolazi preko Alpa.

Drugi dio

ZNAMENITILJI SPOMENICI I DOGAĐAJI

1. CRKVE

Naznamenitiji su spomenici u župi crkve. Neke su crkve porušene, kao stara župska crkva, crkva sv. Vida i sv. Martina. Također je u sadašnjem hotelu »Kaštelet« bila lijepa kapela p. opata Grubišića koja je uklonjena prigodom restauracije zgrade. Neke crkve postoje i danas i u njima se vrši služba Božja.

Stara župska crkva

Stara se župska crkva nalazila iznad župskog stana gdje je sada kapela sv. Roka. Bila je posvećena sv. Ante Padovanskom. Ne zna se koliko je bila velika.

Prema predaji crkva je napravljena 1602. g. Prvobitno je bila sagrađena na svod, ali je svod zamijenjen sa stropom 1860. g., jer je bila opasnost da se sruši. Donji dio zvonika bio je vjerojatno sagrađen kad i sama crkva, ali je nadograđen 1868. Tako piše Ljetopis župe. No o. Gojak u svojoj kronici piše da je zvonik kod župske crkve napravljen 1747. g. i da ga je 1748. bura potpuno srušila, a da su zvona ostala neoštećena.

Crkva je često pucala u raznim pravcima, pa ju je trebalo popravljati. Tako su u drugoj polovici 19. st. župljani upotrijebili stepenice, koje su vodile od mora do Gospine crkve na groblju, kao zidne sveze da se spriječi rušenje crkve. No ni to nije pomoglo, pa je kotarski mjernik izjavio da je uzaludan svaki popravak.

Radi toga je Visoko C. K. Namjesništvo u dogovoru s Biskupskim Ordinarijatom 16. listopada 1891. naredilo da se crkva više ne smije upotrebljavati u bogoštovne svrhe. Tako je crkva zatvorena 3. stude-

noga 1891., a Biskupski je Ordinarijat odredio da se za bogoslužje upotrebljava crkva sv. Kate iznad Šarića kuća.

Međutim se je desilo da je u noći između 9-10. studenog 1891. crkva izgorjela. Postoje dvije varijante o tome kako se crkva zapalila.

Prema prvoj varijanti crkvu je nehotice zapalio remeta Božo Šarić Ivanov. On je naime htio uzeti tamjana za Šimuna Jakića, koga je bolio zub, pa je palio žigice da može naći tamjan. Ali žigice su bile vlažne te se nijesu htjele užeci. No ipak u noći jedna žigica, koja je tinjala, zapalila je spremu starih jastuka, i tako se sva crkva zapalila.

Prema drugoj varijanti crkvu je nehotice zapalio Toma Letica, momak župnika o. V. Letice. On je naime u crkvi križao duhan i tako zapalio crkvu. Te je glasine pronio selom Petar Babić iz Runovića, švercer duhana, da se osveti Tomi, jer je mislio da ga je Toma prijavio financima radi duhana.⁴⁶)

Prva je varijanta vjerojatnija, ali je narod povjerovao ovoj drugoj. Župnik o. Letica, koji u to vrijeme nije bio kod kuće, bio je radi tih glasina premješten u samostan u Makarskoj gdje je i umro 1. rujna 1897.

Požar je uništio sve ruho i posuđe te je oštetio i oltare.

Nova župska crkva

Iza o. Letice preuzeo je upravu župe o. Ante Gilić koji je do tada župnikovao u Kozici. Na nj je pala teška i odgovorna dužnost da sagradi novu župsku crkvu.

Odmah po svom dolasku, o. Gilić je pokrenuo pitanje o gradnji nove crkve. Dao je inženjeru Parišiću da izradi nacrt o trošku crkovi-narstva. Nacrt je zapao 512 kruna. Tako se o. Gilić gotovim prijedlogom obratio Ministarstvu u Beč da usvoji nacrt i odobri potrebit trošak. U tom nacrtu nije bio predviđen zvonik. No Ministarstvo nije odobrilo predloženi nacrt, nego ga je preinačilo, nadostavilo zvonik i odobrilo troškovnik u iznosu od 72.607:02 krune.

Za taj brzi uspjeh treba zahvatili biskupu Filipu F. Nakiću, koji je gradnju crkve uvrstio u prvi red potrebnih bagoštovnih zgrada, zatim don Virgiliju Periću iz Podbablja, koji je tada bio zastupnik na Dalmatiskom Saboru i na Carevinskom Vijeću te o. Giliću koji je neprestano kucacao, pisao i obilazio prag građevinskog odsjeka u Makarskoj i u Zadru.

Da se osigura čitav trošak za gradnju crkve, općina je na poziv C. K. Poglavarstva urekla seoski zbor da i vjernici prihvate svoj doprinosak u iznosu od 23.160:74 krune, kako je to Vlada predložila. Seoski je zbog prihvatio prijedlog bez prigovora.

Iza toga se o. Gilić dao na posao. Najprije se pobrinuo da se dovede voda do gradnje crkve i da se izvrši razrez po kome će svaka obitelj znati što ima pridonijeti. Zatim je Poglavarstvo ureklo dražbu za zakup gradnje, ali se za tri dana nije nitko odazvao. To je silno zabrinulo o. Gilića, pa se sam zauzeo za gradnju. Zamolio je građevinskog poduzetnika Vicka Barića da mu bude upravitelj. Barić je prihvatio ponudu i sklopio s Vladom nagodbu po kojoj je sam odgovoran za točno izvršenje radnje.

Župska crkva

O. Gilić je s Barićem sklopio ugovor prema kome će on sve providjeti, nadgledati radnju i radnike, voditi račune i sve držati u očevidnosti.

Radnja je počela 17. travnja 1898. ravananjem zemljišta i kopanjem kamena. Kamen se najprije kopao pod kulom, više Bušelića kuća,

ali se nije moglo doći do nagodbe s vlasnikom zemljišta. Zatim se kamen kopao na Sutvidu. Taj je kamen služio za temelje i za nutarnju stranu zida. Iza toga se kamenje kopalo u Paklenoj glavici, na zemljištu dra Ivana Vranjicana. No tu nije bilo dovoljno kamena, a Vranjicani je mnogo tražio za naknadu. Na koncu se kamen izvadio u Barbarovici.

Kopanje i cijepanje kamena preuzeo je u zakup Šimun Biočina i Nikola Suić iz Postira na Braču. Iskopano se kamenje najprije valjalo do seoskog puta, zatim se na karima vozilo do potoka u Bubnjevici. Odatle se opet valjalo do ceste i ponovno se na karima prevezlo do gradilišta.

Temeljni je kamen položen 13. lipnja 1898. uz pucanje mužara i učešće vjernika. Kamen je blagoslovio biskup Stipan-Benedikt Pavlović-Lučić, a postavio ga je o. Gilić.

Prve godine (1898) završeni su temelji. Druge godine (1899) dograđeni su zidovi crkve usporedo sa zvonikom. Treće godine (1900) sagrađen je zvonik, crkva pokrivena i svi zatvori namješteni. O. Gilić se pobrinuo da se i nutarnjost crkve pristojno uredi. Za tu je svrhu sabirao prinose od prijatelja i dobrih vjernika. Tim je doprinosima mramorizirao svu crkvu iznutra. Radove je obavio Appolinaro Soldati iz Miecaglia kod Milana.

Oltare je namjestio Josip Barišković iz Splita. Gospin je oltar onaj isti koji je bio u staroj župskoj crkvi. Oltar sv. Ante je popravljen i nadograđen u visinu i širinu, a glavni je oltar sasvim preuređen i nadodana su mu dva pobočna kipa. Kandelire i kandeले posrebrio je zlatar Vicko Čulić za 560 kruna.

Crkva je posvećena i otvorena 13. lipnja 19(n. na dan njezina Pokrovitelja. Posvetu je obavio dijecezanski biskup Filip F. Nakić uz podvorbu kanonika i velikog broja svećenika. Za tu svečanost noćno je bdijenje trajalo od 7 sati navečer do 8 sati ujutro, a tada je odmah započeo obred posvećenja. Misu je služio o. Gilić, a propovijedao je o. Mate Šimić. Sve je obrede pratila glazba iz Makarske.

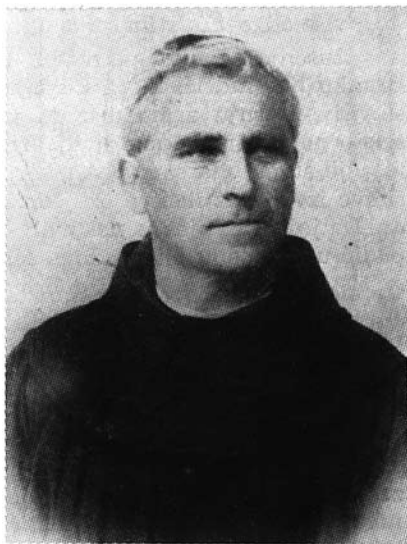
Nakon dovršene službe Božje cijela je povorka krenula u župski stan na objed. Bilo je 56 uzvanika. Redale su se zdravice. O. Gilić je zahvalio svima, a Tučepaljane je pohvalio na iskazanom skladu.

Da ovdjekovječi tu rijektu svečanost, o. Gilić je dao kovati spomen kolajne: 1500 od nikela i 12 od srebra. Na jednoj strani kolajne bila je

otisnuta nova crkva s natpisom: USPOMENA POSVEĆENJA CRKVE, TUČEPI 13. VI 1901, a na drugoj strani slika sv. Ante s natpisom: SV. ANTUNE, MOLI ZA NAS. Svaki je Tučepljanin pristupio na svečanost s kolajnom koja je visjela na trobojnoj vrpci na prsima. Za objeda o. Gilić je okitio sve uzvanike s kolajnom: odličnije sa srebrnom, a ostale s onom od nikela. Tučepi nijesu nikada doživjele takvu svečanost.

O. Gilić je mnogo radio na crkvi. Svaki dan je obilazio radnju i majstore. Sve sastavke facada na crkvi i na zvoniku sam je zalijepio. Kad je postavljena završna kugla na zvonik, popeo se na nj i Bogu zahvalio. Također je u crkvi sam dekorirao, pozlaćivao te tako mnogo prištedio. O svom je trošku nabavio kip Presv. Otkupitelja koji je na pročelju crkve.47)

P. o. Ante Gilić

O. Giliću i njegovu radu ispjevao je lijepu pjesmu Brbić Ante p. Stipe. Iako je crkva solidno napravljena, ipak je nevrjeme razdrmlalo krov, pa ga je već 1903. trebalo izmijeniti.

Crkva je bila bez ogradnog zida. Radi toga se osjećala potreba da se i to napravi. Zid je ozidan 1912. Kamenje za taj zid doneseno je sa stare crkve. Vlada je dala za zid 1.200 kruna, a vjernici su sudjelovali s nadnicama.

Anđele, koji su na početku stepenica za crkvu, napravio je majstor Blason iz Friula 1916. g. On je bio vojnik.

Zvonik kod župske crkve

Zvonik kod župske crkve sv. Ante napravljen je kad i sama crkva. No njegov gornji dio bio je od bračkog kamena koji se počeo odronjavati. Uz to potresi 1923. i 1962. g. mnogo su ga oštetili, pa je bila potreba da se gornja polovica sruši i da se ponovo sagradi.

Prijašnji gornji dio zvonika bio je špicasta oblika, više orijentalnog tipa. Kod obnove zvonika arhitekt Tonči Barać nije se osvrtao na prijašnji oblik, nego je izradio posve drugi nacrt, koji više odgovara stilu same crkve.

Rušenje zvonika počelo je 18. srpnja 1962. Rušili su ga: Branko Kujundžić, Luka Čelić i Ivan Đerek. Najprije su postavili nutarnju armaduru do vrha, zatim su probili zvonik s istočne strane te napravili armaduru do vrha izvana. Najteža je stvar bila sam početak rušenja. Ipak su vješti majstori sve izveli bez ikakve ozlijede. Oni su porušili sve do prozora. Daljnje rušenje su nastavili Vinko Kolovrat i Mirko Raspudić u listopadu iste godine. Materijal od porušenog zvonika raščistili su sami župljani dobrovoljno.

Zidanje je zvonika započeto 16. X 1962. Vinko Kolovrat i Mirko Raspudić podigli su tri reda kamena. Kamen se upotrebio od starog »šamatorija«, a klesali su ga Božo i Marijan Galić te Petar Đerek.

No nije bilo dovoljno kamena. Preostatak potrebnog kamena izvađen je na zemljištu Jure Covića kod Čovića kuća i na zemljištu Andrije Čovića na Mejašu. Taj su kamen kresali majstori: Božo, Ljubo i Ika Glibotić te Vlado Radalj i Petar Divić. Oni su i nastavili daljnje zidanje.

Zidalo se u više navrata, a rad je završen tek 11. IX 1985. Tada je postavljena armadura za zvona, i zvona su postavljena svoja mjesta. Veliko zvono, koje je bilo napuklo popravljeno je u prosincu 1963. Također je postavljeno i srednje zvono, dok je najmanje zvono preneseno na Gospinu crkvu na Kraju. Čim su postavljena zvona, zaslavio je Božo Glibotić. Oduševljenje je bilo veliko, jer se veliko zvono nije čulo od potresa 1982. Križ na zvoniku napravio Pavao Glibotić Božin. Križ je napravljen od vodovodne cijevi.

Za obnovu zvonika novčanu pomoć je dala Caritas internacionalil iz Rima. Gradnju su pomogli i župljani novcem i besplatnim nadnicama. Također su dali radnu snagu i bogoslovi iz Makarske.

Blagoslov zvonika svečano je obavljen 3. listopada 1965. Blagoslov je obavio makarski gvardijan o. Ćiro dr Markoč.

S gradnjom zvonika usko je spojena i obnova ogradnog zida oko crkve, posebno s južne i sa sjeverne strane. Kad se nije moglo raditi na zvoniku, tada se radilo na zidu. Zid je sa sjeverne strane ozidan u kamenu, a s južne strane u betonu. Put ispred crkve je popločan kamenim pločama iz crkve na groblju. Popločao ga je Miroslav Šimić Marijanov.

Gospina crkva na groblju

Potresi od 1962. godine mnogo su oštetiti Gospinu crkvu na groblju. Toliko je bila porušena da više nije mogla služiti za vršenje vjerskih obreda. Stoga je bilo potrebno pristupiti njezinu restauriranju.

U imovinskom stanju župske crkve sv. Ante u Tučepima piše za Gospinu crkvu na groblju: »Kapela Porođenja Bl. Dj. sagrađena je 1703., pokrivena kupom, s pročeljem prema zapadu, podignuta na svod, s jednim prozorom i s jednim vratima.« To znači da je kasnije bila preuređivana, jer je u vrijeme potresa bila bez volta, s dva prozorčića i s jednim vratima.

Preuređenje crkve je bilo 1907. Ljetopis župe piše: »Na 21. lipnja srušena je bila crkva u groblju koja se je popravila doprineskom novca Bratovštine duša od očišćenja, u iznosu od 1400 kruna. Narod je dragovoljno doprinio po dvije nadnice, i to bez ikakve nagrade, samo iz ljubavi prema svojim mrtvima. Bog neka im plati. Plafona prije nije bilo, nego samo svod.«

Da je crkva bila sagrađena u 18. st. vidi se i po novcu koji je nađen prigodom rušenja crkve. U jednoj rupici kamena, koji je vjerojatno služio za prag od vrata, nađen je mletački novac od bakra, vrijednosti dva solda, zvan gazzetta. Kovan je 1539. za Veneciju i od 1684. za Dalmaciju. Vrijedio je i u 18. st. na području mletačke Dalmacije i Albanije.

No kod rušenja crkve jasno se je moglo zapaziti da je zid u kome se našao novac drukčije građen nego su temelji. Po svemu se moglo

Gospina crkva na groblju

prepoznati da je taj zid podignut na starim temeljima. Prema tome se može zaključiti da crkva, koja je sagrađena 1703., stoji na temeljima prijašnje crkve.

Budući da je crkva povijesnog značenja, Konzervatorski zavod u Splitu rješenjem br. 35/30-63. od 18. III 1963. stavio je crkvu pod svoju zaštitu, a rješenjem br. 27/13-63. od 21. III 1963. dopustio da se crkva može demontirati i ponovo zagrađiti u istom obliku.

Rušenje je crkve započeto na sv. Juru, 23. IV iste godine. Župnik je najprije dao odriješnje za mrtve, a zatim su Nedje-ljko Šimić, Ante Mravičić i Marinko Čović počeli dizati kroz i rušiti zidove. Rušenje je završeno 11. svibnja.

Prigodom rušenja crkve nađeni su vrijedni spomenici. U temelju na pročelju nađena su dva stećka, a u zidovima fragmenti građevinskog materijala starokršćanske bazilike. To su jedini ulomci iz starokršćanskog razdoblja nađeni na Makarskom primorju.⁴⁸⁾

Dne 18. V 1963. započeto je popravljjanje, učvršćivanje i nalivanje temelja crkve, a zatim zidanje. Dva donja reda kamena izvađeni su na Voliciji, a ostalo je kamenje od stare crkve. Crkva je duga 9,35 m, široka 7,40 m, a apsida je duga 3,85 m, široka 4,60 m. Izvana je kamen,

a iznutra beton. Zidanje je završeno 28. VI 1963. Sve je radove vodio Božidar Glibotić. Pokrivanje je završeno 7. IX iste godine. Pokrivao je Miroslav Šimić i Mate Mravičić. Sve su sile uložene da crkva bude što solidnija. Zato su sve grede i gredice od betona, a suviše je napravljen i kor u crkvi da poveže zidove.

Ulomci starokršćanske bazilike iz V - VI st.

Iako crkva nije bila posve dovršena, ipak je blagoslovljena 8. IX 1963. Blagoslov je obavio biskup dr Frano Franić. Sakupilo se veliko mnoštvo vjernika iz župe i iz okoline, ali je nevrjeme omelo svečanost. Odmah iza toga u crkvi se počela vršiti služba Božja.

Još je ostalo mnogo posla na crkvi, pa je trebalo i to učiniti. Fugiranje vanjskih zidova izvršeno je od 4. IX do 17. IX 1964. Radili su Božidar Glibotić, njegov sin Pavao i Vlade Radelj. Iznutra je crkvu žbukao crkovinar Miroslav Šimić uz pomoć Ive Šarića i župnika od 7. IV do 8. V 1965. Brušenje crkvenog poda izveo je mještatin Tomislav Bušelić od 29. VII na 28. VIII 1965. Istog dana, kad je završeno brušenje, uspostavljen je i zvonik. Zvonik je isti koji je bio na staroj crkvi.

Blagoslov je zvonika obavio gvardijan makarskog samostana o.

Ćiro dr Markoč dne 8. IX 1965. Blagoslovu zvonika su kumovali Ante Šarić, Ante Čović i Ćiril Bušelić.

U novu crkvu je postavljen Gospin kip iz stare crkve. Taj je kip nabavio župnik o. Konrad Rudan 1907. g. novcem koji je sakupio od župljana. Na Malu Gospu iste godine kip je svečano donesen iz Makarske uz veliko učešće vjernika iz župe i obližnjih sela.

Također je za crkvu nabavljen i ostali potrebni pribor. Tako je crkva uređena da se u njoj može vršiti služba Božja, a još nije potpuno dovršena iznutra.

Crkva sv. Jure

Skoro na zapadnom kraju mjesta Tučepi, nedaleko mora, uz sami sadašnji hotel »Tamaris«, nalazi se crkva sv. Jure. To je najznačajniji spomenik prošlosti u ovom mjestu.

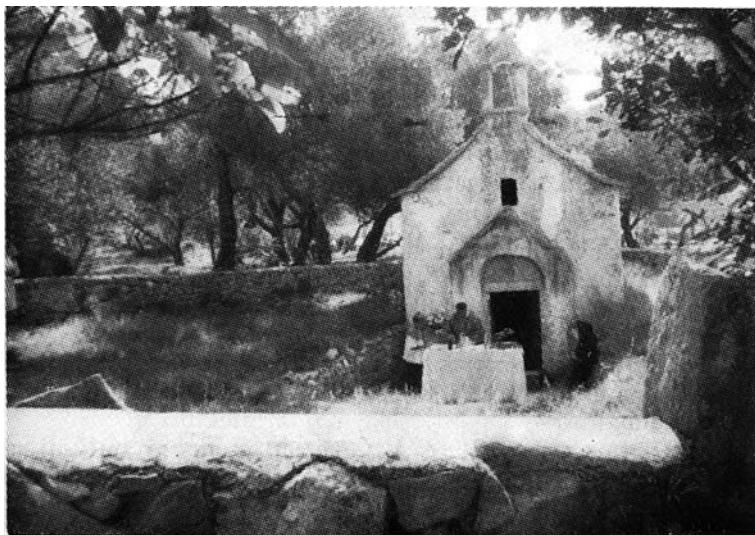
Crkva je s apsidom duga oko 8 metara, a široka 4 m. Evo kako N. Bezić opisuje tu crkvu:

»Crkvice je okrenuta pročeljem prema zapadu, a sagrađena je od nepravilno klesanog kamena, prekrivenog žbukom. Apsida joj je polukružna, a na vrhu pročelja je zvonik na preslicu s polukružnim završetkom. Nadvratnik i dovratnici su od glatko klesanog kamena. Vrata uokviruju dva jaka pilastra povezana s nutarnje strane lukom, a s vanjske završavaju u trokutnom zabatu. Uz rub zabata vide se djelomično sačuvane i jednostavne konzole koje nalazimo i uz rub pročelja pod krovom. Iznad zabata je četverokutni prozor.

»U crkvicu se silazi s tri kamene stepenice, a popločana je nepravilnim kamenim pločama. Pločama su prekriveni i krovovi crkve i apside, a na istočnom zabatu krova nalazi se akroterij u obliku kugle. U južnom zidu probijen je prozor čiji je kameni okvir uvučen u prozorsku šupljinu. U gornjem dijelu završava polukružno, a sa strane se vide tragovi kamenih rešetaka. Dugi uski četverokutni prozor nalazi se i sred apside, no vidljiv je samo u unutrašnjosti, ali je s vanjske strane zazidan.

»U unutrašnjosti su pobočni zidovi raščlanjeni sa tri slijepa arkade od kojih je srednja uža i nešto viša od ostalih. Prva i druga arkada podignute su na stepenicu. Na pilastrima između druge i treće arkade nalaze se kameni imposti, u donjem dijelu zakošeni. Crkva je

presvođena slomljenim gotičkim svodom, a apsida polukupolom. S lijeve i desne strane oltara uzidana su dva antikna kapitela s kojih je djelomično otučen plastični ukras, a u uglovima se naziru obrisi akan-
tovih listova.

Crkvica sv. Jure

»Oltar je uvučen u apsиду i zatvara njen donji dio. Pločnik pred oltarom podignut je na jednu stepenicu. Tu je uzidana nadgrobnna ploča ukrašena reljefnim polumjesecom i cvijetom sa šest latica. Ispod prozora je četverokutna niša s jednostavnim kamenim profilom koja je služila kao svetohranište.

»Na zidu apside i na pilastrima otkrila sam pod vapnenom naslagom tragove posvetnih križeva slikanih zemljanom bojom. Križevi su jednakih krakova, vrhovi im završavaju u kuglice, a ukomponirani su u pravilan četverokut. Slikanje posvetnih križeva bilo je uobičajeno u srednjovjekovnim dalmatinskim crkvama, pa ih tako nalazimo u crkvi sv. Ivana u Trogiru, sv. Martina na brdu između Milne i Bobovišća na otoku Braču, sv. Mihovila na Šolti, sv. Duha u Splitu i sv. Mihovila u Mitlu. Svi ti križevi slikani su u razdoblju od XIII-XV stoljeća, a tučepski križevi stilski pripadaju romanici.«

U Imovinskom stanju župske crkve sv. Ante, stoji da je crkva sv. Jure sagrađena 1311. S tim se slaže i sama konstrukcija crkve. Njezin oblik i gradnja spada na prijelaz romanike u gotiku, krajem XIII ili početkom XIV stoljeća. Više od dva stoljeća nepoznati i poznati graditelji i zidari upotrebljavali su elemente tih dvaju stilova i time dali poseban pečat dalmatinskoj srednjovjekovnoj arhitekturi.⁴⁹⁾

No prema rimskoj nadgrobnoj steli, prema grobu koji se je tu iskopao, a datira iz rimskog doba, i prema ostacima rimskog naselja u blizini crkve, dalo bi se zaključiti da je tu i prije bio sakralni lokalitet.

Stari je običaj da se u toj crkvi dva puta govori na godinu sv. Misa: 23. travnja i 31. kolovoza. Na 23. travnja je blagdan sv. Jure, a također se isti svetac u Makarskom primorju štuje i na 31. kolovoza. Svetkovanje sv. Jure na 31. kolovoza uvedeno je radi toga što se u travnju ne može ići na najviši vrh Biokova zbog snijega, a na tom je vrhu kapela sv. Jure.

Imovinsko stanje župske crkve spominje da je u crkvi bila slika sv. Jure. Također i Stipan Ivičević (1801-1871) piše da je slika sv. Jure prenesena iz kapele s Biokova u crkvu sv. Jure u Tučepi. Stariji se ljudi sjećaju da je u crkvi bio i kip sv. Jure, ali od svega toga danas nema ništa.

Sv. Juru svetkuje čitavo selo, a uz to je sv. Jure plemenski zaštitnik Mravičića.

Na blagdan sv. Jure koncem kolovoza održavao se je kod te crkve veliki pazar, koji je trajao tri dana. Tu bi trgovci dovodili volove i drugu stoku te druge predmete. Pekli bi se janjci na ražnju, jer je iz čitavog Makarskog primorja narod dolazio na sajam. Sajam se održavao sve do drugog svjetskog rata.

U lipnju 1966. kod te je crkve uvedena Misa za turiste svake nedjelje. Misa se drži ispred crkve, a vjernici, domaći i strani, stoje naokolo.

Crkva sv. Kate

Iznad Šarića kuća nalazi se crkva sv. Kate. Okrenuta je od istoka prema zapadu. Duga je s apsidom 10,20 m, a široka 5,70 m. Pokrivena je kupom kanalicom. Na pročelju je mali zvonik bez zvona. Osim vrata na pročelju ima i vrata s južne strane.

Crkvice sv. Kate

Strop je na svod, ali od letvica i žbuke. Ima jedan oltar i na njemu kip sv. Kate.

Kip sv. Kate u crkvi sv. Kate kupio je p. Bariša Šarić p. Mate. Za četiri godine svoga braka nije imao djece, pa se zavjetovao da će kupiti kip ako dobije dijete. I doista nakon četiri godine dobio je dijete i nabavio kip. Na pročelju je mali prozor, i to jedna četvrtina stare transene po kojoj možemo zaključiti da je tu prije te crkve bila još starija crkva ili je transena donesena s druge neke crkve.

Prema Imovinskom stanju župe crkva je napravljena 1541. g. Prvotno je bila pokrivena pločom, ali je uklonjena, jer je prijetila opasnost da se sruši.

Oko crkve je crkveno dvorište, šamatorje. Uopće ne postoji predaja da je nekada oko crkve bilo grobište, kao što redovito to biva. Ipak postoji dokumenat da je kod te crkve pokopano dvoje poginulih od leda. U »Makarskom ljetopisu« piše: »Ovoga miseca (decembre 1778) bile su straovite mećave i led žestoki, a navlastito 16. istoga taka je žestoka mećava bila da je mnoge ljude pomelo na mnogo mista, ter još i ovde u Primorju, zašto na 16. u Tučepi s ovu stranu Smokvice pomete dva čovika, to jest Ivana Rudeža iz Kozice i jedno momče iz Ravče, i

oba biše ukopana kod svete Kate u istom selu Tučepi.«

Svake je godine na sv. Katu (25. XI) Misa u toj crkvi, a ista je crkva služila za župsku crkvu kad se zapalila stara župska crkva dok se nije napravila nova. Također 1944. u toj se crkvi govorila župska misa, jer su oko župske crkve bile jake utvrde Nijemaca, pa je prijetila opasnost od bombardiranja.

Crkvice sv. Mihovila

Ispod komšiluka Grubišići u Podpeći nalazi se renesansna crkvice sv. Mihovila. Okrenuta je od sjevera prema jugu. Duga je 6,15 m, a široka 4,90 m. Građena je od domaćeg kamena u kreću, na svod, a pokrivena je kupom kanalicom. Popločana je kamenim pločama.

Ispod zvonika je rozeta, a ispod nje ploča velika 47 za 35 cm. Na ploči je grb - dva pegaza - i natpis: D. O. M. - M. GRUBISICH - AED. SAC. PATRO. Čitav natpis glasi:

Deo optimo maximo - M. Grubisich - aedificavit sacellum Patrono. To znači: »Bogu dobrom, velikom. M. Grubišić sagradi crkvicu Zaštitniku.«

Crkvice sv. Mihovila

Još se na dnu ploče mogu zapaziti tri slova, i to vjerojatno NVS, valjda ime majstora. Crkvice potječe iz 18. stoljeća, a kako se vidi iz natpisa sagrađio ju je neki Mihovil Grubišić na čast svom Zaštitniku.

U crkvi je kameni oltar komu je sprijeda predoltarnik od drveća. Na oltaru je niša i u njoj kip sv. Mihovila. Također je bilo i drugih malih kipića. Dne 30. V 1959. obišla je ekipa stručnih radnika Konzervatorskog zavoda iz Splita pod vodstvom Nevenke Bezić tu crkvicu i u njoj našla porušene kipiće sv. Sebastijana, sv. Petra i sv. Ivana Nepomuka te su ih donijeli u župski ured da se ne izgube. I o. župnik je donio 29. X 1967. jedan korpus od križa u župski ured.

G. 1965. na sv. Mihovila počela se opet redovito u toj crkvi sv. Misa na blagdan patrona.

Crkvice sv. Roka

Iznad župskog stana sagrađena je na temeljima starog i porušenog zvonika crkvice sv. Roka. Duga je 4,70 m, a široka 4. Na pročelju je mali zvonik. Zidovi, krov i zvonik su od betona. U unutrašnjosti je oltar i na njemu kip sv. Roka.

O gradnji crkvice piše ondašnji župnik o. P. Glavaš u Ljetopisu:

»Na Veliku Gospu 1924. zamolio sam mladost da mi pomogne te da podignemo kapelu sv. Roka (tako je želio narod) na starom šematorju: muškarci da dođu radit, a ženske pržinu nosit. Na dan sv. Roka svak se natjecao posli Mise da što više donese ili dotra pržine. Radnja je napredovala, ali je bilo veoma teško planirat gomile stina i škalje koja je preostala od stare crkve. 19. 8. na temelju staroga zvonika počeli smo salivat u cement kapelu. Toliko dobri ljudi dali su i milodara čija su imena upisana u knjizi računa. Cijelo sam zemljište zasadio borovinom i zagajio još 1922.«(50)

Godinu dana kasnije, na 23. kolovoza 1925, prenesen je iz župske crkve kip sv. Roka u novu kapelu. Sutradan je o. P. Glavaš u novoj kapeli prvi put rekao sv. Misu. To znači da se je nakon 23 godine na starom šematorju ponovno rekla sv. Misa!

U kapeli se svake godine reče sv. Misa na blagdan sv. Roka, 16. kolovoza. Za potresa 1962. tu se svaki dan govorila sv. Misa od 8. siječnja do 6. travnja.

Ruševine crkvice sv. Vida

Na mejašu između Tučepi i Podgore, na podnožju planine Biokovo, izdiže se brdašce Sutvid 431 m nadmorske visine. Na tom se brdašcu nalaze ruševine crkvice sv. Vida. Koncem prošlog stoljeća te je ruševine posjetio poznati arheolog Lujo Marun koji je to mjesto pregledao i opisao na slijedeći način:

»Na vrh toga brdašca umjetno podignuta je gromila kojoj u premjeru 25 met., a visoka je 6 met. Na toj gromili ražom zemlje jedva se razabiru tragovi jednoj pačetrovnoj sgradi od zapada k iztoku okrenutoj, dugoj 11,50 met., širokoj 6,30 met.

»Opet u ovoj nešto bolje razabiru se tragovi druge sgrade, ali nešto manje od prve, koja je svršavala sa polukružnom absidom. Napokon opet usred ove strši razvaljena visoka crkvice 1,60 nad zemljom. Duga je izvana sa pačetrovnom absidom 6,60 cent., šir. 3,50 cent. Nutarnjost te crkvice bila je providena sa dvjema za 0,30 cent. iznesenim pačetrovnim lazenam. Pri uglovima u absidi opažaju se malusne poluoble konke. Opaža se da je absida bila posvođena, a tako i čitava crkvice.

»Pred spomenutim trim zgradama, na istoj gromili, sa iztočne strane, opaža se ražom zemlje još jedna jajasta tlorisa u suhozid od sjevera k podnevu okrenuta građevina duga 3,00 m, široka 2,50 m.«⁵¹)

Poslije tog opisa Sutvid se mnogo izmijenio, jer su u vrijeme prvog i drugog svjetskog rata na tom mjestu vojnici gradili vojne utvrde. I danas se zapažaju zidovi male crkvice te bi se s malim radom dalo mnogo toga otkopati.

Zanimljivo je da Marun u svom opisu ne spominje grobove koji se i danas zapažaju.

Vjerojatno su pogani Hrvati, kad su došli u ove krajeve, na tom mjestu štovali svog glavnog boga Svevida, a pošto su se pokrstili, pretvorili su poganski hram u kršćansku crkvicu sv. Vida, mučenika. U župskoj crkvi, na Gospinoj zastavi, s druge strane, nalazi se slika sv. Vida.

Ruševine crkve sv. Martina

Ispod samog Biokova, iznad Tolića kuća, nalazi se mjesto koje se

zove Grebišće. Cestica je Grebišća 2394, veliko je 4557 m², a pripada općoj narodnoj imovini. To je mjesto sasvim zapušteno i po njemu pase blago.

Već samo ime Grebišće govori da je tu nekada bilo groblje. No kada je služilo za ukopavanje, ne znamo. Oznake se grobova vide i danas. Bivši učitelj Ivo Babić (umro u Buenos Aires 1959) dok je bio učitelj u Tučepima, otkopao je 1935. nekoliko grobova i u njima našao par komada bizantinskih novaca od bakra. Ne zna se gdje je dospio taj novac.

Na vrhu Grebišća nalaze se ostaci jedne male crkvice. Nema pisanih dokumenata komu je bila posvećena ta crkvice, no predaja tvrdi da je to crkvice sv. Martina. Zato sam u lipnju 1967. pošao s nekom djecom na to mjesto i počeo tražiti temelje navedene crkvice. I zbilja samo ih našli. Kopajući temelje našli smo i jedan komad ploče od kamena bez natpisa i nekoliko komada kupe koja slični na ostatke rimske kupe. Sve smo to sačuvali. Također smo našli komade laganog kamena koji je služio za volat.

Sve sam prijavio Konzervatorskom zavodu u Splitu. Tako je 3. XI 1967. došla Nevenka Božanić-Bezić te smo zajedno pošli na Grebišće. S nama je išao i Ivo Šarić Ivanov te smo pomnjivo počeli otkopavati apsidu. Kad smo je otkopali, mogli smo ustanoviti oblik i veličinu crkvice.

Crkvice je okrenuta od istoka prema zapadu. Duga je 8 m, a široka 3,50 m. Apsida je izvana četverouglasta, a iznutra okrugla. Crkvice je popločana domaćim kamenim pločama. Daljnja će iskopavanja unijeti mnogo više svjetla.

Odlučeno je da se nastavi otkopavanje i da se crkvice konzervira.

2. CRKVENE ZGRADE

U staro doba bdio je više crkvenih zgrada, a danas postoje samo dvije: župski stan i crkvena kuća. Župski stan pripada samostanu u Makarskoj, a crkvena je kuća vlasništvo župske crkve.

Župski stan

Župski je stan sagrađen ispod bivše župske crkve, a ispod današnje kapele sv. Roka. Prema pisanim spomenicima potječe iz 18. stoljeća. Fra Nikola Gojak u svome Dnevniku (Arhiv franj. samostana u Makarskoj) pod godinom 1730. zabilježio je među ostalim: »1730. o. fr. Nikola Gojaković, gvardijan, poče zidati kuću u Tučepima na ime manastira, za kapelana.« Zanimljivo je da je isti fra Nikola počeo graditi kuću u Bastu. Jednako se opominje da je kuća popravljena između 1776 - 1777. g.

Župski je stan dug 13 m, a širok 7 m. Ima kat sa 4 sobe i konobu sa 3 prostorije. Kuća je pokrivena ravnom kupom, a ispred je balkon. Prije su na taj balkon vodile stepenice i tako se ulazilo u kuću. Sada se ulazi s istočne strane, a stepenice su srušene.

Kuća je napravljena vrlo solidno. Zidovi su debeli i čvrsti. I kat kao i konoba razdijeljeni su debelim zidovima na tri prostorije. Iako su više puta bili potresi, ipak nikada nije bila srušena.

Župski stan

Na sjever s istočne strane uz kuću je kuhinja pokrivena pločom. Kuhinja je vrlo loša. Može se reći da je i sva kuća u dosta derutnom, stanju.

S istočne strane za ulaz u kuhinju napravljena je mala prostorija pokrivena betonskom pločom. Također i sa sjeverne strane napravljen je prolaz za zahod koji je pokriven betonskom pločom.

Predio je oko župskog stana vrlo lijep. Sprijeda je mali vrt, a s ostalih je strana borova šuma. Ispred kućnog vrta je cesta za Vrgorac i Biokovo, a prije magistrale, bila je to i cesta za Dubrovnik.

Crkvena kuća

Crkvena je kuća sagrađena ispod župske crkve, a kod mjesta zvanog Počivalo. Duga je 18, a široka 9 m. Ukupna površina zgrade iznosi 163 m², a okolno zemljište zauzima površinu od 1898 m². Ta je zgrada napravljena za potrebe crkve, a nekada je davana i u najam.

Ljetopis župe piše o gradnji crkvene kuće: »Dne 26. rujna 1913. bi započeto kopanje temelja nove crkvene kuće ispod crkve sv. Ante. Gradnja bi započeta dne 24. listopada, a zidovi dovršeni do 31. studenoga. Kuća bi pokrivena do Božića iste godine. Maldane sve kamene bi preneseno od stare crkve i trošnog zvonika koji je izgledao kao ruševina, t. j. zapušten. Isti zvonik dosta je tvrd bio, samo kupola djelomice bi porušena. Cijela gromada zvonika bi jednim mahom sa zemljom sravnjena. Sami radnici bez mjernika podkopaše temelj sa 3 strane ostavivši dva podpornja od istočne strane, iskopav dvi mine u istim podpornjim. Kad mine pukoše, zvonik u jedan hip sasuo se u silnu hrpu kamenja.«(62)

Kuća je posve dovršena iduće godine. Sagrađena je novcem od prodaje crkvenih zemalja. Sagrađio ju je župnik o. Anđeo Cvitanović.

Kuća se nalazi na stabilnom tlu i vrlo je solidno rađena, samo je izložena jakoj buri. Tako ju u ožujku 1920. silni uragan bure digao cijeli pokrov kuće. Kuća se ponovno pokrila koncem kolovoza. Komisija za nacionalizaciju pri Narodnom odboru općine Makarska br. N: 15-76/4-59. od 28. travnja 1961. nacionalizirala je crkvenu kuću i sve zemljište oko kuće. Na to rješenje o. J. Friganović pravovremeno uložio je žalbu dokazujući nepravilnost navedenog rješenja. Narodni odbor kotara Makarska, Komisija za nacionalizaciju br. -03-N2-216/2--1961. od 10 VI 1961. uvažila je žalbu o. Friganovića i denacionalizirala kuću i zemljište oko nje.

Sada se u crkvenoj kući nalazi pošta, škola i stan za učitelja.

Crkvena kuća

3. GLAVNIJA GROBLJA

Na mnogo mjesta u Tučepima ljudi su nalazili grobove i ljudske kosti tako da bismo čitavo mjesto mogli nazvati jednom velikom grobnicom. Ipak je pet mjesta na kojima su se Tučepljani posebno sahranjivali: današnje groblje, groblje kod sv. Jure, groblje kod sv. Vida, groblje kod sv. Martina i na Ravnicama. Mi ćemo se ovdje osvrnuti samo na današnje groblje i na groblje kod sv. Jure, jer je o ostalim grobljima riječ na drugom mjestu.

Današnje groblje

Današnje se groblje nalazi kod Gospine crkve na Kraju. To je groblje za čitavo selo. Na gornjem pragu vrata Gospine crkve piše: »Grobbi chojise naodu u ovom Sematoriu svi su comunschi pravovirne Braće i Sejliana Tucepschi.« U to se groblje pokojnici ukopavaju po redu, samo se nekada učini iznimka, ako je moguće, pa se pokopa muž uz ženu, žena uz muža, sin uz oca itd.

Groblje se sastoji od 7 dječjih i 53 groba za odrasle. Na pročelju s južne strane ističe se veliki križ visok 2,50 m. a podnožju križa piše: »Pokoј vičnji.« Ispod tog natpisa stoji godina 1893. Na kraju, sa zapadne strane nalazi se grob za misnike u koji su ukopani don Šimun Brbić, fra Šimun Bušelić i Ante Bušelić p. Ive. Sprijeda na zidu tog groba piše: »Za misnike«.

Grobovi se dijele na stare i nove. Jedni su obilježeni rimskim, a drugi arapskim brojevima.

Budući da je groblje zajedničko, nemoguće je stavljali na njih pojedinačne spomenike. Zato su spomenici poredani uz grobove sa sjeverne strane. Ima ukupno 22 spomenika.

Nije poznato otkada je tu groblje. Kod obnavljanja Gospine crkve 1963. našlo se grobova u crkvi i oko crkve. Svakako se može ustvrditi da je groblje vrlo staro.

Za neke grobove znamo kad su napravljeni. G. 1893. o. Ante Gilić izabran je u općinsko zastupstvo. Kao član novčanog odbora doznao je da u kasi mora biti 2640 kruna kao školski doprinesak za Tučepi. Zato je stao odlučno tražiti da se taj novac upotrijebi za selo. Teško je to išlo, ali je ipak uspio da je dobio 972 krune. S tim je novcem napravio 18 novih grobova s jednim za misnike. Tada je podigao i križ koji se nalazi na pročelju groblja.⁵³) Grobove je blagoslovio biskup Filip F. Nakić dne 26. V 1895.

No i to je groblje bilo maleno, a ujedno zbog klizava terena trebalo ga je popraviti. To je učinjeno 1932. Tada je i nadograđeno 16 novih grobova. Na uspomenu toga podignuta je na južnom zidu groblja ploča duga 98 cm i široka 62 cm. Na ploči je izrađena mrtvačka glava s prekrštenim rukama i piše u stihu: »Što ste vi, to smo bili mi; što smo sada mi, to ćete biti vi.« Po sredini stoji: »Popr. gro. 1932. Sl. Br. Tučepljana.« U donjem desnom uglu napisano je ime majstora: »N. Marinović, Podgora.«

G. 1962. izmijenjena je ploča na grobu za misnike. Na toj je ploči natpis: »Svojim župnicima vjernici, Tučepi 1962.«

Na pločama nekih grobova ima i oznaka vlasništva ili godine. Tako na grobu br. 8 stoji godina 1762. Još piše na njemu, ali se ne može sve pročitati. Čini se da je to grob nekih Pašalića.

Na kraju s istočne strane nalazi se grob o. Pavla Ivaniševića. Na tom je grobu natpis: »Jacent ih hac fossa Ivanissevich Pauli ossa presbv. senio confec. de eccl. ol. cong. or. Ma. praepos. o. M. pen. don. animae devotae mementote.« Potpuni natpis glasi: »Jacent in hac fossa Ivanissevich Pauli ossa prebyteri senio confecti de ecclesia olim congregationis oratorii Makarskensis praepositi optime meriti pensione donati. Animae devotae mementote.« To znači: »U ovom grobu počivaju kosti Pavla Ivaniševića svećenika shrvana starošću poglavara nekadašnje kongregacije Makarskog oratorija vrlo zasluženog obdarenog penzijom. Sjetite se pobožne duše.«

O. Pavao Ivanišević bio je posljednji član filipina u Makarskoj. Filipinski samostan na obali u Makarskoj bio je porušen požarom 1767. g., a nanovo je sagrađen 1769. Filipini su prestali djelovati u gradu dolaskom Francuza. O. Pavao bio je profesor na makarskoj gimnaziji za francuske uprave.

Na 23. siječnja 1782. postao je prepozitom, a umro je u Makarskoj 8. I 1844. i pokopan u Tučepima.

Sadašnje groblje

Na grobu br. 16. stoji napisano: »Grob svi Grbisichia.« No i taj grob spada u zajedničke grobove.

Na grobu br. 18. piše: »Lucha Selezovich.« Nije poznato da su Selezovići živjeli u Tučepima, ali su bili Zeletovići.

Na grobu br. 6. ima polumjesec. Sigurno je ta ploča učinjena od nekog stećka. Također se može zaključiti da su i neke druge ploče od stećaka.

Kraj groba o. Ivaniševića bio je grob Petra Skrivaneli, učitelja. Na spomen-ploči piše: »Ovdi opočiva Petar Skrivaneli, pučki učitelj, rođen u Jelsi dne 27-7-1870. Preminu u Tučepi dne 9-2-1905.« Kostii pokojnog učitelja prenesene su u rodno mjesto, grob je razrušen, a ploča se čuva.

Osim zajedničkih grobnica ima i privatnih obiteljskih grobova. Prvi je obiteljsku grobnicu podigao Marinko Bušelić 1934. Osobito su se privatne grobnice počele izgrađivati iza drugog svjetskog rata. Do sada ih ima 26, a bilo bi ih i više da ima zemljišta za izgradnju.

G. 1948. napravljena je grobnica boraca i žrtava fašizma. Na gornjem dijelu spomenika je petokraka i križ, a ispod piše: »Ovdje počivaju posmrtni ostaci boraca Jugoslavenske armije i žrtava fašističkog ter-

(Potpis pod sliku) Stećak na groblju

ora.« Zatim su navedena ova imena: Šimić Martin p. Mate, Čobrnić Frane p. Ivana, Čobrnić Ante p. Ivana, Šimić Marijan sin Jakova, Lalić Marinko Lukin i Lalić Mate p. Nikole.

Na groblju ima nekoliko nadgrobni ploča (stećaka): 1. nadgrobna ploča s uklesanim štitom i mačem; 2. nadgrobna ploča s reljefnim štitom; 3. ulomak nadgrobne ploče s reljefnim štitom i mačem; 4. ulomak nadgrobne ploče s uklesanim polumjesecom i ružom s osam latica; 5. nadgrobna ploča s uklesanim križem i geometrijskim ukrasima. Ima i još jedna ploča, i to vjerojatno donji dio sarkofaga. Navedeni su stećci upisani u Registar spomenika kulture od Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju br. 24/71-66. od 2. VI 1966.

Groblje kod sv. Jure

Kod crkvice sv. Jure također postoji groblje, ali se odavno tu ne sahranjuju pokojnici. Pače nije poznato kad su se tu mrtvi ukopavali i kad je prestalo ukopavanje.

Međutim postoje znakovi da je to groblje vrlo staro. Pri kopanju kanalizacije za susjedni hotel uz južni vanjski ogradni zid oko crkve otkriven je u zemlji grob pokriven nepravilnim pločama od kamena. Po tipu groba i ulomcima zemljane posude s kanaliranom ručkom, nađene uz kostur, vidi se da je grob iz rimskog doba.

Također postoji na groblju jedna nadgrobna stela. Neki stariji historičari vidjeli su pogrešno u tom spomeniku nadgrobni kamen dužda Petra Kandijana za kojega narodna predaja govori da je 887. poginuo u borbi s Neretvanima. No noviji historičari tvrde da je taj spomenik rimska nadgrobna stela.

Na groblju ima i dva stećka u obliku sanduka bez ukrasa, a sada su postavljeni uz vrata kamene ograde koja okružuje prostor oko crkve.

Postoje još dva stećka. jedan je stećak na podnožju oltara u crkvi. Ukrašen je reljefnim polumjesecom i cvijetom sa šest latica. Drugi je stećak ispred crkve, a na njemu je prikazan štit s polumjesecom i cvijetom s osam latica.

4. CIVILNI OBJEKTI

U selu ima nekoliko starih i novih civilnih objekata koji zaslužuju pažnju.

Najznačajniji je stariji objekat ljetnikovac opata Grubišića iz 18. st. koji je preuređen za hotel i prozvan »Kaštelet«.

Važne su i kule: Lalića, Bušelića i Šarića (Tolića) kula. One su služile za obranu protiv Turaka. Postoje i danas, ali su mnogo porušene.

U nekim je komšilucima sačuvan tipičan stil starih kuća s prozorima na krovu.

Na kamenom pragu nadvratnika (131x19cm) stare kuće Stjepana Šimića pok. Ivana, u zaseoku Šimići, ima natpis koji glasi: »Ime Isusovo, pomozite nas. Svi sveti, pomozite nas. Budi dobar i moli Boga. Na 1777.« U sredini je natpisa ornamentiran kriptogram Ave Maria. Slovo Z pisano je naopako. O. Jurišić, koji je prvi objavio taj natpis, veli: »Kameni natpis s dva religiozna zaziva i jednom katekizamskom gnomom u XVIII st. rijetkost je u našim selima.« (Jurišić, Stariji hvrat. natpisi u Makarskom primorju, str. 118).

Na kući p. Ante Čobrnića na Kraju nalazi se i danas grb bivših gospodara te kuće.

Ostali su civilni objekti novijeg podrijetla.

(Potpis pod sliku) Tip starih kuća

Zadružni dom

Ispod župske crkve sv. Ante podignuta je zgrada Zadružnog doma. Dužina je zgrade 16,40 m, a široka 12,30 m. Izrađena je po nacrtu Karla Rafanelli iz Makarske.

Zgrada je najprije bila namijenjena za potrebe Seljačke radne zadruge, ali kad je ona likvidirana, izgradnju je nastavila Poljoprivredna zadruga. Ti su radoovi počeli 1957. g., i to ne po nacrtu, jer su se pokazale neke pukotine na temelju. Dogotovljena je 1958. g.

Za zgradu je utrošeno oko pet milijuna dinara. Sva su novčana sredstva iz dobiti Poljoprivredne zadruge i od prodanog broda bivše Seljačke radne zadruge.

Sada su u zgradi dvije prodavaone: prodavaona Poljoprivredne zadruge i prodavaona trgovačkog poduzeća »Promorje« iz Makarske.

G. 1965. zgrada je podignuta na kat, a nadograđena prostorija služi za Omladinski dom.

Spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora

Iza drugog svjetskog rata podignut je na Počivalu, nedaleko od crkvene kuće, spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora.

Spomenik se sastoji od zida koji je dug 11,70 m, visok 2,65 m i širok 0,40 m. Na zidu sa zapadne strane nalaze se dvije ploče na kojima su ispisana imena 59 palih boraca i 15 žrtava fašističkog terora. Po sredini je ploča na kojoj piše: Vama, koji niste žalili živote za slobodu i bolju budućnost naših naroda, Vama, čija djela su izvori naših snaga i naših pobjeda u izgradnji socijalizma. Podiže ovu spomen ploču narod Tučepi. 1959.« Na vrhu zida po sredini je petokraka zvijezda. S istoka ispred zida je vojnik koji desnom rukom pokazuje na ploče, a u lijevoj drži vojničku pušku.

Sa zapadne strane čitavog objekta nalaze se tri koplja za visanje zastava, a s istočne strane odakle se penje do spomenika na ploči je prikazan vojnik koji nosi zastavu. Čitav je objekat zasađen zelenilom, a ima i klupa za sjedenje.

Rad na podizanju spomenika počeo je u nedjelju dne 31. V 1959. g. pod vodstvom Saveza boraca u Tučepima. Počelo se ravananjem terena na mjestu stare škole. Tom je prigodom uklonjen i poravnat temelj misijskog križa i kapele sv. Ante. Spomenik je otkriven dne 27.

VII 1960. g. Kod otvora je govorio Ivanića Lalić p. Ante.

Za podizanje spomenika utrošeno je preko 400 radnih dana. Čitav je objekt zapao oko dva i po milijuna dinara. Sve troškove su isplatili sami Tučepljani, a najveći je doprinos dao Marijan Dragičević koji se povratio iz inozemstva. Sam je spomenik zapao 800.000.- Din, a naručio ga je Ivanica Lalić p. Ante.

Hoteli

U Tučepima danas postoje četiri hotela: »Jadran«, »Kaštelet«, »Tamaris« i »Maslinik«.

Najstarija je zgrada hotela »Kaštelet«. To je bio ljetnikovac opata Klementa Grubišića (1725 -1773). Sagrađen je 1765. g. Opat Grubišić je tu proveo zadnje dane svoga života i tu je primio u posjete glasovitog talijanskog pisca Fortisa. U kući je bila i lijepa kapela. Poslije drugog svjetskog rata zgrada je popravljena i nadograđena. Najprije je služila kao stambena zgrada za personal. G. 1961. adaptirana je za hotel. Sada ima 72 ležaja.

Hotel »Jadran« sagradio je 1950. Sekretarijat za unutrašnje poslove za svoje odmaralište, a kad je osnovano hotelsko poduzeće »Jadran« adaptiran je za hotel. Spada među najljepše hotele na Jadranu. Ima 276 ležaja.

Hotel »Tamaris« napravljen je 1950. g. U početku je služio za dječje odmaralište. Ima 40 ležaja.

G. 1963. napravljen je hotel »Maslinik« sa tri paviljona i 188 ležaja. G. 1967. sagrađen je i četvrti paviljon sa 96 ležaja.

Sva četiri hotela imaju ukupno 672 ležaja.

Zgrada turističkog biroa

Kako se je turizam u Tučepima počeo snažno razvijati, osjećala se potreba za posebnom zgradom u kojoj će se obavljati svi poslovi koji se odnose na turističko društvo.

Izgradnja zgrade je započeta 1966. g., trinaest godina nakon osnivanja turističkog društva. Nalazi se na ulazu u dvorište Uljarske zadruge. Duga je 17 metara, a široka 9 metara.

Projekt zgrade je napravio ing. Drago Moravec, a radove je izvodilo građevinsko poduzeće »Radnik« iz Makarske. Za zgradu i namještaj utrošeno je oko petnaest milijuna starih dinara.

Turističko društvo je već 1966. g. počelo poslovati u zgradi, iako još nije bila dovršena. Svi su radovi na zgradi dovršeni 1967. g.

5. VILENJAČA

Tučepi se odlikuju prirodnom ljepotom. U njima se nalaze vrlo mnogi predjeli koji zapanjuju gledaoca borovom šumom, maslinicima, vinovom lozom, vočkama i izvorima, a također ima dosta mjesta s kojih se pruža krasan vidik na okolinu. Posebno su lijepa takva mjesta: Groblje, Zečevica, Počivalo, Sutvid i raznovrsni predjeli Biokova.

Osobito je zanimljiva spilja zvana Viljenjača. Ona se nalazi zapadno od Malog vrha na Biokovu. Iznad nje vodi nova cesta do Sv. Jure. Sa ceste do spilje vodi oputina duga oko 200 m.

Tko pravo ne zna gdje se nalazi spilja, teško će je naći, jer je ulaz u spilju vrlo malen: visok oko 60 cm, a širok oko 2 metra. U nju se može ući jedino potrbuške.

Spilja je okruglog oblika promjera oko 20 m, a visoka je oko 15 m. Puna je lijepih stalaktita i stalagmita, samo na žalost dosta porušenih. S lijeve strane ulaza nalazi se oveći stup visok oko 4 m. Tlo je neravno. U njoj je mračno, ali kad popodne sunce zasja kroz ulaz, pruža se izvanredan pogled.

Na sjeverozapadnom dijelu nalazi se jedna pukotina, široka oko jedan metar, gdje se čuje žubor vode. Stari govore da bi tu mogla biti neka jama, a nije poznato da je itko išao kroz tu pukotinu.

Spilja je doista vrlo lijepa i kad bi se uredio put do nje i ulaz u nju, zacijelo bi privlačila mnoge domaće i strane goste.

7. POTRESI

Tučepi, koje se nalaze ispod strmog biokovskog masiva, u svojoj su povijesti doživjele česte i katastrofalne potrese. Ti su potresi nanosili ogromne štete ljudima, pa je potrebno i na njih se osvrnuti.

Na prvom mjestu treba spomenuti katastrofalni potres koji je

bio pred 300 godina - 6. travnja 1667. - koji je uništio veći dio grada Dubrovnika, a koji je učinio velike štete i u biokovsko-neretvanskom području. Taj je potres razorio polovicu crkve Svih svetih u Podgori, oštetio samostansku crkvu u Makarskoj, a vjerojatno je nanio mnogo zla i u Tuče-pima.

U 18. stoljeću bila su četiri jaka potresa u Makarskom primorju: prvi 5. travnja 1775; drugi 10. travnja 1777; treći 28. veljače 1778; četvrti 1794. Svi su ti potresi učinili mnogo štete po svim mjestima Makarskog primorja.

U našem stoljeću treba posebno spomenuti potres 1923. g. i potres 1962. Za potres 1923. zapisao je ondašnji župnik u Ljetopisu:

»Na 15. III u 6 sati i 10 časa bio je strašan potres. Planina se nad Podpeču orila, kuće ispucale, zvonik pukao na vrhu. Zgrade se ljuljale, priginjale, dapače neke pucale, osobito u Čovića da si kroz pukotinu mogao proći tijelom, i opet se zid sljubio. Ja sam bio upravo na pragu od kuće, te kad se počelo tresti, htjedoh uteći, ali se kuća tako nagnula te sam mislio da ću ostati pod ruševinama. Sreća i Bog da je prestalo tresti. Svijet prepadnut pripisivao je sve kazni Božjoj radi beštine i odlučili su dan sv. Londina svake godine svetkovati.«

Nije poznato da je tada bilo ljudskih žrtava. Vjernici su kasnije mjesto sv. Londina počeli svetkovat sv. Josipa, pa su neki mislili da je potres bio na sv. Josipa.

Osobito su katastrofalni potresi bili 1962. Bilo ih je mnogo, a najjači su bili u nedjelju 7. siječnja oko 11 sati i u četvrtak 11. siječnja oko 6 sati. Ti su potresi nanijeli mnogo štete.

Župska je crkva napukla na više mjesta, a zvonik još gore. Gospina crkva na groblju toliko je stradala da se više nije mogla upotrebljavati. Crkva sv. Kate i sv. Jurja nijesu mnogo stradale, ali sv. Mihovila jest. Također i župska i crkvena kuća ispucale su na više mjesta. Jedna komisija dne 6. veljače iste godine procijenila je štetu na župskoj kući u iznosu dva i pol milijuna dinara, na župskoj crkvi tri i pol milijuna, na crkvenoj kući dva i pol milijuna. Župski je ured dobio na ime štete od Državnog osiguravajućeg zavoda za sve te objekte 162.807.- Din.

Također su mnogo stradale i privatne kuće. Neke se više nijesu mogle upotrebljavati, a teško je bilo naći i jednu stariju koju nije trebalo popraviti.

Budući da su se potresi često javljali, to su mnogi iza drugog potresa u četvrtak iza podne počeli seliti iz sela. Bježali su prema Makarskoj. Jedni su išli pješke, a drugi u kamionima. Iz Makarske su išli kamionima i parabrodima. Uz to su se vidjeli parobrodi koji su prevozili narod iz drugih sela prema Splitu i dalje.

Bilo je žalosno gledati rastanak onih koji su odlazili od onih koji su ostajali. Kamion bi stao ispred crkvene kuće na Počivalu. Svakomu su orošene oči suzama. Plač, jauk i zapomaganje. Nitko nije ništa radio. Ni o čemu se nije govorilo osim o potresu. Oni koji su ostali kod kuće, preuzeli su dužnosti onih koji su napustili mjesto. Živina se redovito namirivala, kuće su se čuvala i nije bilo nikakvih težih neurednosti.

Neka su sela u Makarskom primorju ostala skoro pusta. U Tučepima nije bilo tako. U selu je ostalo oko 300 duša. U samom komšiluku Šimića ostalo ih je 116. I župnik je čitavo vrijeme potresa ostao u župi. Nije mu bilo tako teško, jer nitko nije poginuo, a stari i starice odvezeni su iz svojih kuća. Kroz čitavo vrijeme potresa nije imao prigodu da podijeli sakramente umirućih.

Za vrijeme potresa ljudi su spavali na sigurnijim mjestima. Nije se pitalo čija je kuća. Betonske su kuće bile izdržljivije od kamenih. Župnik je sa 10-15 osoba spavao u kapeli sv. Roka, jer je ona od betona.

Već iza drugog potresa 11. siječnja u župskoj se crkvi nije govorila sv. Misa. Misa je svaki dan bila u kapeli sv. Roka. Budući da vjernici nijesu mogli stati u crkvu, stajali su ispred crkve. Svaki se dan pjevala sv. Misa da nas Bog sačuva nesreće.

Kako se jači potresi više nijesu javljali, već 20. siječnja počeo se narod vraćati u selo. Svima, koji su bili iselili, bilo je teško bez roditeljskog doma, a uz to bili su na teret zajednici, jer je zajednica snosila troškove njihova izbivanja.

Potresi 1962. g. mnogo su izmijenili lice sela. Kojima je kuća bila porušena, počeli su raditi kuće na Kraju. Mnogi su dobili kredit, pa su mogli raditi. Drugi su se ugledali na njih, pa su gradili kuće uz more, iako su mogli stati u starim kućama.

Izgradnja kuća uz more uljepšala je život ljudi u selu. Mjesto starijih i neurednih kuća dobili su suvremene i uredne kuće u koje su mogli primati turiste, a i sami udobnije živjeti.

7. KUGA 1815. GODINE

G. 1815. pojavila se u Makarskom primorju i u jednom dijelu neretvanske i imotske krajine nemilosrdna kuga koja je pokosila mnoge živote i u našem selu.

Kuga je u Tučepi prenesena iz Makarske, a pisci se ne slažu kako je donesena u Makarsku. Jedni vele da je Imoćanin Stipan Turić iz zavisti prem ablagostanju u Makarskoj potkupio jednog Bušelića iz Tučepi te ga nagovorio da prenese vreću pamuka u Makarsku. Bušelić ga je poslušao i dao vreću pamuka Jakovu Kordiću, a ovaj Franji Mülleru. Pamuk je bio zaražen kugom koja se je iz Müllerove kuće raširila po Makarskoj. Teško je prihvatiti to mišljenje, jer kako je Turić znao da je pamuk zaražen kugom i kako se on nije bojao zaraze? Uz to prema podacima kuga je u Makarskoj počela prije nego u imotskoj krajini.

Drugo je mišljenje da je kuga u Makarsku prenesena iz neretvanske krajine, s Runjice. Prema jednima kugu je donijela iz Neretve udovica Pavla Zekušića koja je brodom došla u Makarsku i tu umrla, a prema drugima kugu je prenio s Runjice neki Romić.

Prema pisanju L. C. Pavišića, kuga se u Tučepima pojavila 25. svibnja, ali u mrtvaru naše župe vidimo da je već 17. svibnja umrla od kuge Anđelija Pavla Grubišića, a s druge strane zapažamo da je 25. svibnja počela jače harati.

Fra Andrija Rebo opisuje kugu: »Nemoć, brate, jest kako slidi: najprvo počme žestoko boliti glava, i tako žestoko da čeljad padaju na zemlju, i jedva dok se ispovide mogu uzdaržiti se na podporu. Zatim uhvati ih prigoruća ognjica, pak im se napne kao jedna kapula oli na podpazuhi, oli na bedram, oli oko ošiuh, oli oko garla, ozgor carljena a pri dnu oko kože carljenomarka; pak po svem životu kano proso prospu se ošeše oliti carne ospice, i odma umre. Tko se razboli, taj ne ozdravlja, i niko ne može priživiti dan.«

Kuga je u Tučepima trajala od 17. V do 24. VII 1815. Pavišić bilježi da ih je u Tučepima umrlo 363, a u našem ih je mrtvaru zapisano 262. Također prema Pavišiću tada je u našem selu bilo 806 duša, a od toga bilo ih je okuženih 381 osoba; od okuženih umrlo ih je 363 osobe, a ozdravilo 18. Bilo ih je 83 za koje se sumnjalo da su okuženi, a tek 340 neokuženih.

U neke dane bio je strašan pomor u selu. Tako ih je umrlo četrnaest na 10. VI; petnaest na 14. VI; osamnaest na 15. VI; devetnaest na 18. VI. Od kuge je izumrlo 26 obitelji. Iz mrtvara vidimo da su od kuge umirali Ilijaši, Ranjkovići, Slavići, Radići Čauši, Miočevići, Mote, Bandurovići, Ranjkušići, a danas tih obitelji nema u selu.

Samo na 21. VI umrlo je 11 Tolića; na 25. VI umro je Stipe Radić Čauš, njegova žena Jela, dvije kćeri i dva sina; na 15. VI umrla je žena Ante Dragičevića, dvije kćeri i sin; istoga dana umrla je žena Andre Dragičevića, tri sina i dvije kćeri itd.

U Makarskoj, gdje je umrlo 555 osoba, bilo je strašno, ali je još gore bilo u našem selu. Kuće su bile bijedne. Mnogi su ostali bez hrane. Pomoć izvana je dolazila rijetko ili nikako. Zato su neki sami sebi kopali grob i u nj mrtvi pali.⁵⁴)

Glavno groblje za okužene od kubge bilo je na Ravnicama kod Čovića kuća, ali je grobova bilo svagdje. U Tomaša sam našao jedan križ koji je podigao neki Tomaš 1816. svojoj ženi koja je umrla od kuge.

Kad je kuga prestala, bilo je naređeno da se popale sve kuće u kojima je harala kuga. U Tučepima je zapaljeno 90 kuća. Postoji predaja da Križan Šarić, kad su se kuće palile, nije dao svoju zapaliti, nego je s puškom u ruci sa svoga prozora otjerao palikuće.

Slikar Franjo Salghetti-Drioli iz Zadra naslikao je sliku na kojoj je prikazao kako dijete sisa mrtvu majku. To je učinio na uspomenu kuge u Makarskom primorju. Živa je predaja da je to dijete bio Mijo Čobrnčić p. Mate. Majka mu je doista umrla od kuge 24. VI, a Mijo je ostao na životu. Imao je tada devet godina, a doživio je duboku starost. Također postoji predaja da je jedno dijete iz Plemena Dragičević--Plamus sisalo mrtvu majku. Oboje su umrli i pokozani iznad Gradine te se i danas to mjesto zove Plamusov grob.

Nakon kuge preostali stanovnici htjedoše napučiti selo, te se mladići i udovci stadoše ženiti. Što Frari kaže za Makarsku, vrijedi i za Tučepi: »I starci oženiše se, i gardne stekoše muža.«

Dok je harala kuga, makarski biskup Fabijan Blašković posvetio je čitavu biskupiju Presv. Srcu Isusovu. Sto godina kasnije obnovljen je taj zavjet za Makarsku i čitavu općinu. Tu se između ostaloga veli: »Mi evo svečano opetujemo, u ime grada i cijele općine, zavjet naših otaca, i obvezujemo se najsvječanije da ćemo i u buduće ne samo svetkovati blagdan Tvoga božanskog Srca, nego i popraviti naše življenje,

pristupiti svetim otajstvima na Tvoj blagdan, te postiti uoči istoga i uvijek izvršavati pobožni ophod sa Tvojim svetim likom. Ovo neka bude dokazom naše vjere, naše ljubavi i naše harnosti.« To su potpisali i predstavnici Tučepi: Mate Šimić, Ante Bušelić kao predsjednici; o. Božidar Bušelić, Ivan Lalić, Stipan Lalić i Vjekoslav Šimić kao vijećnici.

Na stopedesetu godišnjicu kuge, 1965. g., u župi je obnovljena uspomena na taj strašni događaj. Svake se nedjelje čitala imena umrlih, a u vrijeme misija, na 25. III 1965. oba misionara (o. Gregov i o. Mazić), župnik i priličan broj vjernika pošli su na Ravnice i podijeli odriješenje umrlima od kuge.

8. NARODNA NOŠNJA

Danas nema ni jednog muškarca koji nosi staru narodnu nošnju, a nađe se još po neka ženska koja se oblači poput žena prošlog stoljeća. Stoga je potrebno spomenuti kako su se nosili muški i ženske u staro doba.

Muška nošnja

Muškarci su na glavi nosili crvenu kapu i peškir crvene boje. Ljeti bi nosili samo kapu bez peškira. Neki su na desnom uhu imali rećinu.

Na gornjem dijelu tijela obukli bi najprije maju od vune, bijelu košulju, krožet ili đilet (običnih dana običan, a na blagdane iskićen), kuparen ili doniklen i guću. Oko pasa bi stavili struku od vune ili svile na kojoj bi bio pripašaj. U pripašaju bi stavili: kesu od duhana, maše za žeravicu, malu pušku, nož bjelopasac, pribor za kresanje vatre.

Na donjem dijelu tijela najprije bi obukli podgaće od platna, a zatim gaće na svitnjak. Nogavice od gaća ispod koljena bile su na kukce i sponje. Povrh gaća do koljena nosili su čarape od vune, nakićene navlake i opanke na 3 pripleta.

U svečane dane bi nosili rubac preko desnom ramena i njegove bi krakove svezali na lijevom boku. Preko rupca bi stavili »sindžir« od srebra.

Ženska nošnja

Ženske bi na glavi imale rubac (vaculet ili šudar) od lanete ili svile u različitim bojama. Nije bilo razlike između žena i djevojaka. Ispod kose i rupca stavili bi ukošnjak smotan od platna. Na uhu bi imale rećine ili bokule: rećine su visjele iz uha, a bokule bi se stavile uz uho. Jedne i druge su bile od srebra ili zlata. O vrat bi objesile lanac (sindžir) od srebra, a na lancu bi bio križić, medalja ili koralj. U svetačne bi dane prebacile krakove rupca preko glave, a običnih dana bi ih svezale ispod vrata. Rubac bi pričvrstile špiodama: dvije sprijeda, a treću otraga.

Na tijelo bi najprije stavile guću, ljeti prtenu, a zimi vunenu, zatim rukave koji su se vidjeli na prsima i rukama, a iznad rukava ljeti vuštane i zimi modrne u tri ili pet pola na oplećak. Iznad rukava i vuštana stavile bi oplećine i jaketu: zimi vunenu a ljeti prtenu. Iznad vuštana nosile bi traversu ili pregaču.

Oko pasa nosile su kanicu otkanu od vune, a na njoj ploča »viograna« od srebra. Kanica bi prelazila preko sindžira koji su se spuštali oko vrata sprijeda i otraga. Na sindžiru bi sprijeda bio oklop, a otraga srce.

Na nogama bi nosile bijele kalcete i crvene papuče u svetačne dane, a običnih dana kalcete, navlake i opanke.

Stara se nošnja počela zabacivati početkom našega stoljeća, a ženske se počele šišati nešto prije drugog svjetskog rata.

U Tučepima je prvi počeo nositi postole Jozo Bušelić. Postole su bile na lastiku.

Tučepljani su bili ponosni na svoju nošnju. Tako se govori da bi djeca trčala na put da vide p. Šimuna Šimića kako jaši na mazgi u lijevoj narodnoj nošnji.

9. NEKI OBIČAJI

Od davnina postoje u selu običaji prigodom važnijih događaja. Neki su od tih običaja izumrli, drugi su se izmijenili, a neki postoje i danas. Opisat ćemo najvažnije.

Običaji prigodom porođaja

Poslije drugog svjetskog rata redovito sve žene idu roditi u Markarskoj. No prije su žene rađale djecu kod svoje kuće.

Kad bi ženi došao čas porođaja, odmah bi pozvali primalju. Primalje su bile žene iz sela koje su se razumjele u posao. One nijesu imale nikakve škole. Prva je završila tečaj za primalju Luca Visković ud. Marka 1923, a iza nje Ivka Čović ud. Ivana. Kad bi pozvali primalju, poručili bi i po majku žene koja ima roditi, ako bi je imala. Majka bi donijela nešto robe za dijete i nešto hrane za svoju kćer.

Kad bi primalja sredila dijete i stavila u zipku, pozvali bi jednu ženu koja ima mlijeka, zvanu dojnicu, koja bi svojim prsima nahranila dijete, a za roditelju zgotovili bi bolju hranu, redovito kokoš.

Nakon par dana, danas duže nego prije, ponijeli bi dijete na krštenje. Dijete nosi baba, majka oca djeteta. Na krštenju prisustvuje jedan kum ili jedna kuma, a nekada i po više. Kumovi bi darivali babu, a otac djeteta svećenika koji krsti. Redovito kod svakog krštenja prisustvuje otac djeteta. Iza krštenja bio je zajednički objed.

Običaji kod vjenčanja

Običaje kod vjenčanja imamo opisane 1902. i 1932. g. Ovdje ćemo donijeti kako su opisani 1932. g., a iza toga što je bilo prije te godine kao i što je danas.

Uoči vjenčanja nosi se roba iz kuće mlade nevjeste u kuću mladoženje. Pred robom ide svirač, dva ili četiri čovjeka koji nose »komo«, a iza njih djevojke koje nose na glavama košare u kojima je roba koja nije mogla stati u »komo«.

Prije nego se povorka uputi kući mladoženje, pogoste se, a mlada nevjesta dariva svirača i nosača s bječvama.

Sutradan ujutro skupe se svatovi kod mladoženje, a odatle idu po djevojku. Od djevojke se ide na vjenčanje u crkvu ovim redom: buklijaš (dječak koji nosi u burači vina te časti koga sretne), za njim barjektar, stari svat i kumovi sa djevojkom. Mladoženja ide najzadnji. Kad se obavi vjenčanje, svrate se kod župnika koji upiše vjenčanje u knjige i svatove počasti prošekom. Iz župske kuće svatovi idu u kuću djevojke gdje objeduju. Sve traje do oko četiri sata iza podne.

Kad stari svat dade znak za polazak, stave barjaktaru na koplje od zastave glavu pečena janjca, kolač i jabuku. Zatim se djevojka oprosti od svojih, te se povorka uputi u kuću mladoženje. Na putu svatove dočekaju rodbina i prijatelji s buklijama, tj. iznesu pred njih raznih pića.

Kad dođu pred kuću mladoženje, djevojka primi u naručaj jedno dijete, poljubi ga i daruje. Zatim poljubi kućni prag i tek tada ulazi u kuću. Tada nastane kolo. Mladići i djevojke plešu, a sa prozora se bacaju smokve, bajami, orasi, bonboni i slično. Zatim je večera. Na koncu mlada nevjesta dariva svakom svatu po par bječava i terluca. Poslije darivanja svatovi se razidu.

Tako je to bilo oko 1930. g. Prije su običaji bili mnogo bogatiji. Pirovanje je trajalo redovito dva dana. Bile su poznate jenge, djeveruše, sestre ili rodice mladoženje. Roba se je nevjeste zvala prćija. Među robom morala je biti metla, znak čistoće kod domaćice. Nosila se škrinja, a ne »komo«, a danas se nosi sobni namještaj.

(Potpis pod sliku) Pirovanje u Tučepima

Kad bi svatovi došli po djevojku, bilo je pogađanje za nju. U crkvi bi zaručnica stavila okrajak svoga skuta pod koljeno svoga mladića (praznovjerni znak da će vjenčanje biti bez uroka). Iza vjenčanja ne bi se svraćali kod župnika.

Kad je došlo vrijeme za spavanje, kum bi odveo mladoženju i njegovu ženu u sobu, izuo bi oboje, i odmah bi se svatovi razišli na spavanje. Sutradan bi se svadba nastavila i razišli bi se svojim kućama tek iza podne.

U prvu nedjelju iza vjenčanja došli bi roditelji u pohode svojoj kćerki. Majka bi donijela dar: kudjelju sa prelom. Obično su na okupu i ostali svatovi. Svi bi pod barjakom njihove kuće i kod njih ostao na spavanju⁵⁵)

Danas je to mnogo pojednostavljeno. Mjesto bogatih svečano išli u crkvu. Roditelje nevjeste, zet bi otpratio do prijašnjih običaja, danas se istoga dana ili koji dan prije obavi civilno vjenčanje kod matičara.

Običaji kod pogreba

Kad jedna osoba teško oboli, običaj je da se odmah pozove župnik da podijeli sv. sakramente bolesniku. Prije polaska iz crkve, zvonu bi zvonilo tri puta, a župnika bi pratila rodbina i prijatelji.

Čim bi se saznalo da je netko na smarti, došla bi rodbina i prijatelji. A kad bi se vidjelo da umire, užeže se svijeća i jedan od prisutnih predvodi molitve za umirućega. Redovito bi govorili: »Isuse, Marijo i Josipe, zagri dušu njegovu.«

Kad netko umre, odmah ga presvuku: muškarca muškarci, žensku ženske. Ako je muškarac, pa ga treba obrijati, obriju ga. Zatim se slože dva banka i postavi se na njih mrtvac i pokriju ga. Prije bi mrtvaca pokrivali svilenim rupcima, a sada plahtom ili nekom prozirnom robom. Mrtvacu podvežu glavu ispod brade da ne ostanu otvorena usta, a kad se tijelo ukoči, tada dignu podvezu.

U određeni sat uputi se sprovod. Mrtvaca redovito nosi rodbina i prijatelji. Prati ga i obitelj, samo ne bi pratio muž ženu ni žena muža. Dok su postojali bratimi, svi bi oni pratili pokojnika sa svijećama u rukama. Bliža rodbina pratila bi mrtvaca u crnini, a daljnja u ruhu tamne boje. Na kapsela pokojnog bratima stavio bi se posebni strat.

Ako je pokojnik iz sela, iznad stare ceste, sprovod bi se držao u

župskoj crkvi, a ostali bi se sprovodili u crkvi na groblju. Prije bi župnik pratio mrtvaca samo do Počivala, ako je sprovod bio u župskoj crkvi, a sada ga prati sve do groblja. Mrtvaca bi nosili prije sve do groblja, a sada ponekoga voze u autu. Prva je odvezena autom do groblja Mara Čović ud. Josipa g. 1965.

Iza pogreba svaku večer kroz osam dana sakupe se vjernici iz komšiluka i mole za pokojnika. Kroz to vrijeme neprestano se pale luminari za pokojnika. Također nakon smrti reče se za pokojnika sv. Misa kojoj prisustvuje rodbina.

Oženjenim i udatim pokojnicama ruke se prekrize na prsima, a djeci, mladićima i djevojkama ruke se stave uz tijelo. Djetetu se u ručice metnu male svijećice, a čelo se okruni krunom cvijeća.

U grobu mrtvacu ispog glave stavi se mali jastuk i pokrije se plahtom.

U zadnje vrijeme rodbina kupuje vijence za pokojnika, pozove se za neke i glazba iz Makarske, a poneki spremne i objed (daću) u čast pokojnika za one koji su nosili, za grobara i rodbinu. Prije to nije bilo. U posljednje vrijeme župnik se redovito oprsti govorom od pokojnika.

Koledani

U Tučepima je, kao i po mnogim mjestima u Dalmaciji, bio prastari običaj da u noći između Stare i Nove godine idu kroz selo koledani.

Već nekoliko dana prije Stare godine mlađi bi se ljudi dogovorili da će održati kolede. Izabrali bi jednoga između sebe da pokupi novac za jelo i piće od svih koji će sudjelovati. Taj bi čovjek bio i blagajnik i ekonom. O svemubi obavijestili župnika.

Na svršetku godine, iza blagoslova i propovijedi u crkvi, sakupilo bi se 50 i više mlađih muškaraca koji žele sudjelovati u koledama. Najprije bi izabrali kralja. Redovito bi izbor kralja pao na onoga koji se prvi vjenčao te godine, ali to ne mora biti. Novoizabrani kralj odmah bi odredio sat i mjesto polaska kao i sam plan.

Oko šest sati na Staru godinu krenuli bi koledani. Mjesto polaska je redovito Moća. Prvi je išao barjaktar, koji je nosio hrvatsku trobojnicu, zatim kralj i njegova pratnja. Neki bi nosili torbe za sakupljanje hrane, a drugi buraće za sakupljanje vina. Na čija bi vrata došli,

domaćin bi ih darivao. Za vrijeme ophoda veselo bi se pjevalo, diplilo, a u novije vrijeme svirala bi harmonika. Dok je bilo slobodno držati puške (kubure) i pucalo se je.⁸⁶)

Čim bi došli na vrata koje kuće, kralj bi pozdravio domaćina riječima: »Dobar večer, domaćine! Je li testir zapjevati?« Ako domaćin nije bio raspoložen za pjevane, ako mu je netko nedavno iz roda umro ili ako mu je u kući bolest, tada ne bi dozvolio pjevati, nego bi samo darovao koleđane koji bi krenuli dalje. No ako je domaćin bio za pjesmu, družina bi zapjevala:

»Dobar večer, domaćine, ovde
Na dobro vam Mlado lito dođe,
Mlado lito i Nova godina.
Rodilo vam vino i šenica
I nevista mlađana ditića.
U prisjenju jasenje,
Ovde Bog da veselje;
U prisjenju drača,
Ovde Bog da bačva.
Ovčice vam polje prikrivale,
Čelice vam sunce zaklanjale.
Mili Bože, velika ti fala,
Lipo će nam darovati kralja.
Kralju daše krunu od bisera,
Svoj družini dare naokolo.
Darujte nas, ne drž'te nas ovde,
Svima Bog da zdravlje i veselje!«

Kad bi završila pjesma pucalo se iz pušaka i kubura.

Nakon završenih koleda obnoć, sve bi se sakupljene stvari spremile na jedno mjesto a sutradan bi se upotrebile za doručak, objed i »marendu« iza podne.

Na Novu godinu otpratili bi koleđani kralja na Misu. Nakon

završene Mise, župnik bi blagoslovio kralja i pratnju. Zatim bi se poređali ispred crkve da ih narod vidi. Iza toga bi pošli na objed koji bi se produžio sve do večeri. Taj je običaj trajao sve do 1921. g., kako piše o. P. Glavaš. No neki se sjećaju da se je taj običaj ponovio i kasnije, ali sada se više ne ponavlja.

Izbor seoskog kralja

Običaj biranja seoskog kralja povezan je s običajem koledanja. Neki su tvrdili da taj običaj potječe od rimskih Saturnalija i babilonskih Sakeja (M. Barada), a drugi taj običaj dovode u vezu s uspomenom na posljednjeg hrvatskog kralja Petra Svačića (Bačić, Banović itd). To je posljednje vjerojatnije.

Koliko se je držalo do toga običaja, vidi se iz proglasa providura Antuna Dolfina iz 1696. g. U tom proglasu između ostaloga piše:

»Na Mlado ljetu, kad se odabiraju kralji po starinskom običaju ove Pokrajine, svaki put kad makarski puk bude odabirati kralja, da ne smije nijedan od kraljeva odabranih u selima Makar, Velo-Brdo, ili drugih ove Pokrajine, pristupiti ovdje, niti naslovom kralja smjeti obavljati ikakav čin ili zahtjevati prednost ili išta drugo raditi, nego za ono vrijeme dok bude odabran kraljem seoskim, morat će stanovati u selu bez zalaziti ili pometati djelovanje kralja ovoga mjesta koji na svoju ruku morat će biti time zadovoljan, niti će zalaziti u njihova sela.

»Svaki put, kad ne bi slijedilo u ovom gradu odabiranje kralja, tada bit će slobodno onomu iz bližnjega sela pristupili ovdje i obavljati običajne čine, te će uživati jednake prednosti koje ima i uživa onaj koji se odabira ovdje u Makarskoj.

»Svaki, koji bi prestupio ovu Naredbu upast će u globu od dvista Reala, uporabljivih po zakonu, progon, tamnicu, galiju po volji; u tu kaznu upast će također svi oni koji bi podupirali, svjetovali, pobuđivali ili nagovarali ikakvu stvar na prekršaj ove Naredbe.«(67)

Iz tog se proglasa vidi kako se cijenio izabrani kralj. Žaliti je samo što se u proglasu ne označuju čini koje bi kralj obavljao.

U Tučepima bi koledani na Staru godinu najprije izabrali kralja. Za nj bi se spremila maslinova ili jelova grančica na kojoj je natak-nuta jabuka, a u jabuku bi se usadili starinski srebrni i zlatni novci. On bi odredio raspored koledanja i išao bi iza barjaktara na čelu po-

vorke. Bio je obučen u najljepšu narodnu nošnju. On bi pozdravljao domaćina kuće. Na Novu godinu on bi poklonio župniku granu s jabukom, a župnik bi je stavio na izloženo mjesto da je svatko vidi. U crkvi je imao naročito pripravljeno mjesto gdje bi on stao. Župnik bi njega posebno blagoslovio. Za objeda on bi sjedio na čelu stola, a iza njega župnik i glavar. Nazdravice bi se držale u njegovu čast. Biti kralj, bila je posebna čast.⁶⁷) Koliko se zna, posljednji je Tučepljanin izabran za kralja p. Ivan Lalić p. Nikole 1921. g. Zanimljivo je da je u čitavoj Dalmaciji prestao običaj biranja seoskog kralja 1921. g., i to upravo u Tučepima.

Procvit

Pradavni je običaj u selu da se uoči crkvenih blagdana (sv. Ivan, sv. Ante, Velika Gospa...) na vidnim mjestima upali vatra koja se zove procvit, kriješ ili svitnjak. U novije se vrijeme to čini i uoči državnih praznika.

To je stari poganski običaj. Vezan je uz ljetni solsticij, a potječe od kulta sunca. Vatra se smatrala sredstvom za gonjenje zlih duhova. Zato bi mladići i djevojke skakali preko vatre, a kad bi vatra dogorila, progonila bi se preko garišta stoka, a ogarci bi se nosili na njive i vrtove.

Danas se paljenje procvita u selu smatra znakom da je sutra svečanost u selu.

**10. ZAVRŠETAK PJESME KOJU JE ISPJEVAO ANTE BRBIĆ
p. STIPE u ČAST O. ANTE GILIĆA**

O fra Ante, ljubeznivi oče,
Bože tvoje blagoslovi stope.
Ti si dika bio Tučepljana
Živio nam sto godina dana.
Da bi Bog da i Bogorodica
I prečista Marija Divica
Da bi opet k nama doletio
I župnikom da bi kod nas bio.
Sva ukupna braća Tučepljani
Od srca vam ostajemo harni.
Novu orkvu kad mi pogledamo
Vaše lipo ime spominjemo.
Tako isto naše ukopište
Dične radnje i uprave vaše.
To je vaša vikovna spomenka
Koja hoće trajati do vijeka.
Naša djeca i naši potomci
Vaše ime hoće spominjati,
Jerbo će im biti pred očima
Što je vaša ruka počinila,
Praktičnoga djela i nauka
Takvog više ne porađa majka.

Ne imade na svitu čovika
Vašu harnost koji bi ispisa,
Prema nama koju ste nosili
Dok ste kod nas za župnika bili
U jedanaest dugih godinica
Poživila vas Marija Divica
Malo vrime stotinu godina
Pak se onda u raj naselija.
Pošten bio ko vas je rodio
I bijelim mlijekom zadojio.
Cvijeće cvalo gdje vam tijelo palo
Svih dušmana vaših ponestalo.
Na koncu vas pozdravljamo milo
I kličemo: Živio, živio!

BILJEŠKE

- 1) Miklošić, Monumenta serbica, Wien 1858, st. 377. - Ferrendžin Eusebius, Acta Bosnae, Zagreb 1892, str. 145.
- 2) Stojković, Podgora u XVII stoljeću. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. XXIX, Zagreb 1932, str. 140.
- 3) Smoldlaka, Imena mesta i meštana na tlu Jugoslavije. II prilog Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. LII, Split 1946, str. 28.
- 4) Smoldlaka, Op. c., str. 8.
- 5) F. Bulić, Iscrizioni inedite. Tučepi di Makarska. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Sv. XXIV, Split 1901, str. 136;
- isto, sv. XXV, Split 1902, str. 161-163.
- 6) N. Božanić-Bezić, Arheološki nalaz na groblju u Tučepima, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14, Split 1962, 15.
- 7) L. Maruin, Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata, Starohrvatska prosvjeta, sv. III, Kinin 1897, str. 141-144.
- 8) J. Božitković, Nadgrobna ploča mletačkog dužda Petra I Candian-a, koji je poginuo u boju s Neretvanima 18. IX 887 ispod Tučepi, Nova Revija, Makarska 1937, g. XVI, br. 3-4, str. 180-181.
- Lj. Karaman, Historijski spomenici i legende u narodu. O grobu dužda Petra Candiano u Tučepima kod Makarske, Hrvatska revije, br. 9. god. X, Zagreb 1937, str. 490-493.
- 9) K. Kosor, Odabrane Kačićeve i narodne junačke pjesme, II izd., Sinj 1966, str. 91.
- 10) K. Kosor, Op. c, str. 92.
- 11) Zlatović, Kronika o P. Šilbadovića o četovanju u Primorju (1662-1686), Starine XXI, Zagreb 1889, str. 94.
- 12) Zlatović, Op. c, str. 99.
- 13) J. Račić, Makarska i njeno primorje, Split 1934, str. 140-147.
- 14) J. Ravlić, Op. c. str. 25-27.
- 15) Stojković, Op. c. str. 97; Ravlić, Op. c. 121.
- 16) Lulić, Compendio storico-cronologico di Macarsca e del suo litorale, ossia Primorje, Spalato 1860, str. 60.
- 17) Stojković, Op. c. str. 140-143.

- 18) Ljetopis župe sv. Ante - Tučepi, str. 25-26.
- 19) Ljetopis, str. 129-131.
- 20) Ljetopis, str. 30-33.
- 21) Ljetopis, str. 22-24.
- 22) Ljetopis, str. 24.
- 23) Ljetopis, str. 52.
- 24) Ljetopis, str. 58.
- 25) Ljetopis, str. 48.
- 26) Ravlić, Op. c. str. 177-183.
- 27) Ljetopis, str. 40.
- 28) Ljetopis, str. 48-49.
- 29) Ljetopis, str. 28-29.
- 30) A. Babić, Makarska, Makarsko-primorska općina; Statistički dio za 1887., Spljet 1897, str. 16-19.
- 31) A. Babić, Op. c. str. 24-29.
- 32) Ljetopis, str. 56.
- 33) Proslava 20-godišnjice Uljarske zadruge u Tučepima, »Zadrugar«, br. 10, str. 120; »Jadranska pošta«, br. 176. str. 6; »Narodna svijest«, br. 32, str. 3.
- 34) Fortis, Viaggio dn Dalmazia, vol. II, Venezia 1774, str. 134--138
- 35 36 37
- 35) Ljetopis, Str. 55 i 56.
- 36) Primorski vinogradar, Split 1. II 1936, str. 11.
- 37) Prema izvještaju Poljoprivredne zadruge u Tučepima.
- 38) Prema izvještaju Poljoprivredne zadruge u Tučepima.
- 39) Prema izvještaju Poljoprivredne zadruge u Tučepima.
- 40) P. Kaer, Makarska i Primorje, Rijeka 1914, str. 106-9.
- 41) Prema izvještaju Mije Novaka p. Ivana.
- 42) Prema izvještaju Mate Vidića, vodara.
- 43) Prema izvještaju V. Jurišića, električara.
- 44) P. Kaer, Op. c. str. 100.
- 45) P. Kaer, Op. c, str. 103.
- 46) Ljetopis, str. 3-4.
- 47) Ljetopis, str. 7-21.
- 48) N. Božanić-Bezić, Arheološki nalaz na groblju u Tučepima, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split 1962, str. 12-

22.

- 49) N. Bezić, Crkva sv. Jurja u Tučepima, Peristil 5, Zagreb 1962, str. 7-10.
- 50) Ljetopis, str. 65-66.
- 51) L. Marun, Op. c, str. 141-144.
- 52) Ljetopis, str. 52-53.
- 53) Ljetopis, str. 6-7.
- 54) Pavišić, Uspomena povistna o kugi makarskoj god. 1815, Beč 1851.
- 55) Pirovanje u Tučepima, Prosvjeta X/1902, br. 5, str. 164-166; Danilo Čović, Svatovi, Obitelj IV/1932, br. 4, str. 52.
- 56) P. Bačić, Izbor seoskog kralja, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. XXVI, sv. 2.
- 57) Kaer, Op. c. str. 127-8.
- 58) P. Bačić, Op. c. str. 326-327.

SADRŽAJ

Prvi dio OPĆI POGLED

1. Tučepi 7-8
2. Povijesno-arheološke crtice 10-21
Tučepi pod Ilirima - Tučepi pod Rimljanima - Hrvati u
Tučepima - Pod franačkom vlašću - U sukobu s Mlečanima
- U sukobu s Turcima - Pod francuzima - Iza odlaska
Francuza
3. Razvoj pučanstva. . . . . , 21-27
Pučanstvo u Makarskom primorju - Najstariji popisi -
Obiteljsko stanje početkom 20. stoljeća - Obiteljsko stan-
je sredinom 20. stoljeća - Neke napomene
4. Religiozni profil župe. 27-36
- Župnici kroz zadnjih 300 godina - Sveta mjesta - Crkve-
no ruho i posuđe - Orgulje i harmonij - Zaštitnici plemena
- Pobožna društva - Pobožnosti, misije i hodočašća
5. Crtice iz prosvjetno-kulturnog života. 36-46
- Školovanje prije otvorenja škole - Otvor pučke škole -
Školska zgrada - Svećenici i redovnici iz sela - Časne ses-
tre - Civilna zvanja - Kulturne ustanove - Poštanski ured
6. Privreda. 46-60
- Raspodjela tla - Stočarstvo - Maslinarstvo - Vinogra-
darstvo - Vrtlarstvo - Žitarice - Uzgoj smokava - Uzgoj
višanja - Uzgoj lavande - Ribarstvo - Turizam - Trgovina
- Trbuhom za kruhom - Voda - Elektrifikacija sela - Putovi
- Neke stare mjere - Neki nazivi vjetrova

Drugi dio

ZNAMENITIJI SPOMENICI I DOGAĐAJI

1. Crkve 63-80
- Stara župska crkva - Nova župska crkva - Zvonik kod župske crkve - Gospina crkva na groblju - Crkva sv. Jure - Crkva sv. Kate - Crkvice sv. Mihovila - Crkvice sv. Roka - Ruševine crkvice sv. Vida - Ruševine crkvice sv. Martina
2. Crkvene zgrade 80-83
- Župski stan - Crkvena kuća
3. Glavnija groblja 83-87
- Današnje groblje - Groblje kod sv. Jure
4. Civilni objekti 87-91
- Zadrugi dom - Spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora - Hoteli - Zgrada turističkog biroa
5. Vilenjača 91-92
6. Potresi 92-94
7. Kuga 1815. godine 94-96
8. Narodna nošnja 97-98
- Muška nošnja - Ženska nošnja
9. Neki običaji 98-105
- Običaji prigodom porođaja - Običaji kod vjenčanja - Običaji kod pogreba - Koledžani - Izbor seoskog kralja - Procvit
10. Završetak pjesme koju je ispjevao Ante Bobić p. Stipe u čast o. Ante Gilića 106
- Bilješke 107-109

**T U Č E P S K A
S P O M E N I C A
PRILOG PRVI I DRUGI**

TUČEPSKA SPOMENICA

PRILOG PRVI I DRUGI

TUČEPI 1971.

DRAGI ŽUPLJANI!

U kolovozu 1967. g. navršilo se trista godina otkako imamo sačuvane matice krštenih u našoj župi. Na uspomenu toga događaja naša je župa izdala Spomenicu i osnovala mali muzej. Treba priznati da i Spomenicu i muzej moramo neprestano usavršavati. U tu svrhu se izdaje i ovaj prilog.

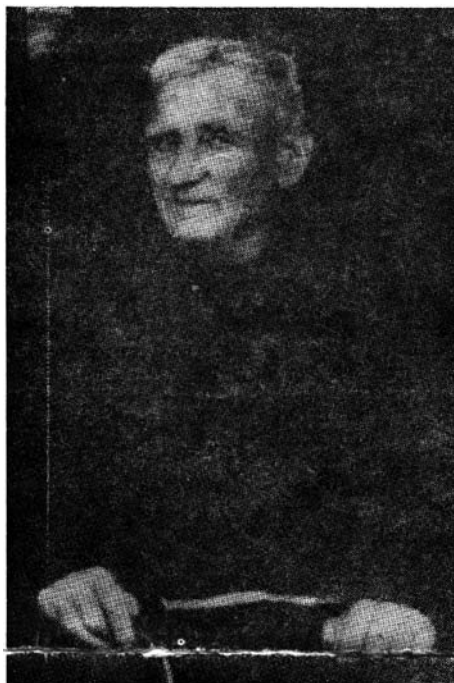
Svaki čovjek i svaki narod ponosi se svojom prošlošću. I s pravom! U povijesti svoga mjesta i svoga naroda gledamo svijetle likove poštenja, čudorednosti i samoprijedora za ideale; promatramo kako su se naši pređi borili za »krst časni i slobodu zlatnu«; uviđamo i mane koje su mutile život onih od kojih potječemo. Sve nas to nutka da se radujemo zbog vrлина naših pređa i da izbjegavamo njihove mane. U tom nastojanju izgrađujemo sami sebe i polažemo čvrste temelje sretnije budućnosti.

Radi toga prigrlite i ovaj prvi prilog Spomenici. Pročitajte ga i proširite među sve naše župljane. Čuvajte ga zajedno sa Spomenicom. Čitajte rado vjersku i kulturnu štampu da budete dostojni nasljednici svojih pređa.

Ovaj je prilog »Tučepskoj spomenici« imao izaći početkom 1970. I izašao je, ali prigodom štampanja bile su neke grješke koje je trebalo popraviti. Grješke su ispravljene i nadodani novi materijali. Zato smo stavili na prvoj stranici: Prilog prvi i drugi.

Sve Vas srdačno pozdravlja Vaš župnik

Dr fra Milan Šetka

Fra MATE ŠIMIC

O. Mate Šimić sigurno je najveći ili jedan od najvećih ljudi iz našega mjesta. Budući da je u »Tučepskoj spomenici« tek spomenut, potrebno je o tom zaslužnom čovjeku nešto više reći.

Fra Mate se rodio u našoj župi 12. ožujka 1848. Ocu mu je bilo ime Mijo, a majci Jela Bušelić. Imao je još 7 braće i 3 sestre. Dva su mu brata umrla kao djeca, a ostala su braća i sestre proživjeli duge godine i imali brojnu djecu.

O. Mate je završio početnu i srednju školu kod franjevaca, jer tada u selu nije bilo pučke škole. G. 1867. stupio je u franjevački red, a g. 1871. zaređen je za svećenika. U Provinciji Presv. Otkupitelja vršio je mnoge službe: prefekt u sjemeništu, župnik i gvardijan, a 1896. bio je provincijal, vrhovni starješina u Provinciji. U samostanu u Živogošću proslavio je svoju zlatnu Misu i tu je umro 6. XI 1926.

Fra Mate se istakao mnogim vrlinama kao čovjek, redovnik i svećenik, književnik, kulturni radnik i politički vođa.

Kao čovjek bio je oštra uma, jake volje i plemenita srca. Njegova vanjština, mršavo i ozbiljno lice, pogled i razgovor odavali su čovjeka jakog značaja, čvrstih načela i uzvišenih ideala. Nekada bi na prvi mah izgledao odbojan, ali što ga više promatraš i što mu se više približiš, odbojnost nestaje, a iz lica mu počne izbijati duševna moć koja osvaja. Jedan je pisac o njemu napisao: »Uvijek je bio pravedan, iako nagao, ali zamalo.«

Fra Mate je bio vrlo uredan. Njegovu si urednost mogao zapaziti po njegovu držanju i po rasporedu predmeta u sobi, kući i crkvi. Nije trpio ni najmanjeg nereda ili prašine. Volio je sam mesti i sve postaviti na svoje mjesto. Uzgajao je ptice i cvijeće, pa je usred zime u njegovoj sobi bilo proljeće. Gosta je rado dočikao i častio.

Kroz čitav je život mnogo radio. Nutarnjost samostanske i župske crkve u Zaostrogu.- samostan i crkva u Živogošću, župski stan u Metkoviću i danas pričaju o fra Matinoj radinosti.

Živo je želio da i drugi rade. Dok je bio u Zaostrogu, znao bi izjutra buditi ljude da idu na posao. Uz rad je privikavao i na štednju. Govori se da je u njegovo vrijeme u Zaostrogu bio običaj da nedjeljom iza Mise ljudi sami u lopižama kuhaju meso i goste se kod crkve, a obitelji da gladuju kod kuće. Fra Mate je opominjao da to ne valja, a kad oni nijesu htjeli poslušati, jedne je nedjelje sve lopiže porazbacao i tako ukinuo taj nevaljali običaj.

Mnogo se brinuo za materijalno blagostanje naroda. Poticao je ljude da obrađuju svoju zemlju, a kad od toga nijesu mogli živjeti, prvi je počeo slati ljude u daleki svijet da zarade novac za bolji život. Posebno se istakao u davanju savjeta. Tako su i Tučepļjani tražili od njega savjet kad su imali podignuti uljarsku zadrugu.

Fra Mate je bio pravi redovnik i svećenik. Župnikovao je u Bristu, Zaostrogu, Drveniku i Metkoviću. U svim je tim mjestima ostavio krasnu uspomenu svog pastirskog djelovanja. O njegovu pastoralnom radu veli jedan pisac: »Nastojao je svakoga uvjeriti da je križ temelj svakomu znanju i blagostanju. I kako nema prave naobrazbe ni odgoja bez Isusove vjere, nastojao je da svak usvoji zdrava vjerska načela i da prema njima svakomu izbrusi um i volju. Uz materijalno i duhovno

blagostanje fra Mate se zalagao i za kulturni odgoj svojih podložnika. Pomagao je podizati škole i školovati mladež. U Zaostrugu je bilo preko dvadeset mladića na srednjim i visokim školama, a sve je to zasluga fra Mate.

Taj se odvažni svećenik bavio i književnošću. Imao je vrlo lijepu biblioteku. Okušao se i na peru. Nije mnogo pisao, ali je pisao lijepo i sočno. Pisao je prigodne stihove i tužaljke za pokojnim prijateljima don Mijom Pavlinovićem, fra Ivanom Despotom i rođakom Bušelićem. Njegovi opisi Biokova i Vitera, štampani u zadarskoj »Iskri«, pokazuju njegov književni talenat. Ugledao se na Ljubišu i Pavlinovića te na zapadnu književnost. Profesor Matas i književnik Buzolić poticali su ga na pisanje. Prijateljivao je s Klaićem, Ljubićem, Perićem, Bjankinijem, Dubokovićem. Vrankovićem, braćom Tomom i Petrom Didolićem, Strossmayerom i Starčevićem, a to su bili vrsni ljudi onoga vremena.

Kao kulturni radnik fra Mate je zadužio čitav hrvatski narod. Da nije bilo njega, teško bi se uspostavio Kačićev spomenik u Makarskoj. Prva riječ, kaže Kaer, i doprinos za spomenik potekli su od njega. A kad je otkrio Kačićev spomenik u Zagrebu, fra Mate je održao takav govor koji je uzbudio čitavu hrvatsku javnost. Također je podigao Despotovu i Kačićevu bistu u Zaostrugu.

Ne smije se zaboraviti ni rodoljubni rad fra Mate. Ljubio je svoj narod i žrtvovao se za nj. Nije bio samo po narodnosti Hrvat, nego je živio i djelovao kao pravi Hrvat. Volio je mali puk i on je mali puk makarskog primorja uveo u red najprosvjetljenijih djelova naše domovine. O njemu piše dr Ilija Despot: »Ime fra Mate Šimića usko je vezano sa preporodom u Dalmaciji. Svi viđeniji političari dalmatinski, od pedesetih pa dalje godina, imaju to ime dobro zabilježeno u spomenaru svojih borba, svojih pobjeda i svojih poraza.«

Kad o svemu tome mislimo, uvjeren sam da nijesam krivo rekao da je o. Mate Šimić najveći ili jedan od najvećih sinova našega mjesta. Bio je izgrađen čovjek, pravi redovnik i svećenik, svestrani radnik na polju hrvatske kulture u svoje vrijeme. Njegov značaj i rad divan su putokaz svim pokoljenjima našega mjesta kao i čitavog hrvatskog naroda. S pravom mu je još živu u zaostroškoj crkvi podignuto poprsje s natpisom: »Um nam bio vazda svića, Cilj općeni roda srića.«

Literatura: Dr I. Despot, Fra Mate Šimić (Obzor 3. IV 1921. g.);
F. S. P.: Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925; Vedre hrvatske duše
(alamanah, Zagreb 1922).

PLEME GRUBIŠIĆA I NJIHOVI ZNAMENITI LJUDI

Pleme Grubišića

Prezime Grubišić potječe od starohrvatskog muškog imena Grubiša, koje se u našim starim latinskim ispravama spominje već u 11. stoljeću (zadarski prior Grubiša 1056). Samo prezime Grubišić nastalo je mnogo kasnije, a susrećemo ga u djelima hrvatskog komediografa Marina Držića (+ 1567).

Grubišići su bila stara hrvatska plemićka obitelj iz Olova u Bosni. Prema predaji obitelj se 1555. god. razdijelila u tri grane prema trojici braće: Eskeru, Mihovilu i Bernardu. Potomci Eskerovi i Bernardovi ostali su u Bosni, od kojih su prvi nepoznati, a drugi su se prozvali Brnjakovići (od Brne) i postali ugledna gospoda, koji su 1659. dobili od hrvatsko-ugarskog kralja potvrdu staroga bosanskog plemstva, a 1661. čast barunstva. U to je doba živio bosanski franjevac fra Matija Brnjaković, koji je bio imenovani, ali neposvećeni biskup beograds-ki, jer je idući na posvećenje u Rim umro u Ankoni 13. III 1679. (U župskom uredu sv. Marka u Makarskoj i danas nakon skoro trista godina čuva se njegova slika na platnu s latinskim natpisom, koji na hrvatskom glasi: »Fra Matija Brnjaković, nekoć Grubišić, slobodni barun olovski, biskup beogradski«.) Bosanski su Brnjakovići izumrli krajem 18. st.

Najbolje su se održali Mihovilovi potomci, koji su se ispred turskoga zuluma preselili u Makarsko primorje, gdje su postali mletački conti - plemići. U njihovu se grbu nalazi pegaz, tj. mitološki krilati konj u galopu. Iz Makarskog su se primorja Grubišići raširili po mnogim mjestima Dalmacije.

U Makarskom je primorju njihov glavni komšiluk u Podpeći, sjeverozapadnom dijelu Tučepi, gdje su u 18. st. sagradili i crkvicu u čast svoga zaštitnika sv. Mihovila. Na pročelju crkvice s gotičkim svo-

dom stoji još i danas grb Grubišića s latinskim natpisom, koji ističe gospodara kapele: »Mihovil Grubišić, patron svete zgrade.«

Mihovil Grubišić je za sebe i svoju plemićku obitelj napravio i dva groba u dvije glavne makarske crkvice: u Sv. Marka 1756. i u staroj franjevačkoj crkvi 1758, koji se i danas vidi.

Znameniti Grubišići

1. GRUJO GRUBIŠIĆ, junak iz doba borbe s Turcima. U »Pismu od vitezova primorskih« o njemu pjeva fra Andrija Kačić Miošić:

»Deliju ti kažem i vojnika
Po imenu Gruju Grubišića
i viteza kano Ugričića,
Koji često u četu idaše,
Robje vodi, glave odsicaše,
I ufati zmaja žestokoga,
Ažalića mlada Mamu-agu,
Kapetana grada Ljubuškoga.«

Grujo je vojevao u doba kandijskog rata (1645-1669). Kačić, naime, u »Pismu od zbora primorskoga učinjena u Makarskoj rata od Kandije« spominje »Od Tučepi kneza Grubišića«.

2. KLEMENT GRUBIŠIĆ, svećenik, filolog i arheolog. Rodio se 24. XII 1725. u Makarskoj od oca Mihovila Grubišića, rečenog Eskera i majke Katarine. Filozofiju je učio u Dubrovniku, a teologiju i pravo u Padovi, gdje je i doktorirao. Bio je rektor sjemeništa u Splitu. Umro je 19. IV 1773. u rodnome mjestu i pokopan u katedrali sv. Marka u Makarskoj.

Djela: Najslavniji Grubišić ostavio je u rukopisu na talijanskom jeziku »Povijest Neretve« (Storia Narentina) i »Raspravu o postanku i sličnostima slavenskog jezika« (Trattato delle origini ed analogie della

lingua Slavonica). Glavno i jedino tiskano djelo po kome je don Kleme poznat u znanstvenom svijetu jest na latinskom jeziku: »Istraživanje o postanku i povijesti slavenskoga glagoljskog alfabeta, pučki zvanog Jeronimova«, izašlo u Mleci 1766 (In originem et historiam alphabeti Sclavonici glagolitici vulgo Hieronymiani disquistito). Knjižica je maloga formata (18X12 cm) s 80 stranica i dvije table: na jednoj glagoljski, runski i grčki alfabet, a na drugoj slika četveroglavog slavenskog boga Svantovida, koji gleda na četiri strane svijeta. Djelo je značajno po tome, što je to jedno od prvih pokušaja da se protumači podrijetlo glagoljice, toga najstarijega slavenskog pisma, koje se najdulje sačuvalo kod nas Hrvata (sve do 19. st.). Po tome je djelu Klement Grubišić ušao u Enciklopediju Jugoslavije (3,628), premda njegova pretpostavka da je glagoljsko pismo izumio Frigijanac Fenesije, te da su nazivi za glagoljska slova predkršćanskog, poganskog podrijetla, nije znanstveno opravdana. Međutim, ni do danas nije sasvim riješeno pitanje postanka glagoljice. O tome pitanju dosada je među učenjacima nastalo oko 40 različitih hipoteza. Jedna od prvih je Grubišićeva.

Dvorac u Tučepima. Na svome velikome posjedu na Kraju u Tučepima don Kleme je 1766. sagradio veliki i udobni dvorac, koji je odolilo zubu dvaju stoljeća i u naše dane preuređen je u hotel dobivši neopravdano tuđe ime »Kaštelet«. Na pročelju je sačuvan grb Grubišića, sličan onome na crkvi u Podpečí. U dvorcu je don Kleme napravio za sebe i baroknu kapelu, koja je nedavno pretvorena u kupaonicu.

Don Kleme je na svome imanju razvio napredno gospodarstvo, na kome je uzgajao mediteransko raslinstvo, a u prvome redu vinovu lozu, koju je sadio i povezivao tako da joj bura što manje naškodi.

Učenome i gostoljubivome domaćinu dolazili su u posjet mnogi ugledni ljudi, domaći i strani, a osobito njegov prijatelj talijanski prirodoslovac **opat Albert Fortis** (†1803), koji u svome poznatome djelu »Viaggio in Dalmazia« (Mleci, 1774) na nekoliko stranica govori o Tučepima, opatu Grubišiću i njegovu djelovanju na književnom i gospodarskom polju. Fortis hvali Grubišićev »divni ljetnikovac« i žali nad njegovom preranom smrću, koja ga je otela »književnosti, domovini i prijateljima« u 48. godini života.

3. FRA PAŠKO GRUBIŠIĆ, rođen u Tučepima 1736, stupio u franjevački red 1751. Bio je profesor filozofije i teologije, a u svojoj

je redovničkoj zajednici osim toga obnašao službe gvardijana, definitora i provincijala (1779-82). Nakon provincijalstva nastanio se u Makarskoj, gdje je i umro 21. VI 1797. Pokopan je u staroj franjevačkoj crkvi.

4. AUGUSTIN ANTUN GRUBIŠIĆ, rođen u Makarskoj oko 1810. Školovao se u Italiji, gdje je postavši svećenik bio profesor i propovjednik. Neko je vrijeme u Beču bio kapelan talijanske crkve, zatim u Splitu profesor talijanskog jezika na gimnaziji. Prijatelj Nikole Tommasea. Surađivao je u talijanskim i hrvatskim časopisima. Poznatije mu je djelce »Pochi salmi di Davide voltati in verso italiano« (Padova, 1847) gdje je u stihovima prepjevao pet Davidovih psalama. Umro je u Splitu 1882.

***

Starodrevno pleme makarskih i tučepskih Grubišića kroz zadnja tri stoljeća dalo je, dakle, četiri muža, koji su svojim djelima nadživjeli sebe: junaka Gruju, franjevačkog provincijalca fra Pašku i dva pisca-svjetovna svećenika Kle-menta i Augustina.

Fra Karlo Jurišić

NASA »TUČEPSKA SPOMENICA«

Kad je izašla naša »Tučepska spomenica«, župnik je primio mnoga pisma u kojima se spominju nedostaci i pohvale. Evo najznačajnijih.

Naš mještanim, svećenik, slavist i književnik, dr o. **Mirko Čović** drži da je riječ Tučepi ilirskog podrijetla i da znači »kod izvora« ili »kod vode«. Također je mišljenja da je glasoviti talijanski povjesničar Alberto Fortis u vili opata Grubišića (današnji »Kaštelet«) zapisao narodnu pjesmu Hasanaginicu i preveo je na talijanski jezik. Odatle bi započimao interes za naše narodne pjesme. Zatim piše: »Zaista si mnogo skupio materijala i to sve sredio. Takove male monografije su vrlo korisne i za proučavanje narodne kulture, a nadam se da će Tvoja biti korisna i u pastoralnom radu. Narod voli da se njegov pastir za-

nima sa svime što stoji s njim u bilo kojoj vezi. Dakle, stvar je svake hvale vrijedna.«

Također naš mještatinin, novinar i pjesnik, **Danilo Čović** kaže da se kod nas ne veli šematorje ili šamatorje, nego šimatorje i da se potok ne zove Device, nego Dovice. Iza toga piše: »Srdačna hvala na vrlo lijepoj knjizi, i to ne samo na daru već i na trudu koji si uložio da bi prvu knjigu o mojim dragim Tučepima napisao. A po podacima u njoj iznesenim i građi koju navodiš, vidim da to nije bio lak posao.«

Naš poznati liječnik i mještatinin dr **Jozo Lalić** piše: »Ugodno me je iznenadila vaša »Tučepska spomenica« koju sam pročitao. Čestitam Vam što ste uspjeli dosta brzo sve urediti i prikazati na vrlo lijep način ono što ste uz mnogo truda mogli doznati o Tučepima.«

O. Stanko Bušelić, stručnjak za izdavanje djela teologa Skota, piše: »Pročitao sam knjigu oduška. Ovikovičija si Tučepi i usput dao putokaz drugima za ostala mesta, koji će prije ili poslin ovositi o Tvojoj knjigi, koja nije male vridnosti. Pišeš fino i lagano, iako si, na balanci, prilično težak.«

Akademik dr **Cvito Fisković** javlja: »Zahvaljujem Vam na Tučepskoj spomenici, koju sam ovih dana pročitao. Ne sustajte u istraživanju domaće povijesti, svako nam je zrno dragocjeno, a Vi ih, evo, nanizaste dosta. Pridite sada i drugim mjestima tog povijesnog kraja.«

Dr Ivo Perinić, filozof i pisac, koji je Spomenicu prikazao u »Službi Božjoj« (1968, br. 3, str. 238-240) između stalog piše: »O. Milan dr Šetka, župnik i profesor, uložio je mnogo truda da osvijetli prošlost svoje župe služeći se arhivskim izvorima, literaturom i predajom. I sjajno je uspio. Njegova je Tučepska spomenica vrlo bogata sadržajem, zanimljiva za svakoga, jer zahvaća čitav život jednog primorskog sela s vjerskog, moralnog, povijesnog, folklornog, turističkog - uopće kulturnog gledišta.«

VAŽNIJI DOGAĐAJI 1968. g.

16. 1. Popravljen su škure na crkvenoj kući. Četvrtinu troškova snosio je župski ured, a ostalo Uprava škole.

20. 1. Kod kopanja groba za p. Marijana Viskovića otkopana su tri groba jedan iznad drugoga.

Korizma u župi. Svake nedjelje u korizmu župnik je držao propovijedi za žene i djevojke bilo u župskoj crkvi bilo u Gospinoj crkvi na groblju. Dr. o. Stanko Anić držao je duhovnu obnovu za sve vjernike.

7. 3. Dovezena je iz Splita knjiga »Tučepska spomenica« u 600 primjeraka.

21. 4. i 5. 5. Dvadesetero djece primilo je prvu sv. Pričest.

5. 5. Mons. Ivo Gugić podijelio je šestdesetorici djece sv. krizmu.

25. 5. Na trošak župskog ureda popravljen je krov na crkvenoj kući.

Turizam u župi. Na prvom anketiranju »Jadran 68« Tučepi su bile na prvom mjestu, na koncu na trećem. Misa za turiste kod sv. Jure počela je 26. 5. a završila 8. 9.

27. 6. Na kongresu ministranata u Vepricu sudjelovalo je i šest ministranata iz župe.

18. 7. Dovedena je voda na Kraj iz Podgore.

16. 8. Nakon Mise kod sv. Roka vjernici su posjetili župski muzej.

21. 8. Jaka bura koja je učinila mnogo štete i rastjerala turiste.

20. 9. Početak čišćenja terena za novi hotel »Neptun«.

Nova sakristija kod Gospine crkve. Radovi su počeli 23. 9. a završeni 14. 12. Zidove je radio B. Glibotić, a nutarnje radove M. Šimić. Tom je prigodom i oltar u crkvi okrenut prema puku.

20. 10. Iz župe je hodočastilo 110 hodočasnika u Sinj. Na povratku su obišli Solin i Trogir gdje su upoznali znamenitosti tih mjesta.

21. 11. Prvi snijeg po Biokovu.

25. 11. Za sv. Katu je popravljen krov na crkvi. Prije Mise blagoslovljen je popravljeni kip iz kapele.

Kroz godinu bilo je 7 vjenčanja u župi, a 4 izvan župe: krštenih 29, a od tih 8 iz drugih župa; sprovedenih 12. Vjeronauk je

pohađalo 99 djece.

VAŽNIJI DOGAĐAJI 1969. g.

Na prvi dan 1969. g. bilo je u župi 1276 osoba. Od toga 602 muškarca i 674 ženske. K tomu treba nadodati 21 doseljenik, 11 muškaraca i 10 ženskih. Ukupno 1297 osoba.

13. 1. Dr o. K. Jurišić i župnik, direktor hotelskog poduzeća g. Mate Visković i predstavnici Regionalnih zavoda za zaštitu-spomenika iz Splita raspravljali su o uređenju terena oko crkve sv. Jure.

Preko zimskih praznika održana su u žup. i Gospinoj crkvi predavanja za odrasle đake.

10. 2. Nabavljen je traktor »Solo« za obrađivanje crkvenih maslina.

Korizma u župi. Svake je nedjelje bila staleška propovjed za djevojke i žene u obje crkve, a u Gospinoj crkvi i za muževe. Također je u obje crkve bila za sve duhovna obnova, koju su držali mladomislinci iz Makarske. Kroz čitavu korizmu bila su i predavanja za starije đake, a iza predavanja igranje tombole. Sudionici veličanstvene procesije na Veliki petak posjetili su po prvi put ruševine crkvice sv. Vida gdje je župnik govorio o toj crkvici.

11. 5. Prvi sastanak Žup. pastoralnog vijeća. Ima deset članova i svaki je zadužen za pojedinu djelatnost: za crkvene zemlje: Bušelić Milovan i Šimić Miljenko, za nabavu crkvenih potrepština: Brbić Petar i Šarić Zvonko; za red u crkvi: Šarić Ivo i Mravičić Frane; za širenje kat. štampe: Šimić Nedjeljko i Brbić Petar; za popravak crkava: Šimić Miroslav i Šarić Augustin; za groblje: Šarić Zvonko i Mravičić Frane; za karitativni rad: Šimić Miljenko i Mravičić Mate; za traktor: Šarić Ivo i Mravičić Frane; za kapele: Šimić Miljenko, Šarić Augustin i Šarić Ivo; za sviranje Šimić Miroslav; za muzej Šarić Augustin; za turizam: Šimić Miljenko, Šarić Zvonko i Šimić Nedjeljko.

1. 7.   Otvoren novi hotel »Neptun« kod crkve sv. Jure.
6. 7.   Desetero djece primilo Prvu sv. Pričest.
- Turizam u župi.** Ove je godine bio najveći broj turista u društvenom i privatnom sektoru u povijesti župe. U 1968. g. bilo je u župi 16.388 posjetilaca. Od toga je bilo domaćih 6.290, a inozemnih 10.098. Bilo je ukupno 166.612 noćenja. Domaći su imali 63.993 noćenja, a inozemni   102.619. No ove godine bilo je 24.919 posjetilaca. Od toga domaćih 9.382, a inozemnih 15.537. Domaći su ostvarili 92.934 noćenja, a inozemni 161.671. Misa za turiste i kratka propovjed na hrvatskom, njemačkom, francuskom /i talijanskom kod sv. Jure počela je 8. 6. a završila 11. 9. Za tu je crkvicu napravljeno 6 banaka i 30 starinskih tronožaca za sjedenje te željezna vrata da se kroz njih može vidjeti nutrina crkve. Također je hotelsko poduzeće postavilo 2 reflektora oko crkve i 1 u crkvu da se može vidjeti i po noći. U Gospinoj crkvi napravljeno je 16 hrastovih banaka sa željeznim nogama i željezna vrata. U žup. crkvi popravljani su i bojadisani svi banci.
24. 6.   Veletrgovačko poduzeće »Razvitak« iz Metkovića otvorilo trgovinu na Kraju.
1. 8.   Jaka bura je naškodila turizmu.
7. 8.   Grupa turista iz Čehoslovačke boravila je u borovini ispod žup. crkve. To je prva grupa koja je boravila u župi - selo.
- 28-30. 9.   Znanstveno savjetovanje o makarskom primorju u Makarskoj. Na tom je sastanku bilo govora o starim tučepskun crkvama i kulama (Božanić), o ostacima antike koji se čuvaju u župskom i arheološkom muzeju u Splitu (Medini), a dr K. Jurišić zastupao je mišljenje da ime Tučepi dolazi od Ilira, a da znači »kod vode« ili »kod izvora«.
20. 10.   Župnik s crkvinarima A. Šarić, I. Šarić, te M. Šetka i R. Šimić, popravili su kapele sv. Ante i Bl. dj. Marije na Biokovu.
26. 10.   Preko 100 hodočasnika išlo je u Sinj na čelu sa

župnikom i dr o. Krstom Kržanićem. Na povratku posjetili su Solin i Trogir gdje su upoznali znamenitosti tih mjesta.

27. 10. Jaki potres u Banjoj Luci izazvao je sućut i kod župljanja. Poslano je u ime župe 100.000.- st. dinara pomoći.

19. 9. do 6. 11. vrlo lijepo vrijeme bez kiše.

U studenom je svaku večer bila Misa u Gospinoj crkvi, i svaku je večer bilo prikazivanje filmova ili vježbanje u pjevanju.

Poljoprivreda. Urod maslina, grožđa i lavande vrlo loš. Otkupljeno je tek 65.747 kg. višanja. Povrće nije loše.

U 1969. g. u župi je bilo: vjenčanih 11, izvan župe 3; krštenih 22; sprovedenih 13, izvan župe 5. Vjeronauk pohađa 110 đaka osnovne škole.

VAŽNIJI DOGAĐAJI 1970. g.

3. 1. Župnik je ove godine započeo najprije blagoslivati kuće na Kraju.

15. 2. Župnik doživio saobraćajnu nesreću kod crkve na groblju.

6. 3. Početak rada na WC-u kod crkvene kuće.

Korizma u župi. Svake nedjelje u korizmi održano je po jedno predavanje za djevojke i žene, i to na Kraju i u župskoj crkvi. Tema za djevojke: Ti i tvoji roditelji, a za žene: Tvoj odgoj djece. Od 16. do 21. ožujka duhovna obnova i ispovijed u župi. Obnovu su držali mladomisnici iz Makarske. U Svetoj sedmici župniku je pomagao o. Dujo Boban. U procesiji Velikog peta sudjelovalo preko 400.

25. 3. Sprovod župnikovu ocu u Desnama na kome je sudjelovalo dvadesetak vjernika iz župe te profesori i bogoslovi iz Makarske.

19. 4. Sastanak župskog pastoralnog vijeća. Glavni razgovor o novoj crkvi.

23. 5. Vizitacija mnp. Provincijala, dra fra Petra Čapkuna.

Blagdan sv. Ante. Župskoj Misi predsjedao fra Vjeko Akrap, a propovijedao dr fra Marijan Mandac, profesor iz

Makarske. Svečev kip u procesiji nosili u narodnim tučepskim nošnjama: Augustin Šarić, Ivo Šarić, Zvonko Šarić i Zdravko Šimić. Nošnju sašila Kata Čović.

16-18. 6. Frane Visković i Drago Šarić bojadisali crkvu na groblju.

Kanonacija sv. Nikole Tavelića. Za kanonizaciju sv. Nikole hodočastili u Rimu: Kata Čović, Ivo i Dragica Šimić, Boro Visković i župnik. Za proslavu kanonizacije u Šibeniku (20. 9) iz župe hodočastilo oko sto župljana.

5-6. 7. Jaka bura s kišom.

12. 7. Prvu Pričest u župi primilo 15 prvopričesnika.

29. 8. Srušena kuća Ivana Šarića p. Marka na Kraju.

3. 10. Postavljen razglas u župskoj crkvi.

Vjerski život u župi. Vjenčanih u župi 6, a izvan župe 2; krštenih 31, a izvan župe 2; sprovedenih 13, a izvan župe 4. Vjeronauk pohađalo 110 djece.

Nova crkva na Kraju. 18. 2. župnik je zatražio urbanističku suglasnost za novu crkvu na Kraju. 27. 5. geometar iz Makarske pregledao teren za crkvu. 4. 12. Urbanisti iz Zagreba, predsjednik Općinske skupštine iz Makarske i župnik dogovorili se o suglasnosti.

Izgradnja na Kraju. Za vrijeme drugog svjetskog rata na Kraju je stanovalo 15 obitelji, a uz to su bile dvije crkve i par zgrada u kojima gospodari nijesu stanovali. Kod numeriranja zgrada koncem 1970. g. na Kraju sa crkvama i hotelskim objektima bilo je sagrađeno ili počelo se graditi 315 kuća.

Turizam u župi. 31. 5. počela je Misa za turiste kod sv. Jure, a završila 29. 8. Kod te je Mise sudjelovalo od 70 do 150 stranih vjernika, a na groblju od 30 do 70 stranih vjernika. U župi je bilo 12.050 domaćih posjetilaca koji su ostvarili 127.372 noćenja, a 13.573 inozemna posjetioca koji su ostvarili 147.782 noćenja. Dakle više inozemnih nego domaćih posjetilaca.

Poljoprivreda. Otkupljeno je: 90.066 kg višanja za koje je plaćeno 28,821.120.- st. d.; smokava 29.505 kg za koje je plaćeno 2,950.500.- st. d. Grožđe nije dobro rodilo, ali je bilo zdravo. Prije berbe dućan u selu prodao je oko 4

vagona šećera za vino. Lavanda se nije uopće brala niti pekla.

NAŠ MUZEJ

U prvoj polovici 1968. g. osnovan je naš muzej. Na žalost nijesmo mogli dobiti pristojnu prostoriju, iako crkva ima svoju kuću. Stoga smo bili prisiljeni da ga smjestimo u jedan dio konobe u župskom stanu. Prostorija je mala i vlažna, ali bolje išta nego ništa.

Muzej se sastoji od nekoliko odjela:

1. Lapidarij gdje su smješteni ostaci prehistorijskog i rimskog doba, te značajni ostaci starokršćanske bazilike iz V-VI stoljeća.

2. Imitacija starinske kuhinje s različitim kuhinjskim namještajem.

3. Foklorni odio gdje možemo vidjeti razne odjevne predmete za muške i ženske, te obuću, tepihe, vreće, torbe itd.

4. Numizmatički odio u kome se nailaze različiti nakiti i novci, povezani s poviješću i životom župe.

5. Crkveni dio muzeja u kome su neki predmeti vrijedni pažnje.

6. Malakološki odio sa preko 130 različitih školjaka koje žive na tučepskoj obali.

Uz to možemo naći još velik broj drugih predmeta karakterističnih za mjesto, kao svijeće, vage, oružje, lule, gusle, gargaše, grafikone važnijih događaja iz župe itd.

Kako se vidi, za već skupljene predmete trebalo bi imati nekoliko prostorija da bi se svi predmeti mogli lijepo razmjestiti.

BOŽIČNI OBIČAJI U ŽUPI

Naše je Selo obilovalo lijepim običajima za božićne blagdane. Neki se od tih običaja još i danas protežu, a neki su, radi promjene životnih prilika, iščezli ili iščezavaju. Radi toga ću ovdje govoriti o tim običajima.

Na Badnji dan su se kitile kuće grančicama lovorike, masline i bršljana. Te bi se grančice stavljale oko vrata s vanjske strane, a na dimnjak bi se usadila grana lovorike ili masline s jednim šipkom.

U kući bi se postavili borovi, jele ili grančice masline i lovora na stol. Na stolu bi se postavila i turta kruha ili tri velika kolača zvana mizenjaci. Turta bi se kruha pravila tako da bi posred nje drvetom ur-

ezali znak križa. Kad bi se bor ili grana usadili u kolače oko njih bi se nasula čaša pšenice.

Za Badnjak bi se usjekla i tri komada drva od masline zvana badnjaci. Jedan bi bio glavni, a druga dva pomoćni. Na Badnji dan uvečer najprije bi se izmolio Ružarij, a zatim bi domaćin kuće unio badnjake, poškopio blagoslovenom vodom i naložio na komin. Iza toga bi bila večera prije koje bi se također molilo. Iza večere sakupila bi se omladina, pjevala božične pjesme i tako čekala da pođu na Misu koja je prije bila u ponoć, kasnije oko tri sata iza ponoći, a sada opet točno u ponoć. Prije bi vjernici slušali po noći dvije sv. Mise, a treću po danu. Iza Mise bi rodbina i prijatelji čestitali jedan drugomu i ljubili se u znak mira i ljubavi. Isto bi se činilo i kod kuće.

Na Božić prije objeda domaćin bi molio za Božji blagoslov i za mrtve te bi s badnjaka užegao svijeću i postavio je kod bora na stol govoreći: »Kako se ova svijeća užegla, tako u našu kuću došao svaki Božji blagoslov.« Iza objeda opet bi domaćin molio, a zatim odrezao komadić kruha, potopio ga u vino i njegovim kapljicama ugasio svijeću govoreći: »Kako se ova svijeća ugasila, tako iz naše kuće nestalo svake nesloge i opačine.« Taj komadić kruha domaćin bi dao djeci da ga pojedu vjerujući da ih neće boliti oči. Običaj paljenja i gašenja svijeća držao se na Božić, sv. Stjepana, Novu godinu i Bogojavljenje.

Na Bogojavljenje (Tri kralja) popodne sa stola bi se sve uklonilo da se pokaže kako je završilo Božično doba.

Običaj je bio da za Božične blagdane, osim na sam Božić, rodbina i prijatelji posjete jedni druge i ostanu na objedu. Tim bi isticali svoje rodbinske i prijateljske veze.

Milan Šimić

CRTICE IZ POVIJESTI MJESTA

Lupeštine sveder slide i rsuzi pokradoše svekolike siromahom. Na 24. ovoga (setembra 1773) ukradoše lupeži Nikoli Laliću iz Tučepi jednoga vola vrlo lipa i dobra koga nađe sutradan malo više svoje kuće u Planini brez kože. Odnili kožu, a meso sve ostavili, izvan što su odnili što će ručat. Eto što rsuzi čine. Za imat opanke ubit siromau čoviku vola.

(Makarski ljetopis od g. 1773. do 1794.)

***

Na 16. istog (luglio 1776) budući otišli Tučepljani u Planinu da će u lov, dva Viskovića i sin Marka Pašalića i još jedan, i idući tako po Planini, namire se na ajduke koji počnu ji zvat da dođu k njimam, i otiđu 3, a Pašalić ne ti, nego pobigne, a oni kad to vide, metne ga se jedan iz puške, i premda je bio daleko odmaka, ništa ne manje smiri ga iza pleća, ali mu smrti ne dade, nego se od iste rane izliči.

(Na istom mjestu)

***

Na 28. ovoga setembra (1778) jidrići Stipe Vodopijić s leutom krcatim masta, što je vozio iz gornjega Primorja, a bilo je u pitom brodu i lisa ter dobri, i tako jidreći s fortunom juga put Makarske; kad su bili prem Šupljoj Stini, onde se izvru i utope sve koliko, a oni koji su bili u brodu, ufate se svi jambora koji je bio iskočio, i jednoga vesla, pak su se tako držali za nikoliko vrimena. Ali je njiova srića bila, da se ovo dogodilo u dnevnu, ter su vidili Tučepljani koji su bili doli kod mora, a srićom dogodi se onde gaeta, premda na suhu, koju najbrže bace na more ter otiđu napomoć, i nađu ji sve žive di se drže jambora i vesla sve ji pet, i tute ji skapulaju.

(Na istom mjestu)

***

Za sadašnji trenutak Dalmacije karakterističan je podatak što ga je neki dan na jednom turističkom savjetovanju u Makarskoj iznio direktor hotelskih poduzeća »Jadran« u Tučepima. Rekao je:

»U Tučepima idu djeca u školu koja je stara, dotrajala zgrada, bez zahoda, a kod kuće imaju i po dva kupatila i engleske klozete«.

Tučepi nisu iznimka. Mnoga naša dalmatinska mjesta koja su doživjela turistički bum došla su do sličnog reskoraka. Stoljetni ustaljeni red je poremećen.

U staroj siromašnoj Dalmaciji dominirale su zgrade javne namjene kao škole, pošte, čitaonice, kasnije zadružni kulturni domovi oko kojih su se grupirale male pošte, jednostavne kuće mještana. Danas su sve češće podrte školske zgrade, jadne pošte, zapušteni domovi koji se zaista moraju stidjeti pred udobnim stanovima i luksuznim vilama visokog komfora. Te zgrade društvene namjene najnižeg su

standarda.

Dok s jedne strane bilježimo kako privatnici grade čak prvorazredne hotele, s druge strane ima čitav niz mjesta u kojima djeca idu u školu koja je još uvijek privatno ili crkveno vlasništvo.

(Slobodna Dalmacija, 16. V 1968.)

TUČEPSKE ŠALE

Priča se da su dvije Tučepljanke došle u Makarsku vrlo žedne. Pošle su u gostionicu da se napiju vina. Naručile su bukaru vina i kad se prva napila, reče drugoj: »Uh, previše je jako, treba vode!« No druga odmah prihvati: »Daj da i ja potegnem, pa ćemo onda uliti vode.«

***

Govori se da je jedan Tučepljanin išao na Zadvarje da kupi magare. No kako na pazaru nije bilo magaraca za prodaju, kupi lopižu da ne dođe prazan kući. Kad je stigao blizu kuće, da svoje malo iznenadi, stavi lopižu na glavu pa ravno u kuću. No on je bio visok, a vrata niska, lopiža mu zapne, padne i razbi se. Na to će mu žena: »Metilj te umeo što si učinio!« No on mirno odgovori: »Nije ništa za vijeke.«

Izdaje Župski ured - Tučepi.
Odgovara dr fra Milan Šetka, župnik

Od istoga pisca:

1. Moderne konverzije, Primorski Dolac, 1959. (rasprodano).
2. Uz pedesetu godišnjicu smrti fra Ivana Markovića (Vjesnik provincije Presv. Otkupitelja, Split, 1960.)
3. Moderni konvertiti i kat. Crkva, Zagreb, 1961.
4. Isus naš Put, Tučepi, 1965. (rasprodano)
5. Isus naša Istina, Tučepi, 1965. (rasprodano)
6. Isus naš Život, I izd. Tučepi 1965. (rasprodano), II izd. Makarska, 1967.
7. Pohod Gospodnji, Tučepi, 1965.
8. Katolički nazor na svijet, Tučepi, 1965.
9. O. Petar Grabić - ljubitelj mladeži (U knjizi: Mp. o. dr Petar Grabić - in memoriam - Split, 1964.)
10. O. fra Ivan Marković (Sinjska spomenica - Sinj, 1965.)
11. Problematika vjerskog odgoja u osnovnoj školi (Katehetski tečaj u Splitu 1965. - Split, 1965.)
12. Pjevajte Gospodinu, Makarska, 1966.

Od istoga pisca:

1. Moderne konverzije, Primorski Dolac, 1959. (rasprodano).
2. Uz pedesetu godišnjicu smrti fra Ivana Markovića (Vjesnik provincije Presv. Otkupitelja, Split, 1960.)
3. Moderni konvertiti i kat. Crkva, Zagreb, 1961.
4. Isus naš Put, Tučepi, 1965. (rasprodano)
5. Isus naša Istina, Tučepi, 1965. (rasprodano)
6. Isus naš Život, I izd. Tučepi 1965. (rasprodano), II izd. Makarska, 1967.
7. Pohod Gospodnji, Tučepi, 1965.
8. Katolički nazor na svijet, Tučepi, 1965.
9. O. Petar Grabić - ljubitelj mladeži (U knjizi: Mp. o. dr Petar Grabić - in memoriam - Split, 1964.)
10. O. fra Ivan Marković (Sinjska spomenica - Sinj, 1965.)
11. Problematika vjerskog odgoja u osnovnoj školi (Katehetski tečaj u Splitu 1965. - Split, 1965.)
12. Pjevajte Gospodinu, Makarska, 1966.

